

קהילות שיתופיות – קיימות כנגד כל הסיכויים: המקרה של קהילות שיתופיות מגוונות במגזר הקיבוצי

מחקר לשם מילוי חלקי של הדרישות לקבלת תואר "דוקטור לפילוסופיה"

מאת

איילת רייטן

הוגש לסינאט אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

מחקר זה מומן על ידי המוסד לביטוח לאומי

נובמבר 2019

חשוון תש"ף

באר שבע

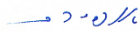
קהילות שיתופיות – קיימות כנגד כל הסיכויים: המקרה של קהילות שיתופיות מגוונות במגזר הקיבוצי

מחקר לשם מיילוי חלקי של הדרישות לקבלת תואר "דוקטור לפילוסופיה"

מאת

איילת רייטן

הוגש לסינאט אוניברסיטת בן גוריון בנגב

אישור המנחה ד"ר אופיר רובין

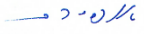
אישור דיקן בית הספר ללימודי מחקר מתקדמים ע"ש קרייטמן

נובמבר 2019

חשוון תש"ף

באר שבע

העבודה נעשתה בהדרכת

ד"ר אופיר רובין

במחלקה למנהל ומדיניות ציבורית, בפקולטה לניהול.

הצהרת תלמידת המחקר בעת הגשת עבודת הדוקטור לשיפוט

אני החתומה מטה מצהירה בזאת:

חיברתי את חיבורי בעצמי, להוציא עזרת ההדרכה שקיבלתי מאת מנחי.

החומר המדעי הנכלל בעבודה זו הינו פרי מחקרי מתקופת היותי תלמידת מחקר.

בעבודה נכלל חומר מחקרי שהוא פרי שיתוף עם אחרים, למעט עזרה טכנית הנהוגה בעבודה ניסיונית. לפי כך מצורפת בזאת הצהרה על תרומתי ותרומת שותפי למחקר, שאושרה על ידם ומוגשת בהסכמתם.

חתימה:

חתימה :

שם התלמידה: איילת רייטן

תאריך: 19/11/19

תודות

תודה לחברי ולחברות הקיבוץ, מנהלי הקהילה והמוזכרים שהשתתפו במחקר, על שפתחו את ביתם ואת ליבם.

תודה לפקולטה לניהול על שם גילפורד גלייזר, על הענקת מלגת לימודים ולמוסד לביטוח לאומי על הענקת מלגה שאפשרה את כתיבת עבודת המחקר.

תודה מיוחדת למנחה ד"ר אופיר רובין, שלאורך כל הדרך ייעץ בתבונה והנחה במקצועיות, בקפדנות ובאדיבות. הנחייתך הייתה לי כמים חיים במדבר.

תודה מקרב לב להורי, אילנה ורפי רייטן, על תמיכה ללא גבולות. אילולא רשת הביטחון שאתם מספקים, ספק אם כתיבת עבודת המחקר הייתה מגיעה לסיומה.

עבודת המחקר מוקדשת באהבה עד בלי די לאביעד זאב, ליעל ולנועה. הלוואי וערך השוויון יהיה נר לרגליכם.

תוכן העניינים

א	תקציר	1
1	הקדמה	1
1	מטרת המחקר	1
1	שאלת המחקר המרכזית	1
1	חשיבות העבודה: הרקע המדעי לעבודה	1
1	החידושים הצפויים בעבודה	1
3	סקירת ספרות	3
3	הקהילה משנה את פניה	3
3	קהילות שיתופיות	3
8	הצגת מקרה הבוחן	8
15	מערך מחקר ותהליך הדגימה	15
16	משתנים מרכזיים	16
17	מגבלות המחקר	17
18	פרק א: השפעת שינויים ארגוניים ודמוגרפיים על תפיסת הקיימות בקהילה השיתופית	18
18	הקדמה	18
24	השערות מחקר	24
25	שיטת המחקר	25
28	תוצאות	28
32	דיון	32
33	המלצה למדיניות	33
	פרק ב: בחינת השפעת שינויים ארגוניים ודמוגרפיים על הביטחון הסוציאלי בקהילה השיתופית ביחס לגיל החבר	
34	לגיל החבר	34
34	הקדמה	34
34	סקירת ספרות	34
37	מדינת ישראל כמדינת רווחה	37
45	שאלת המחקר	45
48	תוצאות	48
52	דיון	52
	פרק ג: בחינת השפעת שינויים ארגוניים ודמוגרפיים על פערים בתפיסת קיימות הקיבוץ בהקשר מקומו הכלכלי היחסי של הפרט בקהילה	
55	הכלכלי היחסי של הפרט בקהילה	55
55	הקדמה	55
56	פערים כלכליים והשפעתם על החברה	56

56	פערים כלכליים והשפעתם על הקהילה השיתופית
57	מינימום לקיום בכבוד
60	מינימום לקיום בכבוד בקיבוץ
63	שאלת המחקר
63	השערות
64	מתודולוגיה
65	סטטיסטיקה תיאורית
66	תוצאות
69	דיון
71	סיכום
74	ביבליוגרפיה
97	נספחים
97	נספחים פרק א
107	נספחים פרק ב
130	נספחים פרק ג
144	שאלון המחקר

IAbstract

רשימת התרשימים

7	תרשים 1: חמישה שלבים בחיי הקהילה
11	תרשים 2: קיבוצים ואוכלוסייה לפי שנת הייסוד
12	תרשים 3: אוכלוסיית הקיבוצים וכלל האוכלוסייה היהודית, לפי גיל
19	תרשים 4: הרצף בין הפרטה מלאה להלאמה מלאה
26	תרשים 5: איור של מתודולוגית יצירת צמדים בין שתי נקודות
29	תרשים 6: פיזור התשובות למשתנה הקיימות לכידות חברתית נתפסת, לפני השינוי ואחריו
29	תרשים 7: פיזור התשובות למשתנה הקיימות רווחה כלכלית נתפסת, לפני השינוי ואחריו
30	תרשים 8: שינוי ארגוני – עומק הפרטה, קיימות הקהילה השיתופית – לכידות חברתית נתפסת
30	תרשים 9: שינוי ארגוני – עומק הפרטה, קיימות הקהילה השיתופית – רווחה כלכלית נתפסת
31	תרשים 10: שינוי דמוגרפי – מספר סטטוסים בקיבוץ, קיימות הקהילה השיתופית – לכידות חברתית נתפסת
31	תרשים 11: שינוי דמוגרפי – מספר סטטוסים בקיבוץ, קיימות הקהילה השיתופית – רווחה כלכלית נתפסת
37	תרשים 12: הגידול בשירותים החבריים מפגר בהרבה מאחורי הצמיחה ברמת החיים
38	תרשים 13: שיעור ההוצאה על רווחה בתמ"ג, תחולת העוני של משפחות ומדד ג'יני לאי-שוויון
39	תרשים 14: שיעור ההוצאה הציבורית על אבטלה בתמ"ג (דוח מצב המדינה 2011–2012)
39	תרשים 15: שיעור ההוצאה על רווחה בתמ"ג

תרשים 16 : ההוצאה האזרחית ללא ריבית בישראל ובמדינות OECD האחרות, נכון לשנת 2015 (אחוזי תוצר).....	40
תרשים 17 : שינויים בהוצאה בתחומים נבחרים של השקעה חברתית, 2017 לעומת 2014, במיליוני שקלים.....	40
תרשים 18 : אחוז הפרטים מתחת לקו העוני.....	41
תרשים 19 : תחולת העוני של קשישים במדינת ישראל, 1998–2017.....	43
תרשים 20 : פנסיה מובטחת לחבר (לא כולל ביטוח לאומי).....	44
תרשים 21 : איור מתודולוגיית "Difference in Differences".....	46
תרשים 22 : שביעות רצון מרווחה כלכלית נתפסת עבור כלל המדגם (כל הגילים).....	48
תרשים 23 : שביעות רצון מרווחה כלכלית נתפסת בשכבת גיל המבוגרים.....	50
תרשים 24 : שביעות הרצון מהרווחה הכלכלית הנתפסת בשכבת גילי הביניים.....	51
תרשים 25 : שביעות הרצון מהרווחה הכלכלית הנתפסת בשכבת גיל הבוגרים הצעירים.....	52
תרשים 26 : שיעור קצבת הבטחת הכנסה כאחוז מהשכר הממוצע, לזוג עם שני ילדים או יותר.....	60
תרשים 28 : השוואת מדדי הקיימות בקיבוץ השיתופי בין חברים המעריכים שרמת הכנסתם נמוכה מזו של אחרים ובין אלו המעריכים שרמת הכנסתם גבוהה מזו של אחרים.....	67
תרשים 29 : השוואת מדדי הקיימות בקיבוץ המתחדש בין חברים המעריכים שרמת הכנסתם נמוכה מזו של אחרים ובין אלו המעריכים שרמת הכנסתם גבוהה מזו של אחרים.....	68
תרשים 30 : השוואת התשובות בקיבוץ השיתופי לשאלה "עד כמה את/ה מאמינ/ה בעתיד המשך קיומו של קיבוץך" בין חברים המעריכים את רמת הכנסתם כנמוכה מזו של אחרים ובין חברים המעריכים את רמת הכנסתם כגבוהה מזו של אחרים.....	69
תרשים 31 : השוואת התשובות בקיבוץ המתחדש לשאלה "עד כמה את/ה מאמינ/ה בעתיד המשך קיומו של קיבוץך" בין חברים המעריכים את רמת הכנסתם כנמוכה מזו של אחרים ובין חברים המעריכים את רמת הכנסתם כגבוהה מזו של אחרים.....	69

רשימת הטבלאות

טבלה 1 : רשימת הקיבוצים שנדגמו במחקר.....	15
טבלה 2 : רשימת הקיבוצים המשתתפים במחקר בפרק זה.....	25
טבלה 3 : מספר הקיבוצים בחלוקה לעומק הפרטה בשנת 2015.....	25
טבלה 4 : מספר הקיבוצים בחלוקה לסטטוסים הקיימים בקיבוץ.....	26
טבלה 5 : פירוט מספר הנדגמים לפי חלוקה לקיבוצים לפי עומקי הפרטה בשנת 2015.....	27
טבלה 6 : מספר הנדגמים לפי חלוקה לקיבוצים, לפי הסטטוסים בקיבוץ.....	28
טבלה 7 : סטטיסטיקה תיאורית של כלל המדגם.....	47
טבלה 8 : קיומו של עוני בין חברי הקיבוץ, לתפיסתם (באחוזים).....	61
טבלה 9 : הערכת גודל הפערים הכלכליים בין החברים בקיבוץ.....	62
טבלה 10 : מידת הדאגה בגין גודל הפערים הכלכליים הקיימים בין החברים.....	62
טבלה 11 : דאגה מרמת הפערים הכלכליים הקיימים בין החברים בחלוקה לפי מצב כלכלי של קיבוץ.....	62
טבלה 12 : רמת הפערים הכלכליים הקיימים בין החברים בחלוקה לפי מצב כלכלי של קיבוץ.....	62
טבלה 13 : רמת הפערים הכלכליים הקיימים בין החברים, בחלוקה בין קיבוצים שיתופיים לבין קיבוצים מתחדשים.....	63

טבלה 14 : סטטיסטיקה תיאורית של המשתנים התלויים 66

טבלה 15 : סטטיסטיקה תיאורית של התפלגות המשיבים על פי תפיסת המצב הכלכלי..... 66

תקציר

המחקר הנוכחי עוסק בסיכויי המשך הקיימות של קהילות שיתופיות. הקהילה השיתופית היא "שחקן" חדש-ישן בזירה החברתית. הרעיון השיתופי, מקורו בשחר ההיסטוריה, והוא נמשך עד ימינו-אנו: בעולם כיום מתקיימות יותר מ-1,000 קהילות וצורות חיים שיתופיות, המקפידות על רמות שונות של אורח חיים שיתופי הן בהכנסה והן בצריכה. עם זאת, ברוב המקרים מלמדת ההיסטוריה כי הכרוניקה הקיימת מובילה את מעגל החיים של הקהילות השיתופיות לכדי סיום, כלומר: להיעלמותן של רוב הקהילות השיתופיות.

הפערים בין אורח החיים בתוך הקהילה השיתופית לבין אורח החיים החיצוני לה מחייבים את חברה לרפלקסיה תמידית, ולרוב, עובדה זאת מובילה לשינויים דמוגרפיים וארגוניים. מבני הקהילות והחיים השיתופיים משתנים תדיר, והדינמיקה המאפיינת אותם מחדשת דרך קבע את הביטויים לרעיון השיתופיות בתוך הקבוצה. כדי להמשיך ולהתקיים, כדי להימנע מהגירה שלילית של חברה ומקשיים כלכליים, ביטויי השיתופיות בתוך הקהילה השיתופית משתנים.

המטרה העיקרית של עבודת הדוקטורט היא בחינת השפעתם של שינויים ארגוניים ודמוגרפיים על מעגל החיים של קהילה שיתופית, על סיכויי הקיימות של השיתופיות ועל אופייה. במיוחד יבחן בעבודה הקשר שבין צורות שונות של צמיחה דמוגרפית ושינוי ארגוני לבין יכולתו של הקיבוץ בישראל, מקרה הבוחן בעבודה זאת, להבטיח את המשך קיימותו בשלושה היבטים: לכידות חברתית נתפסת, רווחה כלכלית נתפסת ושביעות רצון מאספקת השירותים הציבוריים.

המחקר כמותני. הדגימה נערכה בשיטת אשכולות: ראשית נבחרו 30 קיבוצים: 20 בפריפריה הצפונית ועשרה בפריפריה הדרומית. קיבוצים אלה מייצגים את מגוון שילובי המודלים הארגוניים הקיימים (לפי הגדרתו הרחבה של הקיבוץ המתחדש), וכן את דגמי הצמיחה הדמוגרפית במרחב הקיבוצי הכפרי. הקיבוצים שנבחרו למחקר הם מחצית מ-60 הקיבוצים שחקר לויטן (2001) בשנות ה-90 של המאה ה-20. מחקרו של לויטן, שנערך לפני הגדרת הקיבוץ המתחדש בתקנות האגודות השיתופיות, הוא נקודת ייחוס חיונית בעבודה זאת. במחקר הנוכחי נעשתה השוואה בין הנתונים שאסף לויטן לפני כ-20 שנים, בשאלון שחיבר לצורך מחקרו, לבין הנתונים שנאספו כיום, במסגרת העבודה הנוכחית, באמצעות אותו השאלון.

לאחר מכן נאסף מידע ראשוני על קיבוצים אלה ממגוון מקורות, ובהם ספרות רלוונטית, מוסדות התנועה הקיבוצית והמכון לחקר הקיבוץ והרעיון השיתופי באוניברסיטת חיפה. מידע ייחודי לצורכי המחקר נאסף גם בראיונות עם אנשי מפתח ובעלי תפקידים בקיבוצי המדגם. כמו כן, תוכנם של תקנוני הקיבוץ ומסמכים רלוונטיים אחרים נותחו, כדי לגבש מידע על סיווג הקיבוץ, המבנה הארגוני והמוסדי שלו ועל מודל ההרחבה הדמוגרפית הנהוג בו, וכן מידע על האוכלוסייה ועל אספקת השירותים הציבוריים בקיבוץ. בתוך כל קיבוץ חולקו שאלונים מובנים, שנועדו לאסוף מידע ברמת הפרט, ובכלל זה נתונים דוגמת גיל, משלח יד, הכנסה, השכלה, מקום לידה, שנת הגעה לקיבוץ וכולי, וכן תפיסות על מצב הקיבוץ ומדדי הקיימות המפורטים מטה: לכידות חברתית נתפסת, רווחה כלכלית נתפסת ואספקת שירותים ציבוריים.

קיימות הקבוצה השיתופית, התופעה שבמוקד עבודה זאת, מוגדרת במחקר הנוכחי כיכולתו של הקיבוץ לשמר את אורח חייו בשלושה היבטים עיקריים:

לכידות חברתית נתפסת: בעקבות שינויים ארגוניים ודמוגרפיים בקיבוצים עלולים להיווצר מתחים סביב שאלות יסוד הנוגעות לארגון הקיבוץ, דוגמת מידת הערבות ההדדית, חלוקת הנכסים בין הקהילה, אמצעי הייצור הכלכליים ועוד. מושג הלכידות החברתית משתקף במונח "הון חברתי" (Social Capital), ובהקשר

הקיבוץ נעשה בו שימוש תדיר, לדוגמה במחקרו של פוין (2007). רמה גבוהה של הון חברתי בחברה הקיבוצית תהיה אחראית במידה רבה לחוסנה ולתפקודה של החברה.

רווחה כלכלית נתפסת: האופן שבו הפרטים במגזר הקיבוצי תופסים את יכולתם ואת יכולת הקיבוץ להבטיח לעצמם ולמשפחתם רמת חיים נאותה וביטחון תעסוקתי ופנסיוני.

אספקת שירותים ציבוריים: אחדים מן השירותים הבסיסיים שסופקו בקיבוץ המסורתי, דוגמת מזון, כביסה והסעות, הופרטו לחלוטין בחלק ניכר מן הקיבוצים. שירותים אחרים, דוגמת מערכת חינוך פורמלית ובלתי-פורמלית, בריאות ותרבות, ספורט, שירותים לאוכלוסייה בגיל הזהב, גינון ונוי, הצטמצמו בצורה ניכרת. הצמיחה הדמוגרפית בשנים האחרונות יכולה לעורר ביקוש מחודש והצדקה כלכלית לאספקת חלק זה או אחר מן השירותים, ואילו מגמות של שינוי ארגוני בקיבוץ עשויות להכתיב אחריות מופחתת לאספקתם מצד הקיבוץ.

השינויים הארגוניים בקיבוץ מאופיינים בהתאם לעומק ההפרטה שבוצעה בו, לפי התחומים שלהלן: שכר דיפרנציאלי, שיוך דירות, שיוך נכסים. כפי שיוסבר בהמשך, במקרים שבהם יש הפרטה היא נעשית בהדרגה. השינויים הדמוגרפיים מוגדרים לפי מעמדם של הנקלטים החדשים בסוף תהליך הקליטה: (א) חברים בחברות מלאה: שותפים בזכויות קהילה ומשק וכלכלה וכן חלקם במנגנון הערבות ההדדית מלא; (ב) חברים בעצמאות כלכלית: שותפים בזכויות בנושאי קהילה אך בעלי זכויות מופחתות – או ללא זכויות כלל – בכל הקשור להחלטות על נושאי המשק והכלכלה, ובעלי חלק מוגבל במנגנון הערבות ההדדית; (ג) תושבי הרחבה: תושבי קבע ביישוב ללא זכויות בקהילה השיתופית.

המחקר הנוכחי תורם לספרות הקיימת בנושא בכמה היבטים. אומנם קיימים מחקרים רבים על קהילות שיתופיות בכלל ועל הקיבוץ כקהילה שיתופית בפרט, אך המחקר הנסוב על קהילות שיתופיות עוסק בעיקר בתיעוד של השתלשלות חיי הקומונות, ומצביע על סבירות גבוהה כי במהלך הדרך תלך השיתופיות בקהילה ותצטמצם, דבר שיוביל לעזיבת חבריה ולהיעלמות הקהילה השיתופית בתצורתה המוכרת. עם זאת, מן הסקירה עולה כי עד כה מעגל החיים של קהילה שיתופית כמעט לא נחקר; העבודה הנוכחית תציע אפוא מודל תיאורטי אפשרי לחלק ממעגל החיים של קהילה שיתופית. בדומה להתפתחות של ארגונים, מעגל חיים מורכב משלבים שונים, והשלב האחרון שבהם עשוי להיות היעלמותה של קהילה מן העולם. עבודה זו תבחן שינויים ארגוניים ודמוגרפיים שעשויים להביא להמשך קיימות השיתופיות בקהילה – או לשלול אותה. הדבר רלוונטי לאור ההתפתחויות האחרונות בתחום, ובכלל זה הקמת קיבוצים עירוניים המעורבים חברתית באזור מגוריהם ומקיימים אורח חיים שיתופי (Avrahami & Manor, 2006; Topel, 2013). זאת ועוד: רוב המחקרים האמפיריים מתעדים את השפעות השינויים לאחר מעשה, ואילו הנתונים שנאספו במחקר הנוכחי והמתודולוגיה המיושמת בו מאפשרים לבחון את המצב לפני אימוץ השינויים וכ-20 שנים לאחר מכן באותן קהילות שיתופיות. בדיקה סיסטמטית כזו אינה קיימת בספרות כיום.

הפרק הראשון יבחן את השפעתם של שינויים ארגוניים ודמוגרפיים על קהילה השיתופית, במטרה לבחון את הקשר שבין היקף ההפרטה וצורות שונות של צמיחה דמוגרפית לבין תפיסת הקיימות של קהילה השיתופית בקרב חבריה. בפרק אשווה בין אותן קהילות שיתופיות לפני השינוי ואחריו. המתודולוגיה שאנקוט בפרק זה היא "Case-Control Matching", שבבסיסה יצירת צמדים הדומים במאפייניהם הדמוגרפיים בקרב המשיבים לפני השינוי ואחריו.

ממצא בולט בפרק זה הוא עלייה רוחבית במדדי הקיימות בקיבוצי המדגם לאחר השינויים. העלייה בלכידות החברתית הנתפסת נמצאת בהלימה עם מחקרים אחרים (פלגי ואורחן, 2018; התנועה הקיבוצית,

2016), ומרמזת על המשך קיימותם כקהילה שיתופית גם לאחר השינויים. מהעלייה במדדי הקיימות אפשר להניח ששינויים ארגוניים אינם מסיימים בהכרח את השיתופיות כדרך חיים, אלא משנים את ביטוי השיתופיות כדרך חיים (בן רפאל, 1996; פוויץ ופלגי, 2011).

עוד ממצא בולט בפרק הוא מגמת השינוי במדדי הקיימות: ככל שהאחריות על רכיבים מרכזיים באורח החיים של החבר עוברת אליו מהקיבוץ – כלומר, ככל שהשינויים גרמו לקיבוץ לרחוק ממודל הקיבוץ השיתופי המסורתי – מדדי הקיימות שנצפו היו נמוכים יותר.¹ אומנם המוטיבציה של החדרת השינויים הייתה הצלת הקהילה השיתופית מהמשבר שפקד אותה (לויטן, 2001; לניר, 2004; בן רפאל וטופל, 2009), אך נראה שככל שהקיבוצים העמיקו את השינויים, תפיסות החברים בנוגע לקיימותם נחלשו.

כמו כן, בפרק זה נצפתה ירידה סטטיסטית משמעותית במדדי הקיימות עם כניסת הסטטוס של תושבי הרחבה של שכונות פרטיות (שאינם חברי קיבוץ). הסבר אפשרי הוא שמלבד הסטטוסים הנוספים שנכנסים לקיבוץ, נכנסת גם תפיסת העולם הנאו-ליברלית והאינדיווידואלית (Charney & Palgi, 2018). תגובותיהם של חברי הקיבוץ לקונפליקטים החדשים שמציאות זו מעוררת נבדלות זו מזו, והבדלים אלו עשויים לבוא לידי ביטוי במדדי הקיימות.

לסיכום הממצאים המרכזיים בפרק הראשון, אפשר לראות בבירור כי בקיבוצים שלא פתחו בתהליך הפרטה ולא הוסיפו סטטוסים על סטטוס החבר המלא חל שיפור משמעותי במדדי הקיימות שלהם לעומת שנות ה-90 של המאה ה-20, וכי שיפור זה היה גבוה מאשר בקיבוצים האחרים במדגם.

הפרק השני יבחן את השפעתם של שינויים ארגוניים ודמוגרפיים על **הביטחון הסוציאלי** של הקהילה השיתופית, בהקשר גילו של החבר. הפרק נועד לבחון את הקשר שבין עומק ההפרטה לבין תפיסת הרווחה הכלכלית בקרב חברי הקהילה השיתופית, בחלוקה לפי קבוצות גיל. בפרק אשווה בין עמדותיהם של חברי הקהילה השיתופית בנוגע לרווחתם הכלכלית הנתפסת לפני השינוי ואחריו, כדי להעריך כיצד כל קבוצת גיל חוותה את השינויים. לאומדן השפעות השינויים על כל קבוצה בנפרד אנקוט מתודולגיה של רגרסיה רבת משתנים מסוג "Difference in Differences" (DID). אשווה בין אותן קהילות שיתופיות לפני השינוי ואחריו, בהתמקד בהשפעה הדיפרנציאלית האפשרית של השינויים על קבוצות גיל שונות בקהילה השיתופית: מבוגרים, גילי ביניים וגילי הברורות הצעירה. מכיוון שכל שכבת גיל חיונית להמשך קיימותה של הקהילה השיתופית, הימצאותם של כלל הגילים בה חשובה מאוד. הוותיקים מייצגים, בין השאר, את המחויבות לחיי הקיבוץ ואת הערכים המייחדים אותו (לויטן, 1997), בני גילי הביניים הם השדרה הניהולית (אדר, 2009), וקבוצת הבוגרים הצעירים בקיבוץ משמעותית משום שהם מכוננים את "הדור הבא" (לניר, 1993).

ממצאי הפרק השני מראים שההפרטות השפיעו בצורה דומה על כל שכבות הגיל: לאחר השינוי נצפתה ירידה במעבר מקיבוץ מסורתי לעומק הפרטה 2 (שכר דיפרנציאלי ושיוך דירות) ועלייה בעומק הפרטה 3 (שכר דיפרנציאלי, שיוך דירות ושיוך מניות). בכל שלוש קבוצות הגיל מדדי הקיבוץ השיתופי הם הגבוהים ביותר. כמו כן, הקפיצה המסתמנת בעומק הפרטה 3 (שכר דיפרנציאלי, שיוך דירות ושיוך מניות) אינה עולה על הציון המופיע בקיבוץ השיתופי.

ממצא מעניין ומרכזי הוא שהפרטות מעלות את תחושת הביטחון הכלכלי באופן יחסי בקרב המבוגרים יותר (ככל הנראה בשל הוותק), ושבקבוצות הגיל האחרות נהנים פחות מפירותיהן (באופן ההולם את ותק החבר).

¹ לשם הנוחות מכונה המהלך המתואר בעבודה "הפרטה", אך יש לציין כי בקיבוץ מהלך זה שונה מהפרטה בחברה הכללית.

כמובן, אם הקיבוץ במצב כלכלי קשה אף אחד אינו נהנה מההפרטות. עוד ממצא מעניין הוא ש**בתוך** כל קבוצת גיל ההשפעה מגוונת. בקבוצת המבוגרים, ככל שהחבר מבוגר יותר (בן 66 או יותר), שביעות רצונו מהרווחה הכלכלית הנתפסת נמוכה יותר. בקבוצת בני גילי הביניים לא נמצא הבדל מובהק כתלות בגיל, ובקבוצת הבוגרים הצעירים, ככל שהחבר מבוגר יותר (עד גיל 45) שביעות הרצון מהרווחה הכלכלית הנתפסת גוברת.

הפרק השלישי יבחן הן את השפעתם של שינויים ארגוניים ודמוגרפיים על תפיסת הקיימות והן את השפעתם של פערים כלכליים בין החברים. בפרק זה אבחן את השפעת השינוי הארגוני בקיבוצים שיתופיים ובקיבוצים שעברו שינוי ארגוני, באמצעות השוואה בין חברי קיבוץ התופסים את מצבם הכלכלי כנמוך מזה של אחרים לבין חברי קיבוץ התופסים את מצבם הכלכלי כגבוה מזה של אחרים. מטרת הפרק היא לבחון את הקשר שבין תפיסת המצב הכלכלי האישי של חבר הקיבוץ (נמוך או גבוה) בהשוואה לשאר החברים לבין האופן שהוא תופס את מדדי הקיימות של הקיבוץ. מדדי הקיימות בפרק זה כוללים את האופן שבו החבר תופס את הרווחה כלכלית, את הלכידות החברתית, את אספקת המוצרים הציבוריים ואת עתיד הקיבוץ. בפרק זה השתמשתי בנתוני המדגם שנערך בקרב הקהילות השיתופיות לאחר השינויים.

מממצאי הפרק השלישי עולה כי בקיבוץ מתחדש, מדדי הקיימות של החברים המעידים כי הכנסתם פחותה מזו של אחרים נמוכים מאלו של החברים המעידים כי הכנסתם גבוהה מזו של אחרים. עם זאת, יש לציין כי ערכי מדדי הקיימות מצביעים על כך שבקיבוץ המתחדש גם אלו הרואים עצמם בעלי הכנסה נמוכה מהממוצע מביעים אמון כלשהו בהמשך קיימות הקיבוץ. מממצאי הפרק עולה כי עם הגדלת האי-שוויון מדדי הקיימות נחלשים. רשת הביטחון המגבילה את האי-שוויון היא המנגנון המנדטורי היחיד בקיבוצים מתחדשים כיום. אם כן, אפשר לטעון כי מנגנון זה אינו רק בעל משמעות קריטית לשמירה על הפרטים הנעזרים בו, אלא מרכזי לקיימות הקהילה כולה כקהילה שיתופית. כמו כן, ממצא חשוב אחר שנמצא הוא שלעומת הקיבוץ המתחדש, בקיבוץ השיתופי אין הבדל מובהק במדדי הקיימות בין אלו המעידים כי הכנסתם פחותה מזו של אחרים לעומת אלו המעידים כי הכנסתם גבוהה מזו של אחרים.

למחקר הנוכחי כמה מגבלות. הראשונה היא היעדר גישה לנתונים כלכליים אובייקטיביים המעידים על המצב הכלכלי של הקיבוץ ושל חבריו. לכן, במחקר חסרה הערכה של ההשלכות הכלכליות על האופן שבו הפרטים תופסים את השינויים הארגוניים בקיבוצם (הפרטה וצמיחה דמוגרפית). בהיעדר נתונים אובייקטיביים הסתמכתי על **הערכת** הפרטים למצבם הכלכלי. עם זאת, על פי הספרות, מכיוון שלפרטים ולאופן שבו הם תופסים את המציאות משקל מכריע בכל הקשור להמשך קיימות הקהילה השיתופית, ההסתמכות על הערכה סובייקטיבית עשויה להיות רלוונטית במידה רבה מאוד, ואפילו יותר מנתונים אובייקטיביים.

מגבלה אחרת של המחקר היא היעדר מידע על המטען האידאולוגי של הפרטים, על אופן המנהיגות בכל קיבוץ ועל טיבה. מידע כזה היה יכול לשפוך אור על החלטות שהתקבלו בנוגע לשינויים ארגוניים או דמוגרפיים. הנחת העבודה במחקר הנוכחי היא שהמדגם הגדול יחסית של הקיבוצים והמשיבים מאפשר הסקה סטטיסטית שאינה מוטה בשל המידע החסר. מכיוון שאין נתונים על מנת לבדוק זאת העבודה לא עוסקת בהיבטים אלו.

כמו כן, מגבלה אחרת נוגעת לעובדה שבמחקר זה נדגמו קיבוצי פריפריה בלבד. מרכיב ערך הקרקע, המבדיל בין קיבוצי הפריפריה לבין הקיבוצים שבמרכז, משמעותי לנושא המחקר. עם זאת, יש להניח כי אילו כללתי את קיבוצי המרכז במדגם היו התוצאות מוטות, מכיוון שהבדלים מהותיים בשווי הנדל"ן היו מקשים עליי

במידת הקשר הישיר בין השינויים שחלו בקיבוצים ובין השפעתם על סיכויי הקיימות. בשל כך, התוקף החיצוני מוגבל לקיבוצי הפריפריה בלבד.

לבסוף, בפרקי העבודה נקטתי מגוון שיטות מתודולוגיות כדי למדוד את השפעת השינויים בקיבוצים. עם זאת, יש לציין כי נתוני המחקר נסמכים על חברי הקיבוץ שגרו בקיבוץ לפני השינויים ובמהלכם – ועודם גרים בו כיום, אחריו. אם כן, במחקר הנוכחי חסר קולם של חברי הקיבוץ שעזבו בעקבות המשבר באמצע שנות ה-80 של המאה ה-20 או במהלך העשור העוקב.

לסיכום, ממצאי המחקר מראים בבירור כי לקיבוצי המדגם שלא נכנסו לתהליך הפרטה ולא הוסיפו סטטוסים על סטטוס החבר המלא, היה שיפור משמעותי יותר במדדי הקיימות, לעומת מדדיהם שלהם- עצמם בשנות ה-90 של המאה ה-20 וכן לעומת שאר הקיבוצים בהווה.

מילות מפתח: קהילה שיתופית, קיימות, קיבוץ, קיבוץ מתחדש, שוויון, ערבות הדדית, שינויים ארגוניים ודמוגרפיים, הפרטה, סטטוסים, ביטחון סוציאלי, פערים כלכליים.

Keywords: cooperative community, sustainability, Kibbutz, renewed kibbutz, equality, mutual guarantee, organizational and demographic changes, privatization, statuses, social security, economic inequality.

פרסום בכתב עת שנבע מעבודת הדוקטורט

Reitan A., Rubin O. D., Rubin A., & A. Kimhi. (2019). "Privatization, Demographic Growth and Perceived Sustainability: Lessons from the Israeli Renewing Kibbutzim", *Sustainable Development*. <https://onlinelibrary.wiley.com/toc/10991719/0/0>.

הקדמה

מטרת המחקר

הקהילה השיתופית היא "שחקן" חדש-ישן בזירה החברתית. הרעיון השיתופי, שמקורו בשחר ההיסטוריה, נמשך עד ימינו-אנו: בעולם כיום יש יותר מ-1,000 קהילות וצורות חיים שיתופיות, המקפידות על רמות שונות של אורח חיים שיתופי הן בהכנסה והן בצריכה. תרומתן של הקהילות השיתופיות לחברה נעוצה כבר בעצם קיומן, בהצבתן לפני הפרט עוד אפשרות לבחירת אורח חייו, וכן היא נעוצה בהנחתן את ערך השוויון בשיח הציבורי, ובהעשרתן בדרך זו את תהליך ההבניה של החברה כולה. לשיח כזה משמעות מכרעת בחברה דמוקרטית.

הפערים בין אורח החיים בתוך הקהילה השיתופית לבין אורח החיים החיצוני לה מביאים את חבריה להתבוננות פנימית תמידית, ואכן, מבני הקהילות והחיים השיתופיים משתנים תדיר, והדינמיקה המאפיינת אותם מחדשת דרך קבע את הביטויים לרעיון השיתופיות. לרוב, השינויים נעשים במטרה למנוע הגירה שלילית של חברי הקהילה ושינויים ארגוניים שונים, ולהמשיך את קיימות הקהילה השיתופית. עם זאת, ההיסטוריה מלמדת כי ברוב המקרים הכרוניקה הקיימת מובילה את מעגל החיים של הקהילות השיתופיות לכדי סיום, כלומר: להיעלמותן של רוב הקהילות השיתופיות.

אם כן, מטרת המחקר היא לבחון את השפעת השינויים הארגוניים והדמוגרפיים בקהילה שיתופית על המשך הקיימות של השיתופיות.

שאלת המחקר המרכזית

מהו הקשר בין שינויים ארגוניים ודמוגרפיים שונים שמאמצות קהילות שיתופיות לבין הסיכויים להמשך קיימותן?

חשיבות העבודה: הרקע המדעי לעבודה

הקהילות השיתופיות הן אחוז קטן מכלל האנושות, אך חותמן הערכי ניכר לאורך ההיסטוריה בחברה כולה (Ben-Rafael, Oved, & Topel, 2013). למשל, קומונות ההיפים וקומונות האשרם בשנות ה-60 של המאה ה-20 שינו את הרגלי האכילה, קידמו את אורח החיים הבריא, והדגישו את ערכי השוויון והצדק ואת חשיבותו של השלום (Pitzer, 2013). בשנות ה-80 וה-90 באותה המאה הביאו קומונות לתודעת החברה הכללית את נושא איכות הסביבה, וקראו להחלפת שיטות הבנייה בשיטות חסכוניות יותר (Pitzer, 2013). עם זאת, לעיתים קהילות שיתופיות הן קבוצות סגורות, שאינן מנהלות כל יחסי גומלין עם החברה החיצונית. אפיון מפורט של יחסי הקהילות השיתופיות וסביבתן החיצונית ופירוט ההשלכות הנלוות להם אפשר למצוא בספריו של עובד (1986, 2009).

חקר הקהילות השיתופיות כיום עוסק בעיקר בתיעוד השתלשלות חיי הקומונות, ומצביע על סבירות גבוהה לכך שבמהלך דרכה של הקהילה השיתופית ילך אופייה השיתופי ויצטמצם, דבר שיביא לעזיבת חברי הקהילה ולהיעלמות הקהילה השיתופית בתצורתה המוכרת. עבודה זו תציע מודל תאורטי אפשרי של השינויים הארגוניים והדמוגרפיים המשפיעים על מעגל החיים בקהילה השיתופית.

החידושים הצפויים בעבודה

בדומה להתפתחות של ארגונים, מעגל חיים מורכב משלבים שונים, שהאחרון שבהם עשוי להיות היעלמות הקהילה מן העולם. עם זאת, מסקירת הספרות עולה כי מעגל החיים של הקהילה השיתופית כמעט לא

נחקר. עבודה זו תבחן אפוא שינויים ארגוניים ודמוגרפיים העשויים להביא להמשך קיימות השיתופיות בקהילה השיתופית – או לשלילתו. מחקר זה מקבל משנה חשיבות לאור ההתפתחויות האחרונות בתחום, כגון הקמת קיבוצים עירוניים המעורבים חברתית באזור מגוריהם ומקיימים אורח חיים שיתופי (Avrahami & Manor, 2006; Topel, 2013). זאת ועוד: רוב המחקרים האמפיריים מתעדים את השפעות השינויים לאחר מעשה, ואילו הנתונים שנאספו במחקר הנוכחי והמתודולוגיה המיושמת בו מאפשרים לבחון את המצב לפני אימוץ השינויים ושנים אחדות לאחר מכן באותן קהילות שיתופיות. בדיקה שיטתית כזו טרם נעשתה בתחום.

סקירת ספרות

הקהילה משנה את פניה

מתחילת המאה הקודמת עולות טענות על היעלמות הקהילה בחברה המודרנית ועל הדגשה של ערכי האינדיווידואליזם, התחרות והאינטרס האישי. עוד נטען כי כישלון החברה התעשייתית-דמוקרטית נעוץ בחוסר יכולתה ליצור הקשר חדש, שיאפשר לאנשים להתארגן בקבוצות מלוכדות מוסרית שתישאנה משמעות בעיניהם (באומן, 2001; Nisbet, 1969; Parsons, 1960; Hillery, 1955).

לפי אחדים מן המחקרים, מימושו העצמי של הפרט בא על חשבון מחויבותו לכלל החברה, ובמיוחד לקהילה שהוא מרגיש שייך אליה. הפרט עשוי להאמין שכל רווח של החברה הוא הפסד בשבילו, ולהפך. עליית האינדיווידואליזם, לפיכך, מביאה לאובדן הון חברתי – מרכיב חיוני לקהילה. עם זאת, לתהליך הדגשת היחיד יש גם היבט חיובי: חופש הפרט ואחריותו מובילים אותו לתור אחר סוגים חדשים של קשרים חברתיים – במשפחה, בעבודה ובחברה בכלל – ובזכות מערכות המחויבויות החדשות הנפתחות לפניו ההון החברתי שלו אינו אובד, אלא רק משתנה (Beck & Putnam, 2000; Lichterman, 1995; Bellah, 1985). (Beck-Gernsheim, 2002).

תשובה אחת לטענות על אובדן הקהילתיות היא שזו לא אבדה אלא רק שינתה את פניה, שינוי שבא לידי ביטוי במסגרת חברתית הרואה בחיי הקהילה מתכון לאיזון בין הגנה על הפרטים החברים בה ובין הקשרים החברתיים המשותפים להם (Suttles, 1972; Christensen & Levinson, 2003). התרבות המשותפת שנוצרת במסגרת חברתית זו מגינה על הפרט החבר בה, ואף יכולה, במידת-מה, להפחית את האי-שוויון בקהילת חברה וכן בינה לקהילות אחרות. חברה כזאת נשלטת הן באמצעות חוזים וחוקים, והן באמצעות שכבה של ערכים משותפים, שנקבעת בדיאלוג בין חברה (Keller, 2003; Etzioni, 2000).

על פי הספרות, בעידן המודרני תמשיך הקהילה להיות חשובה כל עוד תדע לתת מענה על שלוש המגמות המודרניות שלהלן: (א) כלכלת השוק: היחסים בין הפרטים מתבססים על מערכת יחסי גומלין של מסחר, שחייב להועיל לשני הצדדים; (ב) פוליטיקה זירתית: מאבק של בני האדם אלה באלה שנועד למימוש מטרותיהם האישיות, שבו זכייתו של האחד היא בהכרח הפסדו של האחר (משחק סכום אפס); (ג) חברת ההמונים: כל פרט הוא חלק מן ההמון, וכמעט תמיד הוא בלתי נראה (Goldman, 2013).

קהילות שיתופיות

הרעיון השיתופי המיושם בצורת החיים של קהילה שיתופית הוא רעיון עתיק, החוצה מדינות ותרבויות. למרות התפרקויות חוזרות ונשנות של קהילות שיתופיות, צורת החיים השיתופית שבה והופיעה לאורך ההיסטוריה האנושית. קהילה שיתופית היא קהילה קטנה יחסית, שבה יחסי הפרט והקבוצה אינטנסיביים במיוחד. אורח החיים השיתופי המתקיים בה בא לידי ביטוי ברוב תחומי החיים. אומנם מידת השיתוף והתחומים שהוא מתקיים בהם נבדלים זה מזה, אך בכל הקהילות השיתופיות קיים שיתוף כלכלי בצורה זו או אחרת.

קהילה שיתופית כוללת את המאפיינים שלהלן: (א) שיתופיות קהילתית על בסיס סולידריות מהסוג המסורתי (לפי ההבחנה של טאניס, 1963); (ב) דמוקרטיה ישירה – משתתפת; (ג) מחויבות לקהילה ולערכיה המשותפים, בהבאת צורכי הפרט בחשבון; (ד) צריכה, בעלות וכלכלה משותפות; (ה) שוויון לפי צרכים וביטחון אישי מלא. תכונת יסוד אחת המשותפת לכל הקהילות השיתופיות היא הוולונטריות: החיים

בקהילה שיתופית עושים זאת בבחירתם החופשית, הרצונית והמודעת (Goldman, 2013; ורד, 2003; עובד, 1988; Kanter, 1972).

צורת החיים השיתופית מאופיינת במידת לכידות חברתית גבוהה יחסית, הבאה לידי ביטוי, בין השאר, בהעדפה ברורה של הקשרים החברתיים בקהילה, אפילו על פני קשרים משפחתיים (טלמון-גרבר, 1970). כמו כן, הקהילה השיתופית דואגת לצורכי חבריה באופן ישיר, ומספקת להם שירותים ציבוריים שבקהילות אחרות נדרש הפרט לפעול להשגתם בעצמו (שדמי, 1985; Niv, 1980; טלמון-גרבר 1970; וורס, 1968). עם זאת, כבר בשנות ה-70, במחקר פורץ הדרך בנושא קהילות שיתופיות, זיהתה קנטר (Kanter, 1973) פער בין האוטופיה שקהילה שיתופית מסמלת לבין הנעשה בפועל. במאמרה עמדה קנטר על שינוי שחל בצורת החשיבה של החברים בקהילה שיתופית, ובפרט הדגשת הפרט לעומת הדגשת הקהילה, כפי שהיה נהוג בעבר.

אתגר מרכזי של הקהילות השיתופיות ניכר בתחום המשך הקיימות, כלומר ההתמודדות עם הסכנות של התפוררות הקהילה השיתופית. סכנות אלו נובעות בין השאר מהשפעת הסביבה החיצונית, הנתונה לתהליך מתמיד של השתנות, מהזדקנות דור המייסדים והכרסום במעמדם, והיעדר תחלופה מתאימה בקרב חברי הקהילה, ומהדואליות הקיימת בקהילה, בין קיומה כחברה חדשנית בעלת סולם ערכים ייחודי לבין צורכי קיומה כמסגרת חברתית כלכלית השייכת לישות ואוכלוסייה רחבות יותר (מדינה וחברה). עוד סימן להתפוררות הקהילה שיתופית ניכר בצמיחתה הדמוגרפית, קרי במידת הרחבת הקהילה. מצד אחד, חברי הקהילה רוצים להגדילה ולקלוט מצטרפים חדשים, כדי שתתקיים לאורך זמן, ומצד שני, קליטת מצטרפים חדשים שאינם מחזיקים באותה אידאולוגיה עשויה לעמעם את החזון ולערער את עקרונות היסוד שהקהילה מושתתת עליהם, וקליטת דור המשך, שאומנם מזדהה עם האידאולוגיה אך מבקש לשנות את ביטוייה בחיי היום-יום (למשל, הוספת מטבחונים בבתי המגורים למרות קיומו של חדר אוכל מרכזי, או ביטול הלינה המשותפת), חושפת גם היא את הקהילה לתהפוכות (וורס, 1968; Kanter, 1972; עובד, 1986; לויתן 1996).

מחקרים העוסקים בקהילות שיתופיות מזהים מגמה עקבית למדי בכל הנוגע לעתיד הארגון השיתופי. המחקר מראה שקהילות שיתופיות רבות השתנו ואיבדו את זהותן כתוצאה ממיסוד, ממשברים כלכליים וחברתיים ומאובדן אידאולוגיה ומנהיגות. כמו כן נראה שבדומה לארגונים אחרים, גם בקהילה שיתופית תהליך שינוי עשוי להביא לאובדן קשרים קרובים מאוד בין חברי הקהילה, ולהוביל לכך שהארגון יאבד מהשיתופיות שלו, וינוע לעבר מיסוד ובירוקרטיה – ובהמשך, לעבר דעיכה והיעלמות (עובד, 2009).

מעגל חיים קהילה שיתופית

בדומה לקיבוץ, שבו נעסוק בעבודה זאת בהרחבה, בעולם בולטות שלוש דוגמאות של קהילות שיתופיות שחוו משברים חברתיים וכלכליים: אוניידה (Oneida) במדינת ניו יורק, אמנה (Amana) באיווה ופינדהורן בצפון סקוטלנד. ואף שמשברים אלו חוללו שינויים ארגוניים באופן שבו הקהילות השיתופיות מתנהלות, בכלן הקהילה עצמה נשמרה, וקיבלה גוון קהילתי ייחודי (וורס, 1968; עובד, 1986; עובד, 2009).

קהילות שיתופיות בעולם

הקהילה השיתופית דתית אידאולוגית אוניידה הוקמה בשנת 1848 במחוז אוניידה שבצפון מדינת ניו יורק. אוניידה הייתה קהילה סגורה, ונרדפה בידי השלטונות. גיוון המפרי נויס, מנהיג כריזמטי בעל אישיות דומיננטית, הטיף לאורח חיים שונה מאורח החיים הדתי שהיה מקובל באותם ימים, ונתפס כמורד באמונת הכנסייה וככופר, המחלל את מוסדות המשפחה והנישואין. לאורך השנים התגבשה סביב נויס עדת תומכים, והיא שייסדה את הקהילה השיתופית באוניידה. החיים השיתופיים היו מאפיין שעבר כחוט השני לאורך שנות קיומה של הקהילה, גם בתחילת הדרך, כשהסתמכה על עבודתם העצמית של חבריה, וגם בהמשך,

כשהפכה להיות משק קפיטליסטי ושכרה עובדי חוץ. את עמדות המפתח של הקהילה השיתופית איישו חבריה ברוטציה, ואת ענייני המשק ניהלו ועדות ייעודיות, בפקוחו של מזכיר הקהילה. כמו כן קיימו חברי הקהילה אספות שבהן דנו בהצעות שהעלו חברים והצביעו בעניינן, ורק הצעות שהתקבלו באספה זכו לתוקף חוקי. לרשות הקהילה עמד חדר אוכל משותף, ומגיל שלוש לנו הילדים בלינה משותפת בבית ילדים.

כשדור הילדים בגר החלו לעלות ספקות בנוגע לדרך חיים זו. כמו כן, חילופי ההנהגה כרסמו באחדות הקהילה, ועל כל אלה נוסף משבר כלכלי חמור. בשנת 1879 התקבלו באספה החלטות אחדות שזנחו חלק מאורח החיים השיתופי, וקראו לחזור לאורח חיים המבוסס על קניין פרטי. בסופו של דבר הוחלט על פירוק השותפות והקמת חברת מניות במקומה. בפעולה זו ביקשו חברי המשק להמשיך לקיימו בשלמותו, בהנהלה דמוקרטית, שתשמור את זכויות כל החברים. ואכן, בשנת 1881 בא השיתוף הקנייני לכדי סיום. חברת המניות חילקה את הזכויות בהון בהתאם לוותק ולסכום הכסף שכל אחד הביא לקהילה שיתופית כשהצטרף. החברה התחייבה לממן את לימודי הילדים, והבטיחה תשלומי פנסיה לחברים המבוגרים. חברים שנשארו לגור במבני הקהילה שילמו שכר דירה ומיסים לקהילה. השינוי הארגוני הזה, שהביא לביטול השיתוף בנכסי הקהילה השיתופית, ביטא היחלשות משמעותית באורח החיים הרוחני שאפיין את הגרעין האידאולוגי שהקים את הקהילה. בהמשך התבגר דור הבנים וניהל את המשק, ורבים מחברי אוניידה שעזבו לאחר השינוי שבו לקהילה (וורם, 1968; עובד, 1986, 2009).

הקהילה השיתופית הדתית אמנה הוקמה בשנת 1855 במדינת איווה. לאורך שנות קיומה שאפה אמנה לפרוש מהעולם החיצוני ולהסתגר לעצמה, בחשש מפני השפעות החברה החיצונית על חבריה. מקימי הקהילה השיתופית יצאו נגד הכמורה, וקראו לטוהרה מוסרית ולחידוש האמונה שבלב. ממשיכי דרכם התנגדו לשלטונות הכנסייה, סירבו לשרת בצבא, לא שלחו את ילדיהם לבית הספר הציבורי ולא נשבעו לבית הדין, כפי שהיה מקובל באותה התקופה לאות נאמנות למדינה. בשל רדיפת השלטונות אחר תומכי הקהילה אלו נמלטו מבתיהם, והגיעו לקהילה השיתופית ללא כל אמצעי קיום. הדאגה לפליטים, השותפים לאמונה, הביאה לאורח חיים שיתופי, שדחה כל זכות קניין לרכוש פרטי. באמנה פעל משק עשיר, שהתפרנס ממשק חי וממפעלי חרושת. הקהילה כללה שבעה כפרים, וההנהלה העליונה (שכללה נציגים מכל כפר) אישרה את החלטותיה באספה כללית של כל חברי הקהילה השיתופית. אומנם כל כפר התנהל בצורה אוטונומית, אך ההנהלה העליונה יצרה שיתוף ושוויון בין כל השבעה. בעלי תפקידים שלא עשו עבודתם בצורה משביעת רצון הוחלפו. גידול הילדים הושת על הוריהם, וכן חינוכם עד גיל שש. אחרי גיל שש זכו לחינוך בסיסי במוסדות חינוך. בכל כפר היו כמה חדרי אוכל בשירות חברי הקהילה.

בתחילת המאה ה-20 נרשם באמנה אחוז גבוה של עזיבות. הצעירים שנשארו הפגינו אדישות כלפי ניהול הקהילה השיתופית, ולא נטלו על עצמם כל אחריות לעתידה. הגרעין האידאולוגי (הערכים הדתיים), שהיה עמוד השדרה של הקהילה, התערער, הסולידריות החברתית נפגעה, והרצון לחיי שיתוף ירד. על כל אלו נוסף משבר כלכלי, ואמנה הידרדרה לסף התמוטטות כלכלית. בשנת 1931 התקבלה ברוב קולות ההחלטה לבטל את השיתוף. המשק היצרני הופרד מהקהילה והפך לתאגיד כלכלי, כל השירותים הופרטו, חברי הקהילה השיתופית לשעבר קיבלו שכר בעבור עבודתם, לכל אחד הוקצו מניות בתאגיד (בהתאם לוותק), והונפקה מניית הצבעה שווה לכל בוגר. לאחר פירוק השיתוף ערך המניות של החברה עלה, ואמנה המשיכה להתקיים כקהילה ייחודית (וורם, 1968; עובד, 1986, 2009).

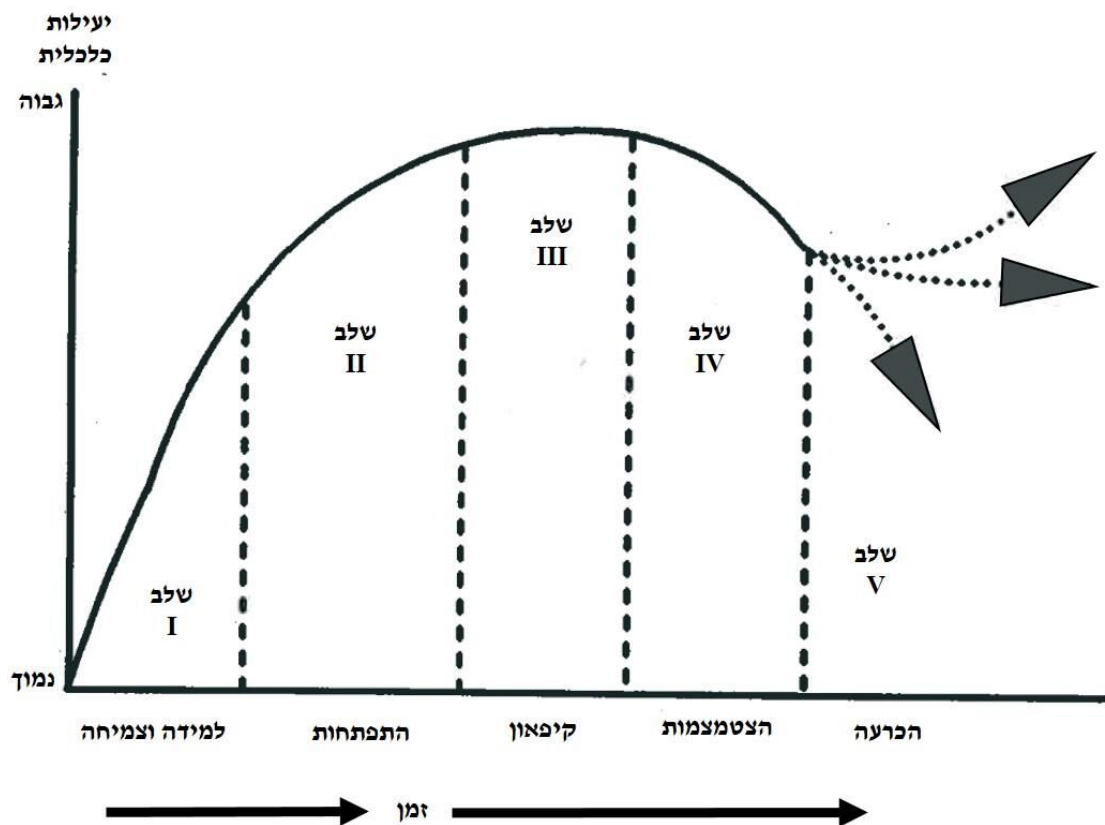
הקהילה השיתופית פינדהורן הוקמה בשנת 1962 בצפון סקוטלנד, ומעת הקמתה הייתה פתוחה לחברה החיצונית. לאחר כעשור שינו חברי הקהילה את עיסוקם, מגידול חקלאי לפעילות רוחנית וחינוכית, והקימו

את "מכללת האור". בסוף שנות ה-70 של המאה ה-20 עזבו המייסדים את הקהילה השיתופית, והניהול הועבר למועצת נאמנים בת עשרה חברים, שחמישה מתוכם גרים בפינדהורן. עד תחילת שנות ה-80 כבר הייתה הקהילה בפינדהורן ענפה. בתקופה זו היו פרטים שרצו להיות חלק מהקהילה השיתופית אך לא להיות חברים בה. כמו כן, אחדים מהחברים שפרשו נשאר לחיות במקום וניהלו אורח חיים עצמאי. הסטטוס החדש – החברים החיצוניים לקהילה – שינה את המבנה החברתי בקהילה השיתופית. לקראת שנת 2000 הגיעה המתיחות בין חברי הקהילה השיתופית לבין חבריה החיצוניים לשיא. בהשוואה לתנאי המגורים הרעועים של חברי הקהילה השיתופית, תנאי המגורים החדשים של החברים החיצוניים יצרו אי שוויון בולט. חברי הקהילה השיתופית הרגישו גם חוסר שביעות רצון מכך שהיו האחראים הבלעדיים לשירותי היישוב, ששימשו גם את החברים החיצוניים. לעומתם, החברים החיצוניים לקהילה חשו חוסר שביעות רצון מניהול העניינים ומכך שלא יוצגו במנגנוני קבלת החלטות. בעקבות המתחים הרבים, בשנת 1999 חל שינוי במבנה הארגוני של פינדהורן. חברי הקהילה השיתופית וחבריה החיצוניים הסכימו על מסגרת חוקתית, ולפיה קבעו שתי ועדות שתפקידן לכנס אספות כלליות ולנהל את ענייני כלל הקהילה. החברים החיצוניים וחברי הקהילה השיתופית עברו למודל של דו-קיום בין שתי הקהילות, וחברי הקהילה השיתופית שמו להם למטרה להראות לחברים החיצוניים את דרך החיים הרוחנית שהם מאמינים בה. השינוי הארגוני הביא את קהילת פינדהורן להמשיך ולהתקיים כקהילה שיתופית, הכוללת גם חברים התומכים ברעיון הרוחני שבבסיסה אך אינם חלק מאורח החיים השיתופי עצמו (וורס, 1968; עובד, 2009, 1986; ורד, 2003).

בקהילות השיתופיות שהוצגו בחלק זה אפשר לראות שהבחירה באורח חיים שיתופי יכולה לנבוע מקשיי קיום, ולא בהכרח מאידאולוגיה. עוד אפשר לראות שמערכת הקשרים עם החברה החיצונית לקהילה השיתופית יכולה להתקיים במגוון אפשרויות (מקהילה פתוחה ועד קהילה סגורה), וכן שככל שעוברות השנים ממועד הקמתה של הקהילה שיתופית גובר רצונם של חבריה לשנות את אורח החיים שהיה בתקופת המייסדים.

בסקירת הספרות העוסקת בקהילות השיתופיות המופיעות כאן ובשאר דוגמאות לאורך ההיסטוריה, בולטת כרוניקה ידועה מראש של מעגל החיים של הקהילה השיתופית. שלבי המרכזיים, כך נראה, הם אלה: (א) עלייתו של רעיון או מנהיג בעלי אידאולוגיה ייחודית; (ב) התכנסות סביב הרעיון או המנהיג; (ג) היווצרות קהילה; (ד) ניהול אורח חיים שיתופי; (ה) התפוררות; (ו) היעלמות. כלומר, אדם אחד או יותר בעלי אידאולוגיה ייחודית מארגנים סביבם קבוצת תומכים. על פי רוב, בקהילות שיתופיות דתיות האידאולוגיה מנוגדת לזרם הדומיננטי, ובקהילות שיתופיות חילוניות היא מנוגדת לאורח החיים המקובל בחברה. המנהיג ותומכיו מתארגנים ליצירת קהילה הן בהיבט הדמוגרפי והן בהיבט המנהלי טכני: מקום מגורים, תעסוקה וכן הלאה. הקהילה הנוצרת רואה בעצמה מופת, ומנהלת אורח חיים שיתופי. בשלב כלשהו המנהיגים המייסדים מפסיקים לכהן בתפקידם המרכזי בקהילה השיתופית (מבחירה או כתוצאה מפטירה), הקהילה נותרת יתומה והאתגרים העומדים לפניה רבים, למשל מציאת מנהיג חדש, החלטה על רמת החשיפה הנדרשת, עמידה על טיב השפעותיה של החברה החיצונית, הגדרת מבנה המשפחה בתוך המסגרת הקהילתית, התמודדות עם פערים אידאולוגיים המתגלעים בתוך הקהילה, החלטה אם לקלוט חברים חדשים, וניסיון לנבא את השפעתם של אלו על הקהילה. מהספרות עולה כי מכלול אתגרים אלו ואחרים מפוררים בסופו של דבר את הקהילה השיתופית, ומביאים להיעלמותה מן העולם בתצורתה השיתופית (Goldman, 2013; ורד, 2003; עובד, 1988; Kanter, 1972).

אחד המחקרים הבודדים בנושא מחזור חיים של קהילה מזהה פעילות כלכלית כמדד מרכזי להמשך קיומה (Darling, Rahman, & Pillariseti, 1995). בהיבט הכלכלי מזהים החוקרים חמישה שלבים בחיי הקהילה: (א) למידה וצמיחה. שילוב של גורמים מביא להקמת קהילה חדשה, וזו מתפתחת ומשגשגת; (ב) התפתחות. אנשים חיצוניים לקהילה רוצים להשתתף בהצלחתה ומצטרפים אליה, האוכלוסייה גדלה ואיתה גם הפעילות הכלכלית והתשתיות מסביב לקהילה. ההתפתחות באה לידי ביטוי גם בתכנון כלל המערכות החברתיות, הכלכליות והמנהלתיות, כגון מערכת חינוך, מערכת בריאות ותשתיות פיזיות; (ג) קיפאון. הקהילה כבר אינה מושכת אנשים מן החוץ, ומתחילה הגירה שלילית מהקהילה, במיוחד מקרב הצעירים המוכשרים; (ד) הצטמצמות. ההתפתחות הכלכלית בקהילה נעצרת. חברי הקהילה אינם משקיעים עוד משאבים כלכליים בקהילה, יוצאים לעבוד מחוצה לה ולעיתים מוכרים את ביתם או משכירים אותו, כשלב של יציאה זמנית מהקהילה או לניצולו כמשאב כלכלי; (ה) הכרעה. בשלב זה ייתכנו שלוש אפשרויות. האחת, התפתחות חדשה (שלב ראשון במעגל חיים חדש); השנייה, קיבוע של המצב הקיים, שבו רמת החיוניות הכלכלית של הקהילה נמוכה; והשלישית, דעיכת הקהילה, שמעתה תהפוך להיות פרבר של קהילה אחרת המצליחה יותר כלכלית.

תרשים 1: חמישה שלבים בחיי הקהילה (Darling, Rahman, & Pillariseti, 1995)

אופן ההתמודדות של הקהילה תכריע אם זו תתפרק או תמשיך להתקיים. המשך קיימות הקהילה כקהילה שיתופית מותנה בהמשך קיום המאפיינים הייחודיים לה ככזאת. כפי שיורחב בהמשך, אחדים ממאפיינים אלו יכולים להיקבע רגולטורית, בידי מוסדות המדינה, ואחרים באופן דמוקרטי, לפי העדפות חברי הקהילה.

קיימות הקהילה השיתופית

המושג "קיימות" (Sustainability) מופיע בספרות בהקשרים של פיתוח בר-קיימה, אקולוגיה ואחריות סביבתית, והוא מיושם בהקשרים רבים. השימוש במושג קשור לאופן שבו פרטים, תאגידים או גופים ציבוריים צופים את המשך קיומה של החברה האנושית לטווח רחוק. תחילתו בשנת 1987, כשפורסם דוח הוועדה העולמית לסביבה ופיתוח. כך מופיעה בדוח הגדרת הקיימות: "Development that meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs" (Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future, 1987, pp.22). בחלוף השנים התפשט נושא הקיימות ונכלל גם בתחומים אחרים, כמו סביבה, כלכלה וצדק חלוקתי. הגדרת המושג קיימות התרחבה אף היא, וכעת עניינה היכולת האנושית להמשיך ולהתקיים לנוכח איומים חברתיים ופיזיים, ולאור מוגבלות המשאבים שהיא זקוקה להם (Carroll & Bebbington, Unerman, & O'Dwyer, 2007; Solow, 1992; Buchholtz, 1987).

הקהילות השיתופיות הן מודל חלופי למבנה הכלכלי-חברתי המקובל בימינו, שכן המסורתיות שבהן, המציעות מעורבות סוציאליסטית רבה מאוד, ממוקמות בצידו השני של המנעד החברתי בסולם הכלכלה הליברלית. מן הסיבה הזאת יש עניין רב לחקור ולהבין מדוע לרוב הן מתפרקות או משנות את פניהן, ומה יכול לשפר את סיכויי הקיימות שלהן. האופן שבו הן יצליחו לשרוד עשוי להיות אבן בוחן למודל חלופי; אם הקהילות השיתופיות ירבו אפשר לצפות שישפיעו גם על החברה הכללית (Miller, 2013; Pitzer, 2013; Goldman, 2013; עובד, 2009; דרור, 2006; מיכאלי, 2006).

במחקר זה אדון במושג קיימות בהקשר של הסיכויים להמשכיות אורח החיים השיתופי של קהילה. במיוחד אבחן את ההנחה כי בהינתן קהילה שיתופית המתאפיינת תפיסתית ברווחה כלכלית, בלכידות חברתית ובאספקת שירותים ציבוריים הקהילה תוכל להמשיך להתקיים כקהילה שיתופית. אומנם הדוגמאות לקהילות שיתופיות בעולם שממשיכות להתקיים מוגבלות, אך אפשר ללמוד מהן על התנאים הנדרשים להגברת סיכויי הקיימות של קהילות מסוג זה. דוגמה בולטת לקהילה שיתופית שכזאת היא הקיבוצים בישראל. העובדה כי כל הקיבוצים החלו כקהילות שיתופיות וממשיכים לנהל חיים שיתופיים ברמות שונות במשך יותר ממאה שנים יוצרת שדה מחקר מתאים לבחינת המסגרת התאורטית של מעגל חיים ולבחינת סיכויי הקיימות של קהילות שיתופיות.

הצגת מקרה הבוחן

הקיבוץ

קיבוץ הוא צורת התיישבות שיתופית ייחודית במדינת ישראל, המבוססת על שאיפת הציונות להתיישבות מחודשת בארץ ישראל ועל ערכים סוציאליסטיים – שוויון בין בני האדם ושיתוף כלכלי ורעיוני. בהגדרתו המשפטית, קיבוץ שיתופי הוא אגודה להתיישבות שהיא יישוב נפרד, המאורגנת על יסודות של בעלות הכלל בקניין, של עבודה עצמית ושל שוויון ושיתוף בייצור, בצריכה ובחינוך (תקנות האגודות השיתופיות [סוגי אגודות] [תיקון], התשס"ו-2005). בנוסף לערך השיתופיות בקיבוץ, מתקיים גם הערך של דמוקרטיה ישירה בקיבוץ. הדמוקרטיה הישירה היא תנאי הכרחי לפרקטיקת השיתופיות כפי שבאה לידי ביטוי בקיבוץ. הרעיון הקיבוצי השיתופי מנתק את הקשר שבין תרומת החבר לקיבוץ לבין התמורה מהקיבוץ לחבר. הדבר משקף את הביטוי שתבע מרקס, מכל אחד לפי יכולתו, לכל אחד לפי צורכו. אומנם מרקס טוען שרעיון זה

אוטופי ושהוא ייתכן רק בתנאי שפע, שבהם אין צורך לקבוע סדרי עדיפויות לחלוקת משאבים, אך למרות הסתייגותו של מרקס – ובדומה לשאר הקהילות השיתופיות בעולם – לפי עיקרון זה בחרה הקהילה הקיבוצית לחיות. מכיוון שעולם המשאבים מוגבל, השאלה "צרכיו של מי קודמים?" בקהילה השיתופית עשויה לאיים על קיום המשך אורח החיים השיתופי, אלא אם כן חברי הקבוצה השיתופית מוותרים על שאיפותיהם האישיות, בבחירתם, בשל מחויבותם לקבוצה וברצונם החופשי. ואכן, שנות ההקמה של הקיבוצים, בעשור השני של המאה ה-20, אופיינו בויתור על הנאות חומריות ועל הצבת רמת חיים גבוהה כמטרה כשלעצמה. הדבר סייע ליצירת יחס חיובי לרעיון השיתוף בקרב חברי הקיבוץ (בן חורין, 1987; קנטר, 1973; טלמון גרבר, 1971; מארקס ואנגלס, 1955).

ראשוני ההתיישבות השיתופית ראו את עצמם כיוצריה של חברת מופת עברית בריאה בתוך כלל החברה בארץ. לתפיסתם הם הגשימו את הערכים הכלליים של הארץ: ציונות, שוויון ובטחון חברתי, ומטרתם הייתה להגשים את מגמותיה האמיתיות של תנועת הפועלים. השילוב בין השקפת העולם ההתיישבותית-שיתופית לבין השקפת העולם הפועלית היה עמוס, והאופן בו שתי ההשקפות באו לידי ביטוי – מטושטש. המטרה המעמדית של הסוציאליזם ליצור שכבת עובדים רחבה ויציבה התנגשה עם המציאות, משום שביצירת שכבת עובדים רחבה נוצרת תלות של העובד במעסיק. את המתח הזה פתרו ביצירת הקיבוץ: מסגרת חברתית שבה העובדים הם הבעלים במשותף על גורמי הייצור (בובר, 1947). ההבנה שצורת החיים השיתופית נתנה מענה פרקטי למציאות חיים נתונה ולא בהכרח ביטוי לאידאולוגיה נוקשה פותחת צוהר להבנת רצף השינויים והמשברים שפקדו את הקיבוץ במאה השנים שחלפו מאז הקמתו, ולהבנת יכולתה של הקהילה השיתופית בקיבוץ להסתגל אליהם. הקהילה השיתופית התמודדה עם הקשיים לאורך השנים והמשיכה להתקיים בזכות גמישות ופרגמטיות לאור השינויים שעלו מחוץ לקיבוץ ובתוכו (בובר, 1947; טלמון-גרבר, 1970; ניר, 2008; כהנא, 2015).

ואכן, שינויים אפיינו את הקיבוץ לכל אורך הדרך – כשקמו התנועות הקיבוציות בעלות המדיניות השונה בנוגע לסוגיות שעמדו על סדר היום הציוני ובעולם כולו, כשחלו התפתחויות חברתיות הנוגעות למעמד האישה, ליהדות, לדפוסי הצריכה ולעלייה ברמת החיים, כשחל דלדול דמוגרפי (שהחל כבר בשנות ה-50 של המאה ה-20) וכשהמעמד שתפס הקיבוץ בחברה הישראלית השתנה. השינויים החברתיים, שכאמור, היו מנת חלקו של הקיבוץ מיום הקמתו (טלמון-גרבר, 1971), באו לידי ביטוי במבנה הארגוני של הקיבוץ ובתפקוד מוסדותיו (ניר, 2008), למשל, מעבר ממבנה אינטימי למבנה מוסדי של ועדות, הצבעות פורמליות ובעלי תפקידים נבחרים (Palgi & Getz, 2014). כמו כן הם באו לידי ביטוי בהבדלים ובהשקפות עולם בין-דוריות (לויתן, 1996), כגון התנגדות דור המייסדים לרצון הדור השני בנוגע להתחזקות המשפחה הגרעינית, התקציב האישי לדברי צריכה ובניית מטבחונים בדירות משפחתיות. לאורך השנים חל שינוי גם בעמדות חברי הקיבוץ בנוגע למחויבותם לקיבוץ, לרעיון הקיבוצי ולאורח החיים שבו. הטרוגניות זו בקרב חברי הקיבוץ, נבעה גם מהצטרפותם של בני זוג של חברי קיבוץ ללא אידאולוגיה קיבוצית ומהצטרפות דור שלישי ורביעי של בני קיבוץ עם אידאולוגיה שהושפעה מהסביבה הישראלית והגלובלית. הצטרפויות כאלו, התאפשרו נוכח היותו של הקיבוץ מערכת פתוחה עם קשר הדוק לחברה החיצונית מה שכאמור, גרם לכך שהאוכלוסייה הקיבוצית בשנות ה-80 הייתה הטרוגנית. תהליך הסוציאליזציה שהקיבוץ הפעיל על חבריו עומעם, ובכלל זה ביטויים של אורח החיים השיתופי וערכים שמהם הוא נגזר. השינוי במחויבות החברים לאורח החיים השיתופי בא לידי ביטוי גם בשינויים במבנה הארגוני של הקיבוץ. האחריות לחיי החבר עברה מן הקיבוץ אל החבר עצמו. אפשר לומר כי בכל הקשור לאורח החיים השיתופי, המשך קיימותו של הקיבוץ

והאופן שבו הקהילה השיתופית באה לידי ביטוי בחיי יום-יום היו לאתגר מרכזי לקיבוץ (רוזנר וגץ, 1996; לויטן, 1996; לויטן, 1997; Ben Rafael, 2013).

עד שנות ה-80 של המאה ה-20 היה הקיבוץ מודל לקהילה שיתופית המקבלת החלטות בצורה של דמוקרטיה ישירה. השירותים סופקו ישירות ליחיד, ותקציבים פרטיים חולקו באופן שוויוני בין החברים. לא הייתה תמורה כספית מובחנת לחברים על פי תפקידם, עבודתם, השתתפותם בפעילות הציבורית או הוותק שלהם בקיבוץ (פז, 2017). ועם זאת, שפירא (2013) מצביע על המורכבות שהקהילה השיתופית אוצרת, ועל הפער שבין הכשלים הקיימים בקהילה שיתופית בכלל ובקיבוץ בפרט לבין הרעיונות ההומניסטיים הגלומים בהם. שפירא מדגים מגוון תופעות שליליות בקיבוץ, כגון היווצרות "אליטות" בתוכו, אי-שוויון מגדרי ומעמדי והתנהלות דמוקרטית חלשה. כמו כן, בניגוד לערך השוויון שהקיבוץ ייחס לעצמו, פוין (2010) מתאר את ההתפתחות ההיסטורית של הקיבוץ כתהליך של התרבות בחברה שוויונית, מעבר מהיעדר כמעט מוחלט של בסיסי ריבוד לתקופה ארוכה של מעמדות בין קבוצות החברים. אדר ופלגי (1996) מצביעות על אי-שוויון מגדרי. אומנם כל חברה בקיבוץ היא חלק מכוח העבודה, אך נשים תורמות בעיקר בתחום אספקת השירותים שבו, ואינן מוסיפות להכנסותיו החיצוניות. לפיכך, מעמדן הציבורי של החברות נחות יחסית למעמד הציבורי של החברים, והן כמעט אינן מכהנות בתפקידי ניהול. השתתפותן באספות מועטה מזו של הגברים, וכשהן מגיעות הן ממעטות בהשתתפות. האחריות למשק הבית והטיפול בילדים גם הם מוטלים על כתפי הנשים, ובסך הכול, חלוקת העבודה המגדרית ברורה.

בשנת 1977, כשהשלטון במדינת ישראל התחלף לראשונה מאז הקמתה, השפעתו של המגזר הקיבוצי על השלטון ואחיזתו בעמדות ציבוריות ממלכתיות צומצמו. דבר זה בא לידי ביטוי בחלוקת המשאבים שהגיעו לקיבוץ, בכוח הפוליטי שלו ובמעמד החברתי שלו בישראל.

המשבר בקיבוץ

בשנת 1985 פקד את מדינת ישראל משבר כלכלי חמור. האינפלציה הדוהרת הביאה לנקיטת מדיניות ממשלתית ולתוכנית לייצוב המשק (קופ, 2010). באותה התקופה צברו קיבוצים רבים גרעונות, ואלו נאמדו בכ-7.4 מיליארד שקלים (דוח מבקר המדינה, 40, 1990; רוזוליו, 1999). התוכנית לייצוב המשק הייתה בגדר מכת הלים כלכלית למשק הקיבוצי. היא הפכה חוב מתפתח למשבר חובות שנראה חסר מוצא, והביאה את המגזר הקיבוצי לסף פשיטת רגל (קרול ועמיתים, 1989). הסכמים בין הקיבוצים, הבנקים והמדינה ("הסכם הקיבוצים" ב-1989 ו"ההסדר המשלים" ב-1996) סייעו בהקטנת החובות ובהסדרתם, אך הקיבוצים נדרשו גם למכור נכסים, להפחית את רמת הצריכה ולשנות את התנהלותם בפנים-הקיבוץ: הם נאלצו למנות מומחים חיצוניים לניהול עסקי הקיבוץ, להקים שותפויות עסקיות עם גורמים פרטיים בשוק ולהפריט – או להפסיק כליל – שירותים שהקיבוץ סיפק לחבריו. לראשונה בתולדות הקיבוץ איימו הקשיים הכלכליים על המשך קיימותו (רוזוליו, 1999; טופל, 2005; ניר, 2008; בן רפאל וטופל, 2009; נבון, 2010). באותה העת, נראה היה שהקיבוץ הגיע לשלב ההתפוררות במעגל החיים של הקהילה השיתופית, ומשם הדרך לשלב ההיעלמות קצרה. המשבר שהקיבוצים עברו שינה את המאפיינים של רבים מהם באופן מהותי. לצד מודל "הקיבוץ השיתופי" או "הקיבוץ המסורתי", שבו סופקו הצרכים הכלכליים של החברים בקיבוץ, צמח מודל "הקיבוץ המתחדש" (טופל ונדיב, 2018).

מלבד המשבר הכלכלי (שאומנם תקף את כל החברה בישראל, אך פגיעתו בקיבוץ הייתה אנושה), הקיבוץ חווה גם משבר אידאולוגי ומשבר חברתי. כדי להמשיך ולהתקיים כקהילה שיתופית נדרש הקיבוץ להסתכלות ביקורתית על המבנה הארגוני שלו ועל האופן שבו הוא מתנהל, ולשם כך הוא נדרש לשינוים

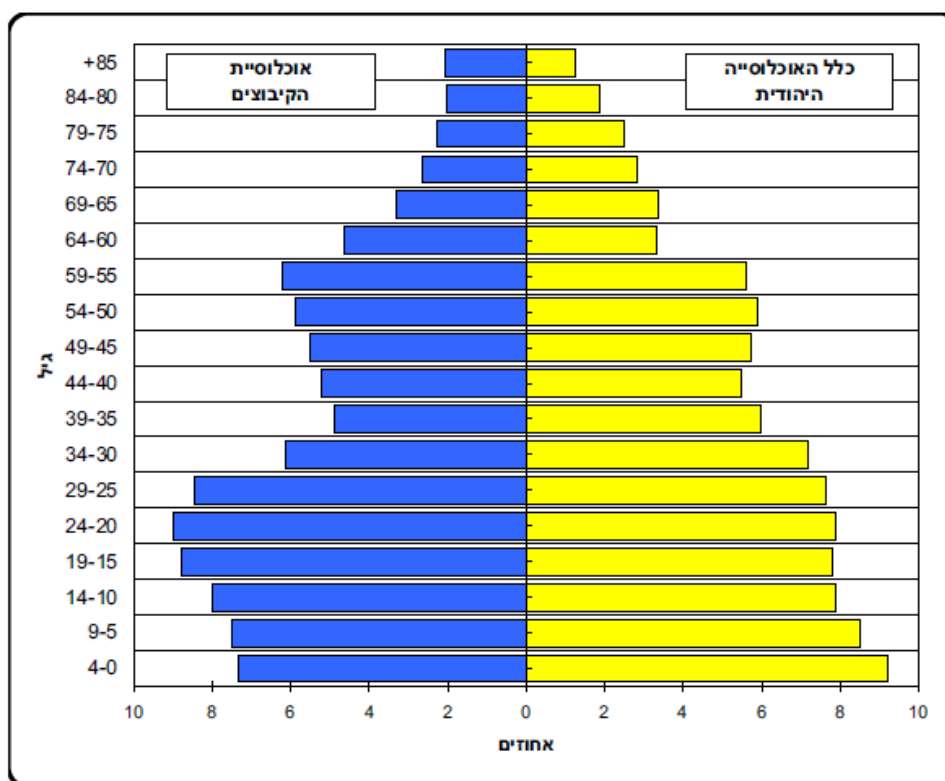
שנתפסו מרחיקי לכת. בעקבות השינוי באופן ההתנהלות הכלכלית בקיבוץ הורגשו בו גם שינויים חברתיים. אלה באו לידי ביטוי בעיקר בהעברת תקציבי צריכה שונים משליטת הקיבוץ לידי החברים, בהפרדת העסק הקיבוצי (למשל מפעל או רפת) מהקהילה בקיבוץ, בשינוי מנגנון קבלת ההחלטות וב"הנמכת גדר הקיבוץ", המפרידה בין המערכת הקיבוצית הפנימית לבין המערכות החיצוניות לו. אף שהמשבר הביא את חברי הקיבוץ לשאול שאלות קשות ולערער על הנחות יסוד שהיו לחם חוקו כקהילה שיתופית, רובם העדיפו לחולל שינוי בקיבוץ ובאופן שבו הקהילה השיתופית מתנהלת – ולא לעזוב (בן רפאל, 1996; רוזנר וגץ, 1996; בן רפאל וטופל, 2009; Topel, 2013). ואכן, בסוף שנות ה-80 ותחילת שנות ה-90 של המאה ה-20 עברה הקהילה הקיבוצית שינוי דרמטי. ההתחייבות בין הפרט לקבוצה ובין הקבוצה לפרט השתנתה במידה רבה, והקהילה פעלה פחות ופחות לפי העיקרון הסוציאליסטי המוביל כי "מכל אחד לפי יכולתו, לכל אחד לפי צורכו" (בן רפאל, 1993; הראל, 1993; פויון, 1995; לויתן 1999; דלומי, 2010; Palgi & Getz, 2014).

מלבד התמודדות הקיבוץ כקהילה שיתופית בנושא המשך הקיימות בתחום הכלכלי-חברתי, על קיומו ריחף עוד איום: האיום הדמוגרפי. דבר זה בא לידי ביטוי הן במספר החברים והן בהתפלגות גיליים. השאלה בנוגע למספר החברים האידאלי בקיבוץ (הגודל האידיאלי) העסיקה את חברי הקיבוץ מתחילת דרכו. אומנם בקיבוץ גדול קל יותר להגשים מטרות כלכליות וחברתיות שהקיבוץ שואף להן, אך בקיבוץ קטן נשמרת האינטימיות, ההזדהות של הפרט עם הכלל והיכולת לקבל החלטות בדמוקרטיה ישירה. ממחקר עמדות שערך אמיר הלמן בקרב חברי קיבוץ, עולה שהגודל הרצוי לקיבוץ הוא 500 חברים (הראל, 1993, עמ' 218). עם זאת, בפרסום הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (תרשים 2), עולה שבחלוקת הקיבוצים לפי שנת ייסודם, מספר החברים הממוצע ברובם היה קטן מהרצוי.

שנת ייסוד	אוכלוסייה – אלפים	מספר קיבוצים	מספר נפשות ממוצע מספרים מוחלטים
סך הכל	117.7	267	441
1919-1910	4.5	6	742
1929-1920	13.9	23	606
1939-1930	29.7	55	541
1949-1940	48.8	110	444
1959-1950	10.1	25	405
1969-1960	4.0	12	333
1979-1970	3.9	17	230
1989-1980	2.7	19	144

תרשים 2: קיבוצים ואוכלוסייה לפי שנת הייסוד (הלמ"ס, 2008)

באשר לפיזור הגילים, התנאי לקיומה של קהילה הוא צמיחה דמוגרפית שתאפשר לאוכלוסייה התומכת (גילים 15–65) להיות כוח עבודה סביר כדי לתמוך בשאר האוכלוסייה. התפלגות הגילים משקפת תהליכים חברתיים וכלכליים שכל קהילה עוברת. פירמידת גילים היא תרשים המציג את התפלגות האוכלוסייה לפי קבוצות גיל ומגדר, והיא המשמשת לבחינת התלות הקיימת בכוח העבודה בין האוכלוסיות התומכות לבין האוכלוסיות הנתמכות. בתחילת שנות ה-80 של המאה ה-20 נראה שבני הגילים 35–55 מעטים בקיבוצים, דבר שביטא בעיה חברתית, משום שאלו הגילים המיועדים בדרך כלל להנהיג את הקיבוץ, ובעיה כלכלית, משום שאלו הגילים היוצרים את כוח העבודה (אתר, 1982).

תרשים 3: אוכלוסיית הקיבוצים וכלל האוכלוסייה היהודית, לפי גיל (הלמ"ס, 2008)

מבחינה דמוגרפית, מלבד מספר החברים הממוצע הנמוך מהרצוי, בתרשים 3 אפשר לראות שאוכלוסיית הקיבוצים נמצאה בתהליך של הזדקנות. בשנים 1961–2005 עלה הגיל החציוני בעשר שנים, מ-21 ל-31. כלומר, כמגמה, האוכלוסייה הנתמכת גדלה והאוכלוסייה התומכת פחתה. רק בסוף שנות ה-80 של המאה ה-20, כחלק מההתמודדות עם המשבר הכלכלי והחברתי, התגלה האיום הדמוגרפי על הקיבוץ במלוא עוצמתו, ונתפס כאיום ממשי על המשך קיימותו. חשיבות הגורם הדמוגרפי בהתמודדות הקיבוץ עם המשבר החברתי-כלכלי מכרעת (לניר, 1993). בשנת 1949 הייתה אוכלוסיית הקיבוצים בשיא, ושיעורה היה 7.4% מסך האוכלוסייה במדינת ישראל. בהמשך שיעורה ירד בהדרגה, ובשנת 1980 הייתה אוכלוסיית הקיבוץ 3.4% מסך האוכלוסייה במדינה. התנועה הקיבוצית השקיעה מאמצים רבים להגדיל את הקליטה בקיבוץ ולעצור את ההגירה השלילית, אך הדבר לא צלח בידם. התברר להם ש"כדי להביא את רוב הקיבוצים ליציבות וצמיחה דמוגרפית טבעית, עם סולם גילים נורמאלי עד כניסת ילידי הקיבוץ לחברות – נדרשו רזרבות אנושיות גדולות מאוד, שלא עמדו לרשות הקיבוץ" (לניר, 1993, עמ' 23). עד שנת 1990 הקהילה בקיבוץ סבלה מחוסר איזון בשני המרכיבים המשפיעים על גודל הקהילה הקיבוצית: (א) מאזן ההגירה הפנימית; (ב) הריבוי הטבעי (לידות ופטירות). אך, כאמור, מלבד גודל הקיבוץ יש לתת את הדעת גם על התפלגות הגילים בתוכו. למשל, בשנת 1991 שכבת הגיל 20–45, הקובעת את פריון הקהילה ואת הנטל התפקודי והמנהלי, לא הייתה מאוזנת ביחס לשכבת גיל הפנסיה. מכאן עולה כי לצורך התגברות על המשבר נדרש הקיבוץ גם להבראת המבנה הדמוגרפי (בן חורין, 1987; צור, 1988; לניר, 1993; לויתן, 1997; גלס, 2008).

ככל הנראה, המשבר שתקף את הקיבוץ היה משבר מערכתי מורכב, ששילב גורמים אידאולוגיים, כלכליים חברתיים ודמוגרפיים. הבחירה של כל קיבוץ – כקהילה שיתופית עצמאית – כיצד להתנהל במשבר נקשרה לתחומים של שינוי ארגוני וצמיחה דמוגרפית. כלומר, כל קיבוץ ביצע שינויים ארגוניים שנגעו כך או אחרת בתיאגוד אמצעי הייצור ובחלוקת השליטה, וכן הגדיר מחדש את היקף המרחב השיתופי והערבות ההדדית. כל קיבוץ גם הוביל תהליכים של צמיחה דמוגרפית, שכללו בחירה בכמה אופני קליטה אפשריים: הרחבה קהילתית, השכרות בתים לתושבים שאינם חברי קיבוץ והצעת אפשרות לחברות בעצמאות כלכלית בצד החברות המלאה, הן לבנים החוזרים והן לאוכלוסייה חדשה. עם זאת, ניכרת שונות באופן שבו כל קיבוץ תפס את עצמו ובאופן שבו השיתופיות תורגמה, הלכה למעשה (הוועדה הציבורית לעניין הקיבוצים, 2003; טופל ונדיב, 2018).

המחקר על השפעת הנקלטים החדשים במגוון הסטטוסים השונים בקיבוץ על חברי הקהילה השיתופית מועט יחסית. גלס (2008) בחנה את השפעת ההרחבה הקהילתית על הקיבוץ, ומצאה כמה מודלים אפשריים לקליטה. ממחקרה עולה כי הבחירה במודל הקליטה תלויה בקולטים, קרי חברי הקהילה השיתופית, וביחסם כלפי הנקלטים. צירני ופלגי (Charney & Palgi, 2014) טוענים שתושבי ההרחבה בקיבוצים מבקשים לשמור על היתרונות שבזכותם החליטו לבנות בקיבוץ את ביתם, ובו בזמן לשנות את מבנה הקיבוץ (למשל גובה המיסים וסוגיית השירותים הניתנים) כך שיתן מענה לצרכים שלהם. עם זאת, הקיבוץ נותר בשליטת חברי הקיבוץ, והם המשפיעים העיקריים על התפתחותו. בתחילת המאה ה-21, לאור השינויים מרחיקי הלכת שעמדו אז על סדר היום בקיבוצים רבים, עלתה לדיון בממשלה השאלה מהו קיבוץ כיום. ממשלת ישראל פנתה לפרופ' אליעזר בן-רפאל, וביקשה ממנו לעמוד בראש ועדה ציבורית "הוועדה לסינון הקיבוץ" (2003), לבחינת ההגדרה העדכנית של מהות הקיבוץ ולהנחיית מוסדות הציבור ביחסם לקיבוץ ולתנועה הקיבוצית. לוועדה הציבורית מונו מנהיגי התנועה, אישי ציבור ואנשי אקדמיה מתחומים שונים. הוועדה פעלה וגיבשה את המושג "קיבוץ מתחדש" – כנגד ה"קיבוץ השיתופי" – וקבעה את האפשרות של קיום קיבוצים על פי מודלים שונים.

להלן ההגדרה שנתקבלה לקיבוץ המתחדש:

אגודה להתיישבות שהיא יישוב נפרד, המאורגנת על יסודות של שיתוף הכלל בקנין, של עבודה עצמית ושל שוויון ושיתוף בייצור, בצריכה ובחינוך, המקיימת ערבות הדדית בעבור חבריה, בהתאם לתקנות האגודות השיתופיות (ערבות הדדית בקיבוץ מתחדש), התשס"ו-2005, ואשר בתקנונה קיימת הוראה באחד או יותר מהעניינים האלה:

1. חלוקת תקציבים לחבריה בהתאם למידת תרומתם, לתפקידיהם או לוותקם בקיבוץ;
2. שיוך דירות בהתאם לתקנות האגודות השיתופיות (שיוך דירות בקיבוץ מתחדש), התשס"ו-2005;
3. שיוך אמצעי הייצור לחבריה, למעט קרקע, מים ומכסות ייצור, ובלבד שהשליטה באמצעי הייצור לא תועבר לידי החברים, וקיימות הוראות בתקנון בדבר הגבלת הסחירות באמצעי הייצור, באופן שהשליטה בהם לא תעבור לידי החברים, הכל בהתאם לתקנות האגודות השיתופיות (שיוך אמצעי ייצור בקיבוץ מתחדש), התשס"ו-2005 (תקנות האגודות השיתופיות [סוגי אגודות] [תיקון], התשס"ו-2005)

כמצוין לעיל, גם בקיבוץ המתחדש שמירה על ערבות הדדית היא תנאי יסוד הכרחי לקיום הקיבוץ כקהילה שיתופית. הוועדה אף המליצה שלא יאושר שינוי תקנון של קיבוץ אם יש בו פגיעה בערבות ההדדית של

הקיבוץ בהקשר של אוכלוסיות עם צרכים מיוחדים. כמו כן, לשינויים מרכזיים בקיבוץ נדרש רוב מיוחס. לאחר שהעלה פרופ' בן-רפאל את מסקנות הוועדה לממשלה זו אימצה אותן ברוב דעות, והתקנות הפכו לחלק מספר החוקים של מדינת ישראל (תקנות האגודות השיתופיות התשס"ו-2005).

כריבון, משמעותה של הכרת המדינה בקיבוץ כקהילה שיתופית דרמטית להמשך קיומו ככזה, שכן היא מאפשרת מסגרת חוקית ייחודית לקיום השיתופיות (קואופרציה), ובכך גם לתנאים ולהסדרים מיוחדים לתמיכה כלכלית בפעילות הקיבוץ. "רשם האגודות השיתופיות", נציג הריבון במדינה והרגולטור של האגודות השיתופיות, מלווה אותן בתהליכים שונים בעבודה עם המדינה: רישום ואישור התקנונים, פיקוח ובקרה השוטפים על התנהלותן הכלכלית, החברתית והדמוקרטית של האגודות, ובמקרה הצורך, מעורבות בהליכי הפירוק של אגודות שהפכו לחדלות פירעון או שהגיעו לסוף דרכן. רשם האגודות השיתופיות פועל מכוח פקודת האגודות השיתופיות ותקנותיה (פקודה המתקנת את החוק הדין באגודות שיתופיות), המקנות לו סמכויות מסוגים שונים, לרבות סמכויות שיפוטיות ורגולטוריות.

הבחירות שאישר המחוקק לכל קיבוץ היו מגוונות, וחלקן התרחקו מרחק רב מהקיבוץ השיתופי ה"קלאסי". עם זאת, כל המודלים שנבחרו נדרשו לעמוד בתקנות רשם האגודות השיתופיות, ובהתאם לתקנות הקיבוציות, כל הקיבוצים המתחדשים נדרשו להמשיך את קיום הערבות ההדדית. תקנות האגודות השיתופיות (ערבות הדדית בקיבוץ המתחדש התשס"ו-2005) מגדירות כיצד תבוא הערבות ההדדית לידי ביטוי בקיבוץ המתחדש – בעיקר באספקת הצרכים של החברים בגיל העבודה, באספקת הצרכים של החברים בגיל פרישה ובאספקת הצרכים המיוחדים של חברי הקיבוץ והתלויים בהם. אוכלוסיית הקיבוצים נחלקה עתה לסקאלה רחבה, שבצידה האחד הקיבוץ המתחדש על דגמיו השונים ובצידה השני חברי הקיבוץ השיתופי (הראל, 1993; לויטן, 1994; הוועדה הציבורית לעניין הקיבוצים, 2003; לניר, 2004; חלמיש וצמרת, 2010; בן רפאל 2011). למרות השוני, נמצא כי חברי הקיבוצים מכל הדגמים מגלים מחויבות עמוקה כלפי הקולקטיב (בן רפאל, 2009).

כאמור, אתגרי ההסתגלות לשינויים והצמיחה הדמוגרפית מאיימים על המשך קיומן של קהילות שיתופיות. עם זאת, תיתכן גם אפשרות אחרת. בחירות אחדות של הקהילה השיתופית בהתמודדות עם האתגרים יכולות לאפשר לה להתגבר על הקשיים, ובכך לפרוץ את הכרוניקה הידועה מראש, ולהגיע לשלב ההישרדות – ומשם לשלב הקיימות – ולהימנע משלב ההתפוררות. ניתוח היבטים שונים של סיכויי הקיימות ייבחנו בעבודה לפי הפרקים שלהלן:

הפרק הראשון יבחן את השפעתם של שינויים ארגוניים ודמוגרפיים על **הקהילה השיתופית** בדגש על תפיסת הלכידות החברתית ועל תפיסת הרווחה הכלכלית. בכל קהילה שיתופית שאדון בה בפרק אשווה בין הנתונים לפני השינוי ואחרי.

הפרק השני יבחן את השפעתם של שינויים ארגוניים ודמוגרפיים על **הביטחון הסוציאלי** של הקהילה השיתופית, בהקשר גילו של החבר. בפרק זה אשווה בין עמדותיהם של חברי הקהילה השיתופית בנוגע לרווחתם הכלכלית הנתפסת לפני השינוי ואחרי, ואתמקד בהשפעה הדיפרנציאלית האפשרית של השינויים על קבוצות גיל שונות בקהילה השיתופית.

הפרק השלישי יבחן את השפעתם של שינויים ארגוניים ודמוגרפיים על תפיסת הלכידות החברתית, על תפיסת הרווחה הכלכלית, על שביעות הרצון מאספקת השירותים הציבוריים ומהתפיסה בקשר לעתיד הקיבוץ, בדגש על **פערים כלכליים בין החברים**. בפרק זה אבחן את השפעת השינוי הארגוני בקיבוצים

שיתופיים ובקיבוצים שעברו שינוי ארגוני, בהשוואה בין חברי קיבוץ התופסים את מצבם הכלכלי כנמוך מזה של אחרים לבין חברי קיבוץ התופסים את מצבם הכלכלי כגבוה מזה של אחרים.

מערך מחקר ותהליך הדגימה

זהו מחקר כמותני. הדגימה נערכה בשיטת אשכולות: נבחרו 30 קיבוצים – 20 בפריפריה הצפונית ועשרה בפריפריה הדרומית – המייצגים את מגוון שילובי המודלים הארגוניים הקיימים ואת דגמי הצמיחה הדמוגרפית במרחב הקיבוצי הכפרי. קבוצה זו היא מחציתה של הקבוצה בת 60 הקיבוצים שחקר לויתן (2001) בשנות ה-90 של המאה ה-20. מחקרו של לויתן נערך לפני שחלו השינויים בקיבוצים, והוא נקודת ייחוס חיונית בעבודה זאת. במחקר הנוכחי חילקתי בקרב המשתתפים את אותו השאלון שלויתן חילק למשתתפי מחקרו (לפני כ-15 שנה), ואשווה בין התשובות בשני המחקרים.

קיבוצי הצפון		קיבוצי הדרום
מעיין ברוך	בית העמק	אור הנר
נווה אור	ברעם	דורות
ניר דוד	גזית	יד מרדכי
סאסא	געתון	להב
עין דור	דליה	מפלסים
עין המפרץ	דן	משמר הנגב
עין חרוד איחוד	חניתה	נחל עוז
רמות מנשה	יפתח	ניצנים
רשפים	כפר החורש	רעים
שריד	מלכיה	שובל

טבלה 1: רשימת הקיבוצים שנדגמו במחקר

כדי להימנע מהטיה הכרוכה בגודל הקיבוץ הנדגם נבחרו קיבוצים שאינם קטנים מאוד (פחות מ-200 חברים) או גדולים מאוד (יותר מ-800 חברים). הקיבוצים שבהם 200–800 חברים, הם 77% מכלל הקיבוצים בארץ. מסגרת הדגימה היא קיבוצי הפריפריה הצפונית והדרומית, שהם 82% מכלל הקיבוצים בארץ (מחוזות צפון, חיפה ודרום של התנועה הקיבוצית). כמו כן, המחקר בוצע אך ורק בקיבוצים יציבים יחסית בכל הקשור לשני התהליכים הנחקרים, כלומר קיבוצים שאינם נמצאים בעיצומו של תהליך שינוי ארגוני או דמוגרפי.

נתוני המחקר נאספו, כאמור, בשתי נקודות זמן: סוף שנות ה-90 של המאה ה-20 (לויתן, 2001), כשכל הקיבוצים היו מסווגים כשיתופיים "קלאסיים", ובשנת 2015, כשחלק מהקיבוצים נשאר שיתופיים קלאסיים אך רובם עברו תהליכי שנוי ארגוני ברמות שונות. 30 הקיבוצים שבמדגם המחקר בשנת 2015 מייצגים את מגוון השילובים של המודלים הארגוניים הקיימים ודגמי הצמיחה הדמוגרפית במרחב הקיבוצי הכפרי. לאחר שנבחרו מושאי הדגימה, נאספו הנתונים הנוגעים להם ברמת הקיבוץ וברמת הפרט.

איסוף נתונים ברמת הקיבוץ

המידע הראשוני נאסף ממקורות שונים כגון הספרות הרלוונטית, מוסדות התנועה הקיבוצית והמכון לחקר הקיבוץ והרעיון השיתופי באוניברסיטת חיפה וביד טבנקין, ומידע ייחודי לצורכי המחקר הנוכחי נאסף בראיונות עם אנשי מפתח ובעלי תפקידים בקיבוצים. כמו כן, נותחו כל תקנוני הקיבוצים ומסמכים רלוונטיים אחרים לקבלת מידע על סיווגי הקיבוצים, על המבנה הארגוני והמוסדי שלהם ועל המודלים של ההרחבה הדמוגרפית שלהם, ולקבלת מידע מצרפי על האוכלוסייה ועל אספקת השירותים הציבוריים בכל קיבוץ.

איסוף נתונים ברמת הפרט

בקרב המשתתפים מכל קיבוץ חולקו שאלונים מובנים כדי לאסוף מידע על כלל התושבים, לרבות נתונים דוגמת גיל, משלח יד, הכנסה, השכלה, מקום לידה, שנת הגעה לקיבוץ וכדומה, וכן נתונים הרלוונטיים למדדי הקיימות המוצגים מטה.

קיימות הקיבוץ מוגדרת בעבודה זו כיכולתו של הקיבוץ לשמר את עצמו בשלושה ממדים עיקריים:

לכידות חברתית נתפסת. בעקבות השינויים הארגוניים והדמוגרפיים בקיבוצים עלולים להיווצר מתחים סביב שאלות יסוד הנוגעות לארגון הקיבוץ, כגון מידת הערבות ההדדית, חלוקת הנכסים בין הקהילה ואמצעי הייצור הכלכליים ועוד. המושג לכידות חברתית משתקף במונח "הון חברתי" (social capital), שבהקשר הקיבוץ נעשה בו שימוש תדיר, לדוגמה במחקרו של פויון (2007). רמה גבוהה של הון חברתי בחברה הקיבוצית תהיה אחראית במידה רבה לאיתנותה ולתפקודה של החברה.

רווחה כלכלית נתפסת. האופן שבו הפרטים במגזר הקיבוצי תופסים את יכולתם ואת יכולת הקיבוץ להבטיח להם ולמשפחתם רמת חיים נאותה וביטחון תעסוקתי ופנסיוני.

אספקת שירותים ציבוריים. בחלק ניכר מהקיבוצים הופרטו לחלוטין כמה מהשירותים שסופקו בקיבוץ המסורתי, דוגמת מזון, כביסה והסעות. שירותים אחרים, כגון מערכת חינוך פורמלית ובלתי פורמלית, בריאות ותרבות, ספורט, שירותים לאוכלוסייה בגיל הזהב, גינון ונוי, הצטמצמו בצורה ניכרת. הצמיחה הדמוגרפית בשנים האחרונות יכולה לעורר ביקוש מחודש – ולפיכך הצדקה כלכלית – לאספקת חלק זה או אחר מהשירותים, ואילו מגמות של שינוי ארגוני בקיבוץ מכתובות אחריות מופחתת לאספקתם.

משתנים מרכזיים

פרק א: השפעת שינויים ארגוניים ודמוגרפיים על תפיסת הקיימות בקהילה השיתופית

המשתנה המסביר בפרק זה הוא השינויים הארגוניים והדמוגרפיים. לבחינת השינוי הארגוני אעמוד על עומק הפרטה שבוצעה בקיבוץ, לפי שכר דיפרנציאלי, שיוך דירות ושיוך נכסים. במקרים שבהם היא מתרחשת הפרטה נעשית לפי סדר קבוע, כפי שיוסבר בהמשך. לבחינת השינוי הדמוגרפי אבחן את שלושת סוגי האוכלוסייה הזכאים להיקלט בקיבוץ: (א) בנים ממשפחות. גידול טבעי, בנים שלא עזבו את המשק והגיעו לגיל חברות; (ב) בנים חוזרים. בנים שעזבו את המשק בגיל הבגרות ומבקשים לשוב אליו; (ג) מצטרפים חדשים. אוכלוסייה שלא היה לה בעבר מעמד בקיבוץ. כמו כן אבחן את מעמדם של הנקלטים החדשים בסוף תהליך הקליטה: (א) חברים בחברות מלאה. שותפים בזכויות הקהילה, המשק והכלכלה. חלקם במנגנון הערבות ההדדית מלא; (ב) חברים בעצמאות כלכלית. שותפים בזכויות בנושאי הקהילה אך ללא זכויות החלטה בכל הקשור למשק ולכלכלה (או שזכויות החלטה שלהם בנושאים אלה מופחתות).

חלקם במנגנון הערבות ההדדית מוגבל; (ג) תושבי הרחבה. תושבי קבע ביישוב ללא זכויות בקהילה השיתופית.

המשתנה המוסבר בפרק זה הוא קיימות הקהילה השיתופית, והוא יימדד להלן על פי מדדי **הלכידות החברתית**, הבאה לידי ביטוי בעיקר בערבות הדדית, שיתוף פעולה, התגברות על מחלוקות, תרומה ומעורבות הפרט בקהילה, ו**הרווחה הכלכלית**, הבאה לידי ביטוי באופן שבו הפרט תופס את יכולתו להבטיח לעצמו ולמשפחתו רמת הכנסה המתאימה לצרכיו בהווה ובעתיד.

פרק ב: בחינת השפעת שינויים ארגוניים ודמוגרפיים על הביטחון הסוציאלי בקהילה השיתופית ביחס לגיל החבר

המשתנים המסבירים בפרק זה הם השינויים הארגוניים והדמוגרפיים (כמפורט בהסבר על פרק א), וכן גיל החברים בקיבוץ. החלוקה נעשית לפי שלוש קבוצות גיל: מבוגרים (גיל 66 או יותר), ביניים (גיל 46–65) וצעירים (21–45).

המשתנה המוסבר הוא קיימות הקהילה השיתופית, ובפרק זה הוא יימדד על פי **הרווחה הכלכלית הנתפסת** (כמפורט בהסבר על פרק א).

פרק ג: בחינת השפעת שינויים ארגוניים ודמוגרפיים על פערים בתפיסת קיימות הקיבוץ בהקשר מקומו הכלכלי היחסי של הפרט בקהילה

המשתנים המסבירים בפרק זה הם השינויים הארגוניים (הפרטה שבוצעה או לא בוצעה בקיבוץ), ותפיסת רמת ההכנסה בהשוואה לאחרים (תפיסת רמת הכנסה נמוכה או גבוהה לעומת האחר).

המשתנה המוסבר, קיימות הקהילה השיתופית, יימדד בפרק זה על פי שלושת המדדים: **לכידות חברתית נתפסת ורווחה כלכלית נתפסת** (כמפורט בהסבר על פרק א), **ושביעות רצון מאספקת השירותים הציבוריים**, הבאה לידי ביטוי במגוון שירותים המסופקים לקהילה, כגון שירותי רפואה בתוך היישוב, חינוך, מתקני כושר ופנאי, בריכה, מכבסה, חדר אוכל, פעילות לגיל הזהב ופעילות פנאי לבוגרים.

מגבלות המחקר

למחקר זה כמה מגבלות. הראשונה היא היעדר גישה לנתונים כלכליים אובייקטיביים המעידים על המצב הכלכלי של הקיבוץ ושל החברים בו. מן הסיבה הזאת לא הוערכו במחקר ההשלכות הכלכליות על האופן שבו הפרטים תופסים את השינויים הארגוניים בקיבוץ (הפרטה וצמיחה דמוגרפית). בהיעדר נתונים אובייקטיביים, הסתמכתי על הערכת הפרטים למצבם הכלכלי. אציין שעל פי הספרות, לפרטים ולאופן שבו הם תופסים את המציאות יש משקל מכריע בנוגע להמשך קיימות הקהילה השיתופית, ולפיכך ההסתמכות על הערכה סובייקטיבית עשויה להיות רלוונטית מאוד – ואפילו יותר מנתונים אובייקטיביים.

מגבלת מחקר אחרת היא היעדר מידע על המטען האידאולוגי של הפרטים או על אופן המנהיגות וטיבה בכל קיבוץ. מידע כזה היה יכול לשפוך אור על החלטות שהתקבלו בנוגע לשינויים ארגוניים או דמוגרפיים. הנחת העבודה במחקר הנוכחי היא שהמדגם הגדול יחסית של הקיבוצים והמשיבים מאפשר הסקה סטטיסטית שאינה מוטה בשל המידע החסר.

פרק א: השפעת שינויים ארגוניים ודמוגרפיים על תפיסת הקיימות בקהילה השיתופית²

הקדמה

תהליכי השינוי בקיבוצים, שנבעו ממשברים קשים (ובמקרים רבים גם הובילו למשברים אחרים), הביאו למודלים שונים של צמיחה דמוגרפית ורמת שיתופיות, המביאים לידי ביטוי מגוון רמות הפרטה. מטרת הפרק הנוכחי היא בחינת הקשר שבין היקף ההפרטה וצורות שונות של צמיחה דמוגרפית לבין תפיסת הקיימות של הקהילה השיתופית בקרב חבריה, בהיבטים של לכידות חברתית ורווחה כלכלית. איסוף הנתונים ברמת הקיבוץ התבצע באמצעות ראיונות עם מנהלי הקהילה, ואיסוף הנתונים ברמת הפרט התבצע באמצעות שאלונים שחולקו בקרב חברי הקיבוצים. ההשוואה המוצגת בפרק זה נעשתה בכל קהילה לפני השינוי ואחריו. המתודולוגיה שאנקוט בפרק היא "Case-Control Matching", שבבסיסה יצירת צמדים הדומים במאפייניהם הדמוגרפיים בקרב המשיבים לפני השינוי ואחריו. בתחילת הפרק אציג סקירה כללית על הפרטות, ובהקשר זה על השינויים הארגוניים והדמוגרפיים שאומצו בקיבוצים בעקבותיהן. לאחר מכן אציג את השפעתם של השינויים על הקיימות הנתפסת של חברי הקהילה השיתופית.

הפרטה

על פי ההגדרה המקובלת בספרות, הפרטה היא העברה של רכוש, אחריות ניהולית, אחריות רגולטורית או אחריות למתן שירותים מהמגזר הציבורי למגזר הפרטי (Ramamurti, 2000). בהקשר של מדיניות ציבורית, הפרטה היא דרכו של המגזר הציבורי לייעל את השירותים שהוא מספק באמצעות חשיפת אספקתם לתחרות בשוק החופשי (Domberger & Piggot, 1986). המעבר של מדינות להפרטת מוצרים ושירותים ציבוריים מלווה לעיתים בהגברת הרגולציה (Gillen & Niemeier, 2008). כלומר, מדובר בהעברה של רכוש או שירות מהמגזר הציבורי לפרטי או על נסיגה של המדינה מאחד או יותר מתחומי אחריותה. הפרטה לאו דווקא מעבירה את השירות הציבורי לידיים פרטיות, אך בהכרח מטשטשת את האבחנה בין הציבורי לפרטי, באמצעות הטמעת מנגנונים של ניהול ומימון עצמי, בחירה ותחרות בשירות הציבורי (Mercille & Murphy, 2017). כל שינוי שבמסגרתו תפקידם של שחקנים לא מדינתיים מתרחב ותפקיד המדינה מצטמצם מסמן הפרטה.

מוצר ציבורי הוא מוצר שבשל מאפייני האספקה או הצריכה שלו אין לו ביקוש במגזר הפרטי, או שמסיבה זו או אחרת הממשלה מאמינה שאספקת המוצר בשוק החופשי לא תניב רווח מספק למפעילי המוצר. משנות ה-40 של המאה ה-20 ועד תחילת שנות ה-80 של המאה ה-20, בשום שלב לא היה המגזר הפרטי מעורב באספקת שירותים ציבוריים באופן משמעותי, למעט אולי ייצור מוגבל של חומרי גלם באחדים מן המקטעים בשרשרת הייצור או האספקה. בעשורים האחרונים, בעקבות רצון לשפר את השירותים הניתנים לאזרחים ובשל מגבלות תקציביות, ביקשו הממשלות להגביר את מעורבות המגזר הפרטי באספקתם של מוצרים ציבוריים (Tyborowski, Primack, & Matthews, 1997; בלוגובסקי, 2013; Lambert, 2015).

² עיבוד של פרק זה התקבל לפרסום בכתב העת השפיט *Sustainable Development*.

Reitan A., Rubin O. D., Rubin A., & A. Kimhi. (2019), "Privatization, Demographic Growth and Perceived Sustainability: Lessons from the Israeli Renewing Kibbutzim", Accepted for publication in *Sustainable Development*. <https://doi.org/10.1002/sd.1960>.

לפי הודג' (Hodge, 2000), במעבר שירותים מהמגזר הציבורי למגזר העסקי מובטחים בדרך כלל שירות טוב יותר, ירידה בעלות המוצרים ואחריות גדולה יותר מצד מספק השירות. עם זאת, לא תמיד ביצועי ההפרטה עומדים בציפיות אלו. יש וההפרטה מתאפיינת בניצול לא יעיל של כספי ציבור, בחוסר גמישות של הזכיין לצורכי הממשל, ובחוסר שקיפות – הן מצידו, בכל הקשור להתנהלות הכלכלית שלו, והן מצד הממשל, בכל הקשור לכדאיות ההוצאות הכספיות הכרוכות בהתקשרות החוזית ביניהם. גם מחויבויות הזכיין לטווח הארוך בכל הנוגע להיקף השירות שיעניק לציבור ולאיכותו עשויות להיות עמומות. במקרים אלו לא מקבל המגזר הציבורי תמורה ראויה בעד התשלום, וכלל הציבור אינו מקבל את השירותים שהממשל מעוניין לספק לו (United Kingdom Treasury, 2012).

בהקשר של שותפויות בשירותים חברתיים מזהה הוד (2013) ארבעה ממדים להפרטה: (א) הפרטת האספקה. העברת הבעלות על השירות ועל ניהולו מהמדינה לשחקנים לא מדינתיים; (ב) הפרטת המימון. גידול בהוצאה הפרטית של האזרח תמורת שירות או פעילות, בצד צמצום בהוצאה הממשלתית; (ג) הפרטה של קבלת החלטות. נסיגת המדינה מתפקידי קבלת החלטות הנוגעות לאופן אספקת השירות ולאופיו, בצד הרחבת אפשרויות האזרחים לבחור את השירות שיקבלו; (ד) הפרטת הרגולציה. נסיגה באחריות המדינה לפיקוח על השירות. הוד מסביר שכל ממדי ההפרטה יכולים להתקיים ביחד או בנפרד.

את הרצף שבין הפרטה מלאה להלאמה מלאה מציגים גל-נור ופוקס (2015) כך:

הלאמה	הפרטה		
4	3	2	1
אחריות ושליטה מלאות של המדינה	צורות שונות של אחריות ושליטה של המדינה	שוק מבוקר על ידי המדינה	שוק חופשי לא מבוקר על ידי המדינה

תרשים 4: הרצף בין הפרטה מלאה להלאמה מלאה (גל-נור ופוקס, 2015, עמ' 10)

הסולם שבתרשים נע מהפרטה (מס' 1) להלאמה (מס' 4). בקצה הפרטה שוק חופשי שאינו מבוקר בידי המדינה. כאן הכוונה לצמצום הגבלות המדינה על פעולות השוק. כלומר, הפרטה היא המנגנון הכלכלי-פוליטי המוציא לפועל מדיניות נאו-ליברלית. לאחר מכן שוק מבוקר בידי המדינה (מס' 2), כלומר אסדרה (רגולציה). כללים מחייבים להתנהגות של ארגונים ושל פרטים, שנועדו להגביל את פעילותם ולכוונה באמצעות אמות מידה, ניטור ואכיפה. השלב הבא בסולם הוא צורות שונות של אחריות ושליטה של המדינה (מס' 3), כלומר אחריות המדינה. מימון המוצר או השירות מקופת המדינה ואספקתו בידי גוף לא מדינתי, או לחלופין, פיקוח על המוצר או השירות (הבטחת כמות, איכות ואספקה שוויונית). השילובים האפשריים בין הרכיבים שבסעיף זה מגוונים, למשל: הפרטה בדרך של מיקור חוץ (outsourcing contracting out), המניחה שהעברת הטיפול לידי מומחים תשפר את איכות השירות ותפחית את עלויותיו, או הפרטה חלקית, שבה האחריות למוצר או לשירות נותרת בדרך כלל בידי המדינה והביצוע מועבר לגורם חיצוני לשירות הציבורי (ארגון עסקי או ארגון ללא כוונת רווח). בסוף הסולם אחריות ושליטה מלאות של המדינה (מס' 4), כלומר הלאמה. כאן הכוונה להזזת הגבולות בין הפרטי לציבורי, והגדרה מחדש של אחריות המדינה וסמכותיה לפעול לטובת הציבור. זהו מעין מונופול של המדינה על מתן השירות או המוצר.

מדיניות כלכלית נאו-ליברלית

הארווי (2005) מסביר כי לתפיסת הנאו-ליברליזם, "הדרך הטובה ביותר לדאוג לרווחתו של אדם, היא באמצעות מתן חירויות יזמיות ליחידים, והענקת יד חופשית למיומנויות אינדיווידואליות בתוך מסגרת מוסדית המאופיינת בזכויות קניין פרטיות קשיחות, בשווקים חופשיים ובסחר חופשי. תפקידה של המדינה הוא לייצר ולשמר מסגרת מוסדית הולמת להתנהלות כזו" (עמ' 12). הנאו-ליברליזם צבר תאוצה ברחבי העולם בסוף שנות ה-70 ותחילת שנות ה-80 של המאה ה-20. הדבר בא לידי ביטוי בתופעות כמו דה-רגולציה, הפרטה ונסיגה של המדינה ממתן שירותים חברתיים שנתנה בעבר. הנאו-ליברליזם הביא איתו שינוי באופן שבו מוערכים יחסים חברתיים והעשייה האנושית בכלל, בהגישו את יחסי החליפין בשוק ואת התועלת שתצמח ממקסום הערך הכלכלי של העסקאות בשוק (Maman & Rosenhek, 2012).

לשיטת הנאו-ליברליזם, הפרטה מלאה של החברות הציבוריות והענקת זכויות קניין מלאות הן תנאים הכרחיים ליצירת עושר שישפר את איכות חייה של האוכלוסייה כולה. על כן, כדי להחיל מדיניות נאו-ליברלית במדינה באופן מלא יש, בין היתר, לצמצם מנגוני סולידריות חברתית העשויים למנוע תחרות, לבטל את המחויבויות של מדינת רווחה, להפריט חברות ציבוריות, להפחית מיסים ולעודד יזמות. גם במדינת ישראל מופעלת מדיניות נאו-ליברלית (קרמפף, 2015). על השפעות ההפרטה בחברה הישראלית מפרט מנדלקרן (2015). לטענתו, אך מעטים נהנו מפעולות ההפרטה שהמדינה הנהיגה, ורבים שילמו עליהן מחיר כבד: "תהליכי ההפרטה פגעו בהתאגדות העובדים ובצמצום הסכמי העבודה הקיבוציים, ומתוך כך נפגעה גם יכולתם של עובדים רבים להגן על שכרם ועל זכויותיהם. הדברים נכונים הן באשר להפרטה 'מלאה' של נכסים והן באשר להפרטה 'חלקית' של שירותים, על פי רוב באמצעות מיקור חוץ לקבלני כוח אדם ושירותים" (עמ' 276).

בשנת 1985 יושמה תוכנית הייצוב במשק, שנועדה לצמצם את שיעור האינפלציה, לאזן את מאזן התשלומים ולייצב את מצב המשק (קופ, 2010). תוכנית הייצוב צמצמה את תפקיד המדינה והרחיבה את תפקיד המגזר העסקי במשק (למשל באמצעות הפרטות). תפקיד המגזר העסקי התחזק עד כדי כך שאחדים ראו בו ריבון במשק (בן פורת, 2011). שנת 1985 הייתה גם נקודת מפנה בכל הקשור למקומו של הבנק המרכזי בשדה הפוליטי-כלכלי בישראל לעומת עשרות השנים הראשונות לקיום המדינה. כחלק משינוי סדר עדיפויות של ממשלת ישראל עברה המדינה ממודל של מדינה מפתחת למודל נאו-ליברלי, וכוחו של בנק ישראל כשחקן עצמאי במשק התעצם: כעת, מאז 1985, לבנק ישראל יכולת השפעה רבה מאוד על המבנה והדינמיקה של הכלכלה הפוליטית (ממן ורוזנהק, 2009). צמצום תפקיד המדינה נמשך גם בשנות ה-90 של המאה ה-20 ובראשית האלף החדש, כפי שבא לידי ביטוי בעיקר בתחומי שוק העבודה, מבנה הכלכלה, מדינת הרווחה ומבנה חלוקת העושר בחברה (פילק, 2006). פילק (2004) מסביר את השינוי במדינת ישראל כשינוי בהגמוניה, מהגמוניה קיינסיאנית להגמוניה נאו-ליברלית. לפיו, תהליכי ההתהוות של ההגמוניה הישראלית החדשה הובילו לשינויים חברתיים בתחומי הכלכלה והחברה, ותוכנית ייצוב המשק הייתה לנקודת ציון משמעותית בכל הנוגע לשינויים אלו.

אף שהנאו-ליברליזם הפך להיות המדיניות הכלכלית השלטת בעולם המערבי, מעניין הדבר שלאחרונה גוברת הטענה – בין כלכלנים התומכים בכלכלה ליברלית דווקא – כי השיטה הנאו-ליברלית מייצרת אי-שוויון בהזדמנויות וזכויות יתר לחלק מהאזרחים. את הסתירה הזאת, שבין ביקורת הכלכלה הליברלית על הנאו-ליברליזם לבין תפיסת הכלכלה הליברלית בכל הקשור לשוק החופשי, אפשר ליישב בבחינת אופי התחרות במשק ורמת האי-שוויון. כל עוד האי-שוויון מוגבל לסף כלשהו החברה נהנית מיתרונות השיטה, ואילו מרגע שהוא חוצה סף זה, לא זו בלבד שאינו מייצר תועלת לכלל החברה, אלא שמלבד הבעיה החברתית

הוא גם פוגע בקיום שוק חופשי, ובכך הוא פוגע ביעילות הכלכלית של המשק כולו. צבירת הון כספי משמעותי על חשבון אחרים – באמצעות מונופולים, קרבה לשלטון, הגנה מתחרות, השפעה על רגולציה או אף התעשרות שאינה פורפוציונלית מהון באחוזונים העליונים – יוצרת חברות ללא שוויון הזדמנויות, הפוגעות בתחרות, בשוק החופשי, במימוש הפוטנציאל הכלכלי וברוחה הכללית (Reich, 2010 ; Piketty, 2014 ; Starr, 1989).

הפרטה בקיבוץ

כבר בתחילת שנות ה-80 של המאה ה-20 התגלו סימנים להחרפת בעיות כלכליות בקיבוצים. הסיבות לכך היו רבות: הבעיות הכלכליות במשק הישראלי, שהחריפו והובילו להאטה בצמיחה, השקעות לא מוצדקות רבות וכשל בבקרת הקיבוצים בסביבתה של אינפלציה גבוהה (חכים, 2009). תוכנית הייצוב הייתה נקודת מפנה, שהביאה לשינוי עמוק בכלכלה הישראלית, ופגעה אנושות במגזר היצרני בכלל ובמגזר הקיבוצי בפרט. התוכנית כללה עליית ריבית ריאלית, קיצוץ בסיוע לייצור ופגיעה בייצוא, באמצעות הקפאת שער החליפין. על הכלכלה הקיבוצית, שהייתה מוטת ייצור במיוחד, צעדים אלו המיטו אסון. מפעלים רבים, ובהם גם מפעלים בבעלות הקיבוצים, סיכמו את שנת 1985 בהפסד גדול מאוד. רבים מהקיבוצים נדרשו להלוואות חדשות ולהגדלת חובותיהם, משום שהיו בעיצומן של השקעות בייצור ובשיכון (ביטול הלינה המשותפת הביא לתנופת בנייה, בשל הצורך להתאים את בתי ההורים ללינת הילדים) (אלכסנדר ובכור, 1990 ; וובר, 1992 ; רוזוליו, 1999 ; ניר, 2008 ; אלמליח, 2009 ; חכים, 2009).

בדוח המשבר הכלכלי בקיבוצי התק"ם (התנועה הקיבוצית המאוחדת)³, מוזכרים גורמים שונים למצב הכלכלי הקשה של הקיבוצים, שניים חיצוניים ומקצתם פנימיים. את השפעת שני הגורמים החיצוניים הדוח אומד בכ-77% מהחוב: "השפעות תנאי סביבה כולל מדיניות ממשלתית" – כ-41%, ו"תוספת ריבית" – כ-36% (התק"מ, 1988, עמ' 25).

נבון (2010) שופך אור על חלקה של מדיניות הממשלה כגורם חיצוני למשבר החובות בקיבוצים, ומציג את תרומתה למשבר. לטענתו, מדיניות הממשלה פעלה לפי קו מכריע של נאו-ליברליזם, שכלל קיצוצים בתקציב הממשלה, העלאת הריבית וצמצום התמיכה למגזר היצרני. השפעתה (לרעה) של מדיניות זו על גובה החוב הייתה מכרעת. ההסדר לתשלום החוב אילץ את הקיבוצים לפרק את הערבות ההדדית ביניהם, ופתח את הפתח לתחילת תהליך הפרטה בקיבוצים. המשבר הכלכלי שפקד את המגזר הקיבוצי הציף שאלות מהותיות הנוגעות ליכולת הישרדותו. ניכר מתח מובנה בין השאיפה לקיים אורח חיים שיתופי לבין הרצון לפעול בצורה כלכלית יעילה בעולם המודרני: אורח החיים השיתופי גורס "מכל אחד לפי יכולתו, כל אחד לפי צרכו", ואילו הקדמה עשויה לחייב התנהגות שונה: התמקצעות, שיבוץ לפי התאמה ותפקוד בהתאם ליכולות. על כן, אימוץ הקדמה עשוי, במידת-מה, לבוא על חשבון ערכי הקהילה (גנץ ורוזנר, 1996). בקיבוץ, עיקר השפעתם של השינויים בא לידי ביטוי בשורה ארוכה של החלטות שהעבירו את האחריות מהכלל אל הפרט. חלקים לא מבוטלים מתקציב הצריכה עברו מהקיבוץ אל הפרט, פרטים מחוץ לקיבוץ הורשו לרכוש משירותי הקיבוץ (לדוגמה, חינוך, מתקנים, דיור ואירוח), וחברים בקיבוץ הורשו לעבוד מחוצה לו. ההפרטה בשיח הקיבוצי שינתה את אופן אספקתם של צרכי החברים. אך מטרתיה היו מגוונות: שחרור הפרט מתלות בשירותי הקיבוץ, התמודדות עם צריכה לא יעילה של הפרטים בכל הקשור לרכוש הקיבוץ, חופש

³ תנועה שנוסדה בשנת 1981, מאיחוד של הקיבוץ המאוחד ואיחוד הקבוצות והקיבוצים.

של החבר לבחור את משלח ידו ואת מקום העבודה שלו, ושינוי חלוקת התגמולים, מחלוקה לפי צורך לתקציב אישי (פוויץ ופלגי, 2011).

שינוי ארגוני בקיבוצים

כיום, 45 קיבוצים (כ-20% מכלל הקיבוצים בישראל) הם קיבוצים שיתופיים, על פי הגדרת רשם האגודות השיתופיות. עם זאת, גם בקיבוצים אלו השתנו ביטויי השיתופיות במהלך השנים. למשל, באחדים מהקיבוצים השיתופיים יידרשו חברי הקיבוץ לשלם תמורת שירותים שהקיבוץ מספק, כגון חשמל, מים, רכב וחדר אוכל (Gan, 2011; גץ, 2017).

ההפרטה בקיבוץ הושפעה משינויים שהתחוללו בעולם בכלל ובחברה בישראל בפרט. העמדות בנוגע להפרטה בקיבוץ נעו בין כניעתו לשיטה הכלכלית הרווחת לבין הצורך שלו בהישרדות. כך או כך, בקרב החוקרים קיימת הסכמה שמאז אמצע שנות ה-80 של המאה ה-20 עבר הדגש בקיבוץ מה"יחיד" ל"יחיד" (Gan, 2011). השינויים הנרחבים שאימצו הקיבוצים השיתופיים שינו את אורחות החיים של חבריהם. רמות ההפרטה בקיבוצים אלו שונות, ומשקפות בכל קיבוץ את המידה שבה זנחו חבריו את מודל הערבות הדדית המלאה בחיי היום-יום, שסיפק הקיבוץ השיתופי הקלאסי. פוויץ ופלגי (2011) מחלקים את ההפרטה בקיבוץ על פי כמה תחומים:

הפרטה בתוך הקיבוץ – הדגשת חופש פרט והעדפת המטרות האישיות של חבריו על פני המטרות המשותפות של הקיבוץ.

הפרטה של הקיבוץ – שכר דיפרנציאלי, הפוגע בשוויון ערך העבודה בקיבוץ, ובכך פוגע בשוויון ערך האדם. הפרטת המסגרת הקולקטיבית – שיוך הנכסים המביא לשותפות פרטית, הנשענת על שיתוף פעולה ברמות שונות בין פרטים ועל נסיגה מרעיון הקולקטיב.

יכולת הקהילה להתמודד עם משבר תלויה במידה רבה ביכולתה לפעול כקולקטיב. למען פתרון משבר נדרשים הפרטים לפעול יחדיו יותר מכפי שהם מחויבים לכך בחוק או מתוקף הגדרת תפקידם. שיתוף הפעולה של הפרטים זה עם זה ומערכות היחסים ביניהם הם ההון החברתי של הקהילה, וכנגזרת, הם מעצבים את לכידותם החברתית. בהתנהלות של הקיבוץ כקיבוץ שיתופי, מעצם הגדרתו, מחויבות הפרטים זה כלפי זה גבוהה. בהיבטים של חוסן חברתי, ככל שהשינוי בקיבוץ נרחב יותר, מידת החוסן החברתי נפגעת, ובמיוחד בקיבוצים שביצעו הפרטה בשכר דיפרנציאלי (Pavin, 2013).

שינוי דמוגרפי בקיבוצים

אחת ההשלכות של ההפרטה היה מעבר הפרטים בקיבוץ מסטטוס יחיד ושוויוני של חברות מלאה למגוון סטטוסים (שאפשרו שלל צורות של צמיחה דמוגרפית), כמפורט להלן (אדר, 2009; בן רפאל, 2011; Charney & Palgi, 2018):

חברות מלאה בקיבוץ שיתופי. חברי הקיבוץ מחויבים לעבוד בענפי הקיבוץ השונים או במקומות עבודה חיצוניים לפי בחירת הקיבוץ ובהתאם ליכולתם, ושכרם משולם לקופת הקיבוץ. בתמורה מספק הקיבוץ לחבריו את כל צורכיהם. לחברים המלאים בקיבוץ השיתופי זכות הצבעה באספה הכללית של הקיבוץ, ושותפות בבעלות על נכסי הקיבוץ.

חברות מלאה בקיבוץ מתחדש. חברי הקיבוץ רשאים לבחור את מקום עבודתם בעצמם. עם התקדמות ההפרטה, שכר העבודה של חברי הקיבוץ משולם להם ולא לקיבוץ. החברים המלאים בקיבוץ המתחדש

זכאים לזכויות חוזיות או קנייניות על יחידת הדיור שבה הם מתגוררים, והם מחזיקים בשותפות דיפרציאלית, לרוב בהלימה לוותק, בבעלות על הנכסים היצרניים של הקיבוץ. לחברים המלאים בקיבוץ המתחדש זכות הצבעה באספה הכללית של הקיבוץ.

חברות בעצמאות כלכלית. חברי קיבוץ שאינם מעבירים את המשכורת לקיבוץ, משלמים מיסים מופחתים (למשל לקרן ערבות החדית בקיבוץ), והם נטולי זכות בעלות על נכסי הקיבוץ או זכות בחירה באספה בנושאים הקשורים לרכוש הקיבוץ, לרשת הביטחון הכלכלית ולפנסיה של חברי הקיבוץ המלאים.

הרחבה קהילתית. תושבים שאינם חברי קיבוץ, אך הם חלק קבוע מאוכלוסיית היישוב. שכונת ההרחבה היא שכונת מגורים שנבנתה מחוץ ל"קו הכחול" (תחום הקהילה השיתופית בתוך היישוב, כפי שהוכר בתב"ע). הקיבוץ והשכונה הם רשות מוניציפלית אחת.

המשותף לכל הסטטוסים הוא שלכולם מגורי קבע ביישוב.

יתרונה של ההרחבה הקהילתית לקיבוץ נעוץ ביכולתה להגדיל את מספר תושבי היישוב, ובכך להחיות את הקיבוץ שאוכלוסייתו מזדקנת ולספק לו עוד מקור הכנסה (תשלומי האוכלוסייה החדשה תמורת השירותים שקיבלו מהקיבוץ). לעומת ההתנהלות שהייתה נהוגה בקיבוצים עד לאותה תקופה, החשיבה הזאת הייתה "מחוץ לקופסה". יתרון ההרחבה לתושבים החדשים נעוץ בשיפור שזכו לו ברמת חייהם, ההזדמנות שניתנה להם לגור בבית גדול יותר צמוד קרקע וחיי קהילה – וכל זאת בלי להפוך לחברי קיבוץ (Charney & Palgi, 2013). עם זאת, במקרים רבים עלו קשיים בשיתוף הפעולה בין חברי הקיבוץ לבין תושבי ההרחבה, ככל הנראה סביב כמה מוקדים. האחד, מאבק על שליטה ועל הזכות להחלטות. דוגמה בולטת היא הפולמוס שהתעורר בכמה מן הקיבוצים לאור בקשתם של תושבי ההרחבות לבנות בית כנסת בשטח הקיבוץ, בקשה שחברי הקיבוץ התנגדו לה, בטענה שהדבר אינו משקף את אורח החיים שהקיבוץ הושתת עליו ומנוגד לאורח החיים הסוציאליסטי השיתופי (Charney & Palgi, 2014). מוקדים אחרים הם מידת היכרותם של תושבי ההרחבות עם אופי החיים בקיבוץ, וציפיות המעורבים בנוגע לתחומי האחריות של הקיבוץ בשכונת ההרחבה בכל הקשור לתשתיות, תחבורה ציבורית, גינון וכדומה. תושבי ההרחבה רואים בקיבוץ ישות האחראית לכל שטח הקיבוץ, ולא רק לתחומי הקו הכחול. קבלת הקיבוץ וחבריו את תושבי ההרחבה כחלק בלתי נפרד משפיעה דרמטית על האופן שבו ישולבו תושבי ההרחבה בחיי הקהילה בקיבוץ. בספרות נטען כי על חברי הקיבוץ להתאים את עצמם למציאות שהשתנתה ולנוכחותם של תושבי ההרחבה, וכי חוסר שביעות רצון החדית של חברי הקיבוץ ושל תושבי ההרחבה תפגע במרקם החיים הקיבוצי (גלס, 2008; Greenberg, 2013).

נכון לשנת 2005, האוכלוסייה הכוללת ב-267 יישובים שסווגו כקיבוצים (שיתופיים ומתחדשים) מנתה 117,685 תושבים, כלומר 2.2% מכלל האוכלוסייה היהודית במדינת ישראל (הלמ"ס, 2008, עמ' 12). במוצע, חברים בעצמאות כלכלית הם כרבע מסך החברים בקיבוצים, וכרבע מתוכם הם בניס לחברי קיבוץ. המגמה של רוב הקיבוצים כיום היא לקלוט רק לחברות מלאה (גץ וגולדמברג, 2017). ואף על פי כן, ב-46% מהקיבוצים קיים הסטטוס של חברים בעצמאות כלכלית, וב-24% יש שכונת הרחבה. ב-7% מהקיבוצים עדיין קולטים לחברות בעצמאות כלכלית (שנתון התנועה הקיבוצית נתוני 2015/16, מספר 14). כ-50 מן הקיבוצים כיום מתנהלים כקיבוצים שיתופיים קלאסיים. אופי השיתופיות שבהם שונה מן האחד לאחר, וממשיך להשתנות גם בתוך הקיבוצים עצמם באופן קבוע (גץ, 2017). נראה שבשנים האחרונות עזיבת חברים מלאים את הקיבוץ שולית, וקצב הגידול של חברים מלאים נרחב יחסית (גץ וגולדמברג, 2017).

השערות מחקר

השערה 1

בקרב חברי הקהילה השיתופית, ככל שתהליך ההפרטה שהשינוי הארגוני יבטא יהיה עמוק יותר, הלכידות החברתית הנתפסת תהיה נמוכה יותר.

לכידות חברתית נתפסת היא התוצאה האפשרית להיקף ולתוכן של מנגנון הערבות ההדדית בקיבוץ. השינוי הארגוני משנה את המנגנון, ובעקבות זאת הערבות ההדדית בחיי הקהילה בקיבוץ הופכת להיות רגולטורית-פורמלית יותר ומהותית פחות. מחד גיסא, בקיבוצים המתחדשים – למרות הפגיעה ברמת השיתוף – הנחיה רגולטורית בעניין השינוי הארגוני משמרת את הערבות ההדדית. מאידך גיסא, הירידה בתלות של החבר בקיבוץ עשויה להפחית את הלכידות החברתית בקרב כלל החברים. אפשר לצפות שבסופו של דבר הלכידות החברתית הנתפסת בעקבות השינוי הארגוני תהיה נמוכה יותר.

השערה 2

בקרב חברי הקהילה השיתופית, ככל שתהליך ההפרטה שהשינוי הארגוני יבטא יהיה עמוק יותר, הרווחה הכלכלית הנתפסת תהיה גבוהה יותר.

בתהליך הפרטה נוצרת בעלות פרטית על רכוש ועל ממון. מחד גיסא, הירידה בתלות הכלכלית במסגרת הקיבוצית עשויה להפחית את הכנסות הקיבוץ או להרחיב את הוצאותיו, ובכך לפגוע ברווחה הכלכלית הנתפסת בקרב חבריו. מאידך גיסא, המהלך עשוי להוביל לשליטת היחיד על התנהלותו הכלכלית, ובכך להגדיל את סיכוניו, לפי התאוריה הכלכלית, להגיע לרווחה כלכלית אישית גבוהה יותר. כמו כן, שינוי ארגוני כהפרטה יכול לתת מענה ל"בעיית הטרמפיסט" הנהוגה בקהילות שיתופיות, שבה חבר אחד בקיבוץ נהנה ממוצר כלשהו בלי שיישא בעלויות הכרוכות בו (או שיישא בהן באופן חלקי). בהינתן מענה לבעיה הזאת, אפשר לצפות כי בסופו של דבר השינוי הארגוני יגביר את הרווחה הכלכלית הנתפסת.

השערה 3

בקרב חברי הקהילה השיתופית, ככל שהשינוי הדמוגרפי יאפשר סטטוסים רבים יותר ביישוב, הלכידות החברתית הנתפסת תהיה נמוכה יותר.

ריבוי סטטוסים בקרב חברי הקהילה השיתופית מאפשר לקולטים לשמור על הייחודיות שלהם ולנקלטים להשתתף בחיי הקהילה, אך החשיפה למגוון רמות שיתוף עשויה להבליט את חסרונותיה של צורת ההתקשרות המסורתית, כלומר את חסרונות החברות המלאה. כמו כן, במציאות של ריבוי סטטוסים מתקיימות זו לצד זו קבוצות שונות, והאינטראקציה ביניהן מורכבת.

השערה 4

בקרב חברי הקהילה השיתופית, ככל שהשינוי הדמוגרפי יאפשר סטטוסים רבים יותר ביישוב (בדגש על תוספת סטטוס הרחבה), הרווחה הכלכלית הנתפסת תהיה נמוכה יותר.

מחד גיסא, הרווחה הכלכלית המצרפית צפויה לעלות, משום שהנקלטים מביאים לקהילה הקולטת משאבים חדשים, המזמנים לענפיה יציבות כלכלית ואולי אף צמיחה. מאידך גיסא, קליטת תושבי ההרחבה מפרידה בין תושבי ההרחבה: "הם" בעלי האמצעים, לבין חברי הקיבוץ: "אנחנו" התלויים באופן מלא או חלקי בהתנהלות הקופה המשותפת. גידול הקופה ממיסי תושבי ההרחבה מוגבל, ועל כן, סביר להניח כי

לתפיסת חברי הקיבוץ, בהשוואה בינם לבין תושבי ההרחבה, עשויה להיות פגיעה בתחושה הרווחה הכלכלית הנתפסת של חברי הקהילה השיתופית.

שיטת המחקר

בהמשך למתואר בפרק ההקדמה, בפרק זה נתונים מ-19 קיבוצים שבהם השיבו על השאלונים בשנת 2015 לפחות 15% מחברי הקהילה. להלן רשימת הקיבוצים:

קיבוצי הצפון		קיבוצי הדרום
כפר החורש	ברעם	אור הנר
סאסא	גזית	להב
עין דור	געתון	משמר הנגב
עין המפרץ	דליה	נחל עוז
עין חרוד איחוד	דן	רעים
רמות מנשה	חניתה	שובל
	יפתח	

טבלה 2: רשימת הקיבוצים המשתתפים במחקר בפרק זה

כלל, הפרטה בקיבוצים מתבצעת ראשית בהנהגת שכר דיפרנציאלי, לאחר מכן בשיוך דירות ולבסוף בשיוך נכסים אחרים. מיון הקהילות השיתופיות במחקר הנוכחי בוצע אפוא בהתאם לעומק ההפרטה בכל קיבוץ. בקבוצה הראשונה קיבוצים שההפרטה התבצעה בהם בתחום אחד בלבד, קרי רק הונהג בהם שכר דיפרנציאלי. קבוצה זו תסומן בספרה 1. בקבוצה השנייה קיבוצים שההפרטה התבצעה בהם בשני תחומים, קרי הונהגו בהם שכר דיפרנציאלי ושיוך דירות. קבוצה זו תסומן בספרה 2. בקבוצה השלישית קיבוצים שההפרטה התבצעה בהם בשלושת התחומים, קרי הונהגו בהם שכר דיפרנציאלי, שיוך דירות ושיוך נכסים. קבוצה זו תסומן בספרה 3. בקבוצה הרביעית קיבוצים שלא התבצעה בהם הפרטה כלל. קבוצה זו תסומן בספרה 0.

עומק ההפרטה	כמות הקיבוצים	אחוז הקיבוצים מהמדגם
ללא הפרטה – 0	5	26.3
שכר דיפרנציאלי – 1	3	15.8
שכר דיפרנציאלי ושיוך דירות – 2	7	36.8
שכר דיפרנציאלי ושיוך דירות ושיוך מניות – 3	4	21.1
סך כל הקיבוצים	19	100

טבלה 3: מספר הקיבוצים בחלוקה לעומק הפרטה בשנת 2015

סטטוסים קיימים בקיבוץ	כמות הקיבוצים	אחוז הקיבוצים מהמדגם
חברות מלאה בלבד	7	36.8
חברות מלאה + חברות בעצמאות כלכלית	2	10.6
חברות מלאה + הרחבה	3	15.8
חברות מלאה + חברות בעצמאות כלכלית + הרחבה	7	36.8
סך כל הקיבוצים	19	100

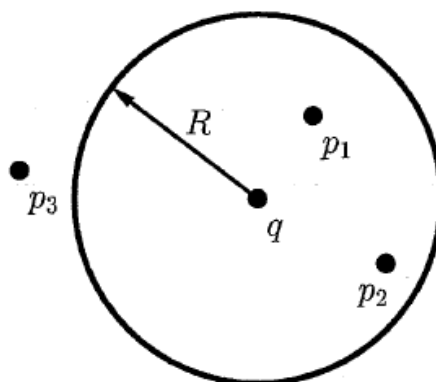
טבלה 4: מספר הקיבוצים בחלוקה לסטטוסים הקיימים בקיבוץ

בניית המדגם

כאמור, את גל הנתונים הראשון, הנוגע לשנות ה-90 של המאה ה-20, ריכז לויטן במחקרו משנת 2001. גל הנתונים השני נאסף בעבודה שלפניכם בשנת 2015, לאחר שהתחוללו בהם השינויים הארגוניים והדמוגרפיים (בקיבוצים שבהם הוחלט לנקוט צעדי שינוי). לאור אנונימיות המשיבים במחקרו של לויטן, לא הייתה אפשרות לאתר את האדם שענה על השאלון במחקרו ולדגום אותו בשנית במחקר הנוכחי.

בחירה בהשוואת ממוצעים של מדדי הקיימות שנמדדו בשני גלי איסוף הנתונים בעייתית משתי סיבות. סיבה אחת נעוצה בכך שהשינוי באוכלוסיית הקיבוצים בין שתי נקודות הזמן עשוי היה להשפיע על המדדים ללא קשר ישיר לשינויים הארגוניים והדמוגרפיים שהתחוללו בקיבוצים. סיבה שנייה נעוצה בכך שהשוואת בין ממוצעים של מדדי הקיימות וניתוח תוצאותיהן עשויים להיות מושפעים משגיאות דגימה. מכיוון שבכל שאלון רשמו המשיבים את שם הקיבוץ שבו התגוררו, את מספר שנות הוותק שלהם כחברי קיבוץ, את המגדר שלהם, את גילם ואת מצבם המשפחתי, אפשר היה – בהתאם לעקרונות מתודולוגיית "Case-Control Matching" – ליצור זוגות של משיבים שבהם, בכל זוג, משיב אחד מגל איסוף הנתונים הראשון ומשיב אחד מגל איסוף הנתונים השני (Rosenbaum & Rubin, 1983; Harding, 2003).

מתודולוגיית יצירת הצמדים פועלת באמצעות איתור שתי נקודות (משיבים) בעלות הדמיון הרב ביותר, לפי קריטריונים שהוגדרו מראש (Cologne & Turney, 2012; Waibel, S., Petzold, K., & Rüger, H., 2018). המתודולוגיה מבוססת על "בעיית השכן הקרוב" (Nearest Neighbor Problem), שפתרונה נעוץ במציאת נקודה אופטימלית שתצמצם את המרחק שבין שתי נקודות שונות, בהתאם למגבלת מרחק מקסמילי חוקי ביניהן. כך, למשל, בדוגמה שלפנינו:

תרשים 5: איור של מתודולוגיית יצירת צמדים בין שתי נקודות (Andoni, 2009, p. 20)

בחיפוש אחר הנקודה הקרובה ביותר לנקודה q , כשהמרחק המקסימלי הוא הרדיוס (R) , נכללות שתי הנקודות p_1 ו- p_2 . לעומתן, הנקודה p_3 אינה בטווח החיפוש R לנקודה q , ולכן היא תושמט. בין שתי הנקודות שנכללות בהגדרת החיפוש תיבחר הנקודה הקרובה ביותר לנקודה q , הלוא היא נקודה p_1 . לפיכך, בדוגמה זו, צמד ה"שכנים" שיימצא יורכב מהנקודות q ו- p_1 .

בפרק זה, חיפוש הצמדים התבצע בין קבוצת המשיבים משנות ה-90 של המאה ה-20 לבין קבוצת המשיבים משנת 2015. המרחק המקסימלי בין שתי נקודות, כלומר בין שני משיבים, הוגדר לפי שילוב הקריטריונים שהביאו לדמיון הרב ביותר בפרופיל המשיב. למשל, בנוגע לקיבוץ שבו המשיבים מתגוררים, לסטטוס שלהם בקיבוץ כחברים מלאים ולמגדר שלהם הוגדר מרחק מקסימלי אפס, דהיינו נדרשה זהות. בקריטריונים גיל ושנות ותק בקיבוץ, הוגדר מרחק מקסימלי חמש, כלומר ההפרש בגיל או בשנות הוותק בין המשיבים בכל צמד נדרש להיות עד 5 שנים. אם נמצא יותר ממשיב אחד מתאים, נבחר המשיב הקרוב ביותר בתוך הרדיוס שהוגדר. לפי הגדרות אלה, למשל, שני משיבים מתקופות הזמן השונות שמתגוררים בקיבוצים שונים לא יוכלו להיות צמד, וכך גם שני משיבים מתקופות הזמן השונות מאותו הקיבוץ שביניהם הבדל מגדרי או פער הגדול מחמש שנים בגיל או בוותק. משיבים שלא נמצא להם צמד הושמטו מהמדגם. השמטתם הופכת את המדגם למדויק יותר, ולפיכך ליעיל יותר בניסיון לענות על שאלת המחקר הנוגעת למדידת השפעות השינויים (Loughran et al., 2009 ; Jennings, 2015).

בסוף התהליך נמצאו 1,230 משיבים, שמהווים 615 צמדים. הפערים במדדי הקיימות בין התקופות ובהתאם לרמת השינויים שאומצו נבדקו סטטיסטית באמצעות מבחני T ומבחני ניתוח שונות.

שאלון

הנתונים נאספו באמצעות שאלון שנערך לצורך בדיקת השפעת השינויים. השאלון שחולק בשנת 2015 מבוסס בחלקו על השאלון שהעביר פרופ' לויטן במחקרו משנת 2001.

סטטיסטיקה תאורית

המדגם מונה 1,230 משיבים, מתוכם 615 מגל הדגימה משנות ה-90 של המאה ה-20 ו-615 מגל הדגימה משנת 2015. בדגימה משנות ה-90 הגיל הממוצע הוא 50.8, בדומה לדגימה משנת 2015, שבה הגיל הממוצע הוא 53.4. בדגימה משנות ה-90 הגיל הצעיר ביותר הוא 18, בדומה לדגימה משנת 2015, שבה הגיל הצעיר ביותר הוא 19. בדגימה משנות ה-90 הגיל המבוגר ביותר הוא 82, בדומה לדגימה משנת 2015, שבה הגיל המבוגר ביותר הוא 83. בדגימה משנות ה-90 ממוצע שנות הוותק של המשיבים הוא 26.48, בדומה מאוד לדגימה משנת 2015, שבה ממוצע שנות הוותק של המשיבים הוא 26.45.

עומק הפרטה	מספר המשיבים	אחוז מהמדגם
ללא הפרטה – 0	394	32
שכר דיפרנציאלי – 1	176	14.3
שכר דיפרנציאלי ושיוך דירות – 2	488	39.7
שכר דיפרנציאלי ושיוך דירות ושוך מניות – 3	172	14
סך כל המשיבים	1,230	100.0

טבלה 5: פירוט מספר הנדגמים לפי חלוקה לקיבוצים לפי עומקי הפרטה בשנת 2015

מספר משיבים	אחוז מהמדגם	סוגי הסטטוסים בקיבוץ
484	39.3	חבר מלא
92	7.5	חבר מלא + חבר בעצמאות כלכלית
212	17.2	חבר מלא + בהרחבה
442	35.9	חבר מלא + חבר בעצמאות כלכלית + בהרחבה
1,230	100.0	סך הכל

טבלה 6: מספר הנדגמים לפי חלוקה לקיבוצים, לפי הסטטוסים בקיבוץ

משתנים תלויים

אינדקס הלכידות החברתית הנתפסת מורכב מהשאלות שלהלן, כפי שהן מופיעות בשאלון:

1. שביעות רצון מהיחסים הבין-אישיים בקיבוץ
2. שביעות רצון מהיחסים הבין-דוריים בקיבוץ
3. שביעות רצון מהרגשת הבית ומתחושת השייכות
4. שביעות רצון מהתייחסות הקיבוץ לצרכיך המיוחדים.

במדד אלפא-קרונבך, רמת המהימנות הפנימית היא 0.796 (ראו נספח א.1).

אינדקס הרווחה הכלכלית הנתפסת מורכב מהשאלות שלהלן, כפי שהן מופיעות בשאלון:

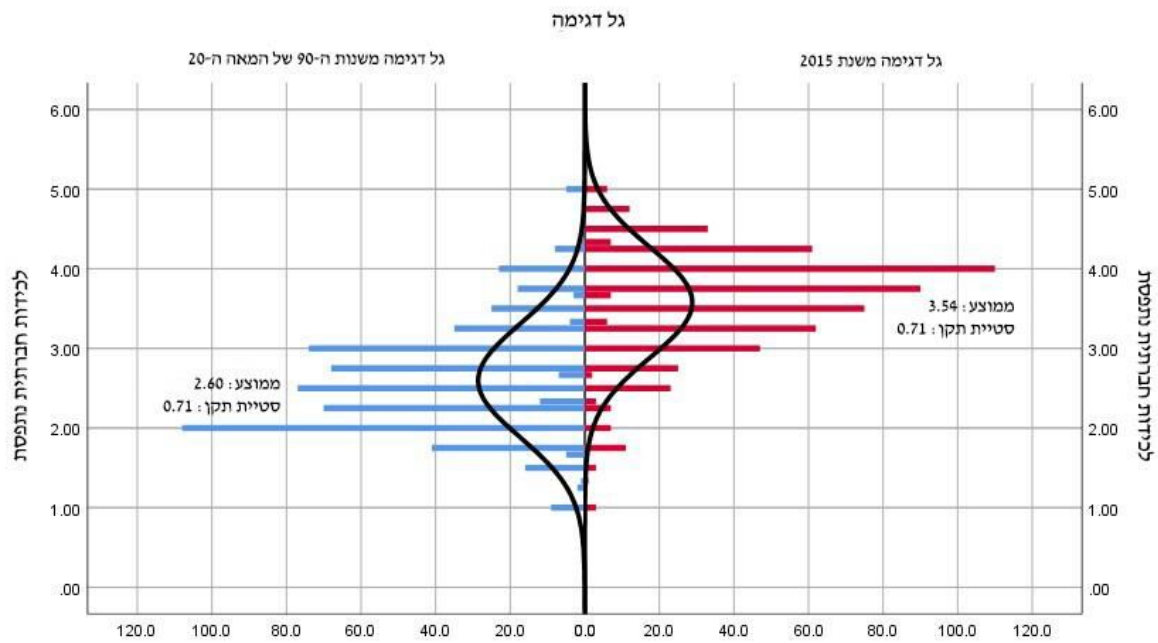
1. שביעות רצון מהמצב הכלכלי בקיבוץ
2. שביעות רצון ממידת הביטחון הכלכלי שיש לך בעתיד.

במדד אלפא-קרונבך, רמת המהימנות הפנימית היא 0.732 (ראו נספח 0).

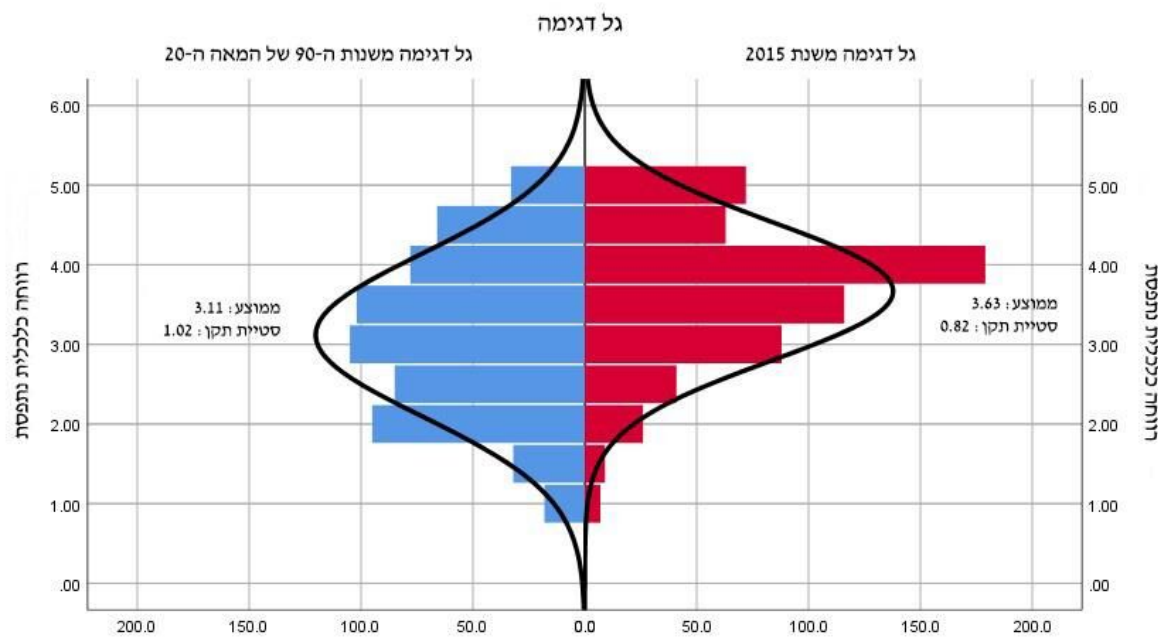
השאלות המרכיבות את אינדקס אספקת המוצרים הציבוריים לא נכללו במחקר שנערך בשנות ה-90 של המאה ה-20, ולכן אין בסיס להשוואתו בין המחקרים. לפיכך האינדקס אינו מוצג בפרק הנוכחי.

תוצאות

במבט על פרמידת שכיחות המשיבים בין שתי התקופות, לפני השינוי ואחריו, מסתמנת עלייה בשביעות הרצון מן הלכידות החברתית הנתפסת ומן הרווחה הכלכלית הנתפסת. בשביעות הרצון מן הלכידות החברתית הנתפסת עמד הממוצע לפני השינוי על 2.6 (ס"ת 0.71), ואחרי השינוי – על 3.54 (ס"ת 0.71). בשביעות הרצון מן הרווחה הכלכלית הנתפסת עמד הממוצע לפני השינוי על 3.11 (ס"ת 1.02), ואחרי השינוי – על 3.63 (ס"ת 0.82).

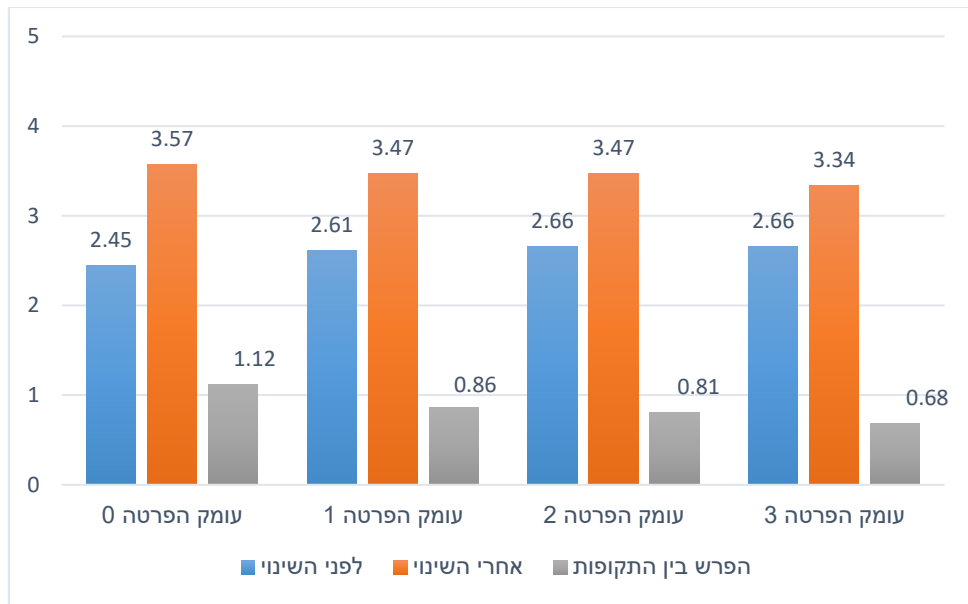

תרשים 6: פיזור התשובות למשתנה הקיימות לכידות חברתית נתפסת, לפני השינוי ואחריו

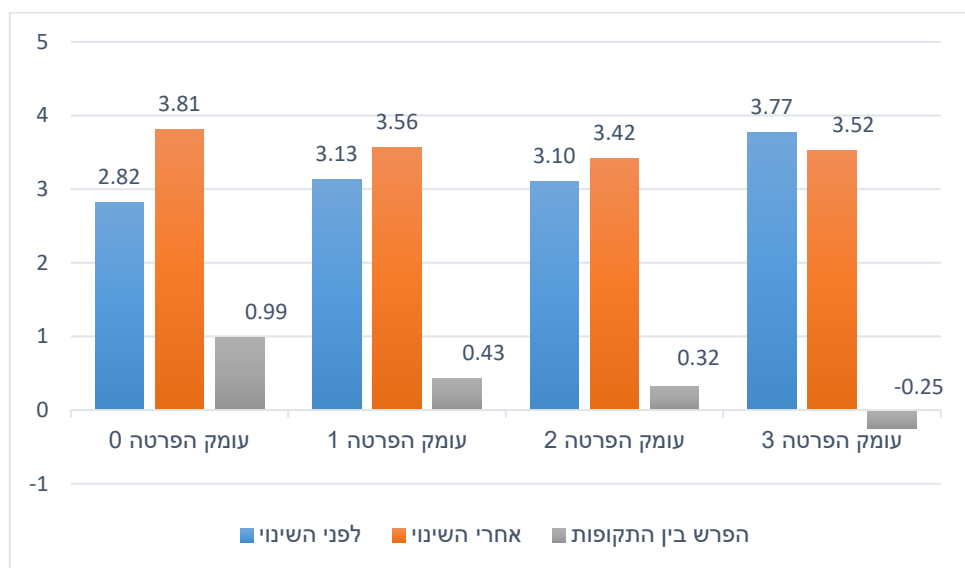
תרשים 7: פיזור התשובות למשתנה הקיימות רווחה כלכלית נתפסת, לפני השינוי ואחריו

בשני המדדים שלעיל מסתמנת עלייה, ולפיכך נרצה לבדוק כיצד השפיעו עליה משתני הטיפול (עומק הפרטה וצמיחה דמוגרפית). להלן השוואה בין משתני הקיימות בתקופה שלפני השינויים הדמוגרפיים והארגוניים ובין אותם המשתנים (באותם קיבוצים) בתקופה שאחרי השינויים.

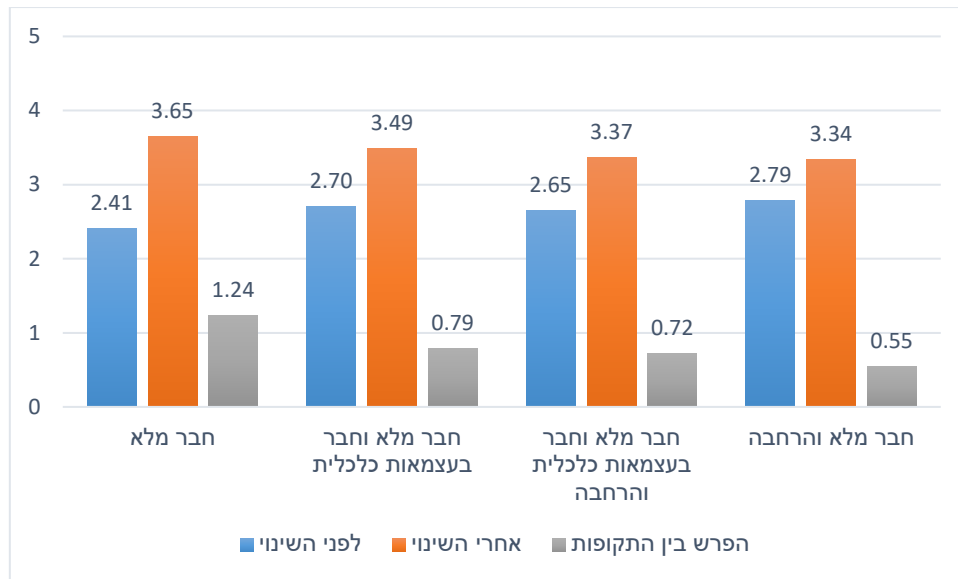
תרשים 8: שינוי ארגוני – עומק הפרטה, קיימות הקהילה השיתופית – לכידות חברתית נתפסת

רמת המובהקות בשינוי שבין עומקי ההפרטה $p < 0.01$, רמת המובהקות בהפרשים שבין התקופות $p = 0.009$. (ראו נספח א.3).

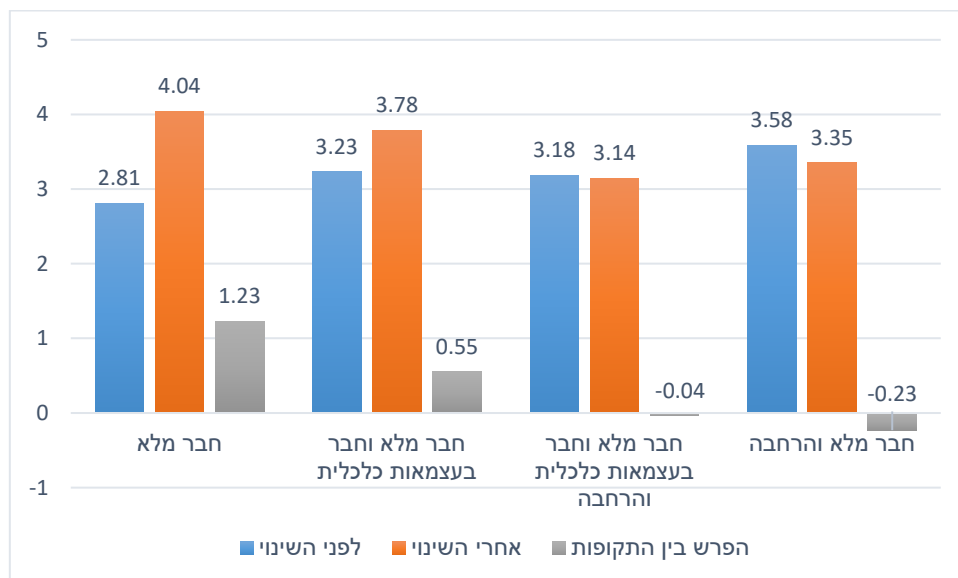

תרשים 9: שינוי ארגוני – עומק הפרטה, קיימות הקהילה השיתופית – רווחה כלכלית נתפסת

רמת המובהקות בשינוי שבין עומקי ההפרטה $p < 0.01$, למעט עומק הפרטה 3, שבו רמת המובהקות $p = 0.106$. רמת המובהקות בהפרשים שבין התקופות $p < 0.01$. (ראו נספח א.3).

תרשים 10: שינוי דמוגרפי – מספר סטטוסים בקיבוץ, קיימות הקהילה השיתופית – לכידות חברתית נתפסת רמת המובהקות בשינוי בין הסטטוסים $p < 0.01$, רמת המובהקות בהפרשים שבין התקופות $p < 0.01$ (ראו נספח 0).

תרשים 11: שינוי דמוגרפי – מספר סטטוסים בקיבוץ, קיימות הקהילה השיתופית – רווחה כלכלית נתפסת רמת המובהקות בשינוי שבין הסטטוסים בקיבוצים עם סטטוס חבר מלא ובקיבוצים עם סטטוסים חבר מלא וחבר בעצמאות כלכלית $p < 0.01$, רמת המובהקות בשינוי שבין הסטטוסים בקיבוצים עם חבר מלא וחבר בעצמאות כלכלית והרחבה $p < 0.01$, ורמת המובהקות בשינוי שבין הסטטוסים בקיבוצים עם חבר מלא והרחבה $p < 0.01$. רמת המובהקות בהפרשים שבין התקופות $p < 0.01$ (ראו נספח 0).

דיון

מחקר זה חדשני משום שהוא הראשון לבחון את השפעת השינויים הארגוניים (עומק הפרטה) והשינויים הדמוגרפיים (סטטוסים בקיבוץ) על המשך הקיימות של הקהילות השיתופיות אחרי השינויים בהשוואה למצב לפנייהם. במחקר נעשה שימוש במתודולוגיית "Case-Control Matching", להשוואה בין נתונים שנאספו לפני השינויים ואחריהם.

ממצא בולט הוא עלייה רוחבית במדדי הקיימות בקיבוצי המדגם לאחר השינויים. העלייה בלכידות החברתית הנתפסת נמצאת בהלימה עם מחקרים אחרים (פלגי ואורחן, 2018; התנועה הקיבוצית, 2016), ומרמזת על המשך קיימות הקיבוצים כקהילות שיתופיות גם לאחר השינויים. מהעלייה במדדי הקיימות אפשר להניח ששינויים ארגוניים אינם מביאים בהכרח לסיום השיתופיות כדרך חיים, אלא לשינוי ביטוייה (בן רפאל, 1996; פוין ופלגי, 2011). ממצא בולט אחר הוא מגמת כיוון השינוי במדדי הקיימות ככל שעולים בעומק ההפרטה. ככל שהשינויים רחוק ממודל הקיבוץ השיתופי המסורתי (עומק הפרטה 0), כך מדדי הקיימות היו נמוכים יותר (למעט המשתנה רווחה כלכלית נתפסת בעומק הפרטה 3, שבו לא נמצאה תוצאה מובהקת). בניגוד למוטיבציה ליצירת השינויים, הצלת הקהילה השיתופית מהמשבר שפקד אותה (לויתן, 2001; לניר, 2004; בן רפאל וטופל, 2009), נראה שככל שקיבוצים העמיקו את השינויים כך תפיסות החברים בנוגע לקיימותם נחלשו. ובמילים אחרות, בקהילות שיתופיות שהמשיכו להתנהל בשיטה השיתופית הקלאסית נרשמו מדדי הקיימות הגבוהים ביותר. ממצא זה יכול להיות רלוונטי לקהילות שיתופיות העומדות בצומת דרכים, ומבקשות להכריע בסוגיות הנוגעות לאופי חייהן השיתופיים (בהקשר של הפרטה וצמיחה דמוגרפית).

לכאורה, אפשר לטעון שהקיבוצים שנשארו שיתופיים הם הקיבוצים העשירים, ולכן מלכתחילה הרווחה הכלכלית הנתפסת בהם הייתה גבוהה יותר מאשר בשאר הקיבוצים. לטענה זו, אף שהיא רווחת, לא מצאנו ביסוס אמפירי. מנתונים שמסר מטה הסדר הקיבוצים על חובות הקיבוצים שהשתתפו במחקר זה, עולה שהמתאם בין עומק ההפרטה לבין חוב הקיבוץ לחבר עומד על 0.4. כלומר, לא נמצא מתאם חזק המצביע על הלימה בין גודל החוב לבין עומק צעדי ההפרטה.

שתי ההשערות הראשונות במחקר היו שבקרוב חברי הקהילה השיתופית, ככל שתהליך ההפרטה שהשינוי הארגוני יבטא יהיה עמוק יותר, הלכידות החברתית הנתפסת תהיה נמוכה יותר והרווחה הכלכלית הנתפסת תהיה גבוהה יותר. במחקר נמצא כי ככל שעומק ההפרטה עולה (עמודות הפרש בתרשים 8 ובתרשים 9), העלייה בלכידות החברתית הנתפסת וברווחה הכלכלית הנתפסת הולכת ומצטמצמת. כלומר, קיים קשר שלילי בין רמת ההפרטה לבין שני המדדים. במיוחד מובחנת ירידה משמעותית במדדים אלה בין קיבוצים שיתופיים לבין קיבוצים שהופרטו לחלוטין. למשל, הלכידות החברתית בקיבוצים השיתופיים עלתה בין שתי נקודות הזמן מ-2.45 ל-3.57 (תרשים 6), ואילו בקיבוצים עם עומק הפרטה 3 היא עלתה מ-2.66 ל-3.34 (כלומר, נמדד הפרש 1.12 לעומת 0.68, בהתאמה). בהתמקדות ברווחה הכלכלית הנתפסת (תרשים 7) אנו רואים בין שתי נקודות הזמן פער של 0.99 בקיבוצים השיתופיים ופער של -0.25 בקיבוצים עם עומק הפרטה 3. כלומר, בממוצע, בנקודת המדידה השנייה (שנת 2015), שביעות רצון מהרווחה הכלכלית הנתפסת ירדה. לפיכך, ההשערה הראשונה אוששה, וההשערה השנייה הופרכה.

ההשערות השלישית והרביעית גרסו כי בקרב חברי הקהילה השיתופית, ככל שהשינוי הדמוגרפי יאפשר סטטוסים רבים יותר ביישוב, הלכידות החברתית הנתפסת והרווחה הכלכלית הנתפסת תהיינה נמוכות יותר. מהתוצאות עולה שקיבוצים שלא שינו את הסטטוסים המאושרים לחבריהם, ובצמיחתם הדמוגרפית

שמרו על מעמד יחיד של חברים מלאים, הראו עליה חזקה יותר במדדי הקיימות לאורך זמן מאשר קיבוצים שאישרו מעמדים אחרים. לפיכך, בקיבוצים המאכלסים רק חברים מלאים הלכידות החברתית הנתפסת (תרשים 8) והרווחה הכלכלית הנתפסת (תרשים 9) עלו ב-1.24 ו-1.23, בהתאמה. כמו כן, בכניסת הסטטוס של תושבי הרחבה של שכונות פרטיות (שכאמור, אינם חברי קיבוץ), נצפתה ירידה משמעותית סטטיסטית במדדי הקיימות. הסבר אפשרי הוא שבכניסת הסטטוסים החדשים לקיבוץ נחשפה הקהילה לתפיסת העולם הנאו-ליברלית והאינדיווידואלית (Charney & Palgi, 2018), דבר שהעלה בקהילת הקיבוץ קונפליקטים שלא חוו בעבר, וחבריה נבדלו זה מזה בתגובותיהם – הבדלים העשויים לבוא לידי ביטוי בלכידות החברתית הנתפסת.

זאת ועוד: הירידה במדדי הקיימות בקיבוצים המאשרים רק שני סטטוסים – חברות מלאה ותושבות שאינה חברות – היא הגדולה בכל האפשרויות שנבדקו. את התוצאה הזאת יכול להסביר הפער האידאולוגי בין אנשים השייכים לקיבוץ כחברים (מלאים או בעצמאות כלכלית) לבין תושבי הרחבה, שאורח חייהם שונה והם גרים בכפיפה אחת עם חברי הקהילה השיתופית. מסקנה זו עומדת בהלימה עם המתחים הנצפים בין חברי קיבוץ ותושבי הרחבה (Greenberg, 2013). לעומת זאת, דינמיקה המאופיינת בקונפליקט בין שני הסטטוסים (חבר הקיבוץ ותושב הרחבה) אינה מחויבת המציאות. לטענת גלס (2008), אכן יכולה להתפתח מערכת יחסים שצדדיה תרים אחר פתרונות בהסכמה ואינם נקלעים למאבקי כוח. הדבר תלוי במידה רבה מאוד בקיבוץ הקולט ובמידת תמיכתו בקליטת קבוצה אחרת למסגרת הקהילתית המשותפת, וכן בתושבי הרחבה וברצונם ליצור מסגרת משותפת ביישוב המורחב. אם כן, ההשערה השלישית וההשערה הרביעית אוששו.

לסיכום, אפשר לראות בבירור כי בקיבוצים שלא נכנסו לתהליך הפרטה ולא הוסיפו עוד סטטוסים על סטטוס החבר המלא חל שיפור משמעותי במדדי הקיימות בהשוואה לשאר הקיבוצים היום.

המלצה למדיניות

סטטוס אחד

בשנים האחרונות ניכר גידול באוכלוסיית הקיבוצים (התנועה הקיבוצית, 2017). נראה שהשוואת הסטטוסים של כל תושבי הקיבוץ לאחד תמנע מחלוקות פנימיות ויריבויות המבטאות ניגודי אינטרסים בתוך הקהילה. הדבר עשוי לסייע בחיזוק היבט הלכידות החברתית, שהוא נדבך מרכזי בקיימות הקהילה במרחב הכפרי.

הפרטה

על בסיס התוצאות, נראה שלהחלטה על הפרטות בקהילה השלכות חברתיות על המשך הקיימות. הימנעות מהפרטה עשויה לסייע בשמירה על המרקם החברתי הייחודי לקהילה שיתופית ולחזק את ההיבט החברתי בקהילה. אם המציאות הכלכלית מחייבת שינויים ארגוניים, מוטב לבצעם בידיעת השלכות הצפויות, ובניסיון למזער את השפעתן השלילית על קיימות הקהילה.

פרק ב: בחינת השפעת שינויים ארגוניים ודמוגרפיים על הביטחון הסוציאלי בקהילה השיתופית ביחס לגיל החבר

הקדמה

הספרות מצביעה על כך שהשינוי הארגוני השפיע בצורה שונה על קבוצות גיל שונות בקיבוצים המתחדשים. למשל, ותיקי הקיבוצים, שחיו את מרבית חייהם בהתאם למדיניות שהבטיחה להם רווחה כלכלית בגיל מבוגר – מכל אחד לפי יכולתו, לכל אחד לפי צורכו – מצאו עצמם בזקנתם בקהילה שמפנה לתחום הסוציאלי משאבים מוגבלים בלבד; ומכיוון שלא היו חלק בשוק העבודה, נותרו נטולי עורף כלכלי ונתונים לחסדי הקיבוץ, שהיה שרוי בחובות כבדים (Leviatan, Oliver, & Quarter, 1998). בני גילי הביניים, שחששו מהמצב בקיבוץ, צפו שגילם יקשה עליהם להיקלט בחברה שמחוצה לו (רוזנר, פלג, גולדמברג וגליק, 1999). ולבסוף, חברים בגילי הבגרות הצעירה, שניצבו מול שוקת שבורה אידאולוגית, חברתית וכלכלית נאלצו להחליט אם יישארו בקהילה גם לאחר שזו תשנה את אופייה (פוין ופלגי, 2011). כל שכבות הגיל שהוזכרו חיוניות להמשך קיימותה של הקהילה השיתופית. הוותיקים מייצגים, בין השאר, את המחויבות לחיי הקיבוץ ואת הערכים המייחדים אותו (לויתן, 1997), בני גילי הביניים הם השדרה הניהולית (אדר, 2009), והבוגרים הצעירים הם "הדור הבא", קבוצה משמעותית גם היא (לניר, 1993).

על רקע שונות זו בקרב שכבות הגילים השונות, בפרק הנוכחי יבחן הקשר שבין עומק ההפרטה לבין תפיסת הרווחה הכלכלית בקרב חברי הקהילה השיתופית, בחלוקה לקבוצות גיל. בפרק תוצג השוואה בין עמדות חברי הקהילה השיתופית לפני השינוי ואחריו בכל הנוגע לרווחתם הכלכלית הנתפסת. ההשוואה תיערך בכל קבוצת גיל לפני השינוי ואחריו, כדי לעמוד על האופן שבו חוותה כל קבוצה את השינויים. מתודולוגיית הפרק היא גרסיה רבת משתנים מסוג "Difference in Differences" (DID), ובעזרתה נאמוד את השפעות השינויים על כל קבוצה בנפרד.

סקירת ספרות

מדינת רווחה היא מדינה שמקבלת על עצמה מידת אחריות גבוהה יחסית לרווחת האזרחים. אחריות המדינה באה לידי ביטוי בשלושה היבטים: הכלכלי, התעסוקתי והחברתי (דורון, 1997). דבר זה יבוא לידי ביטוי, בין היתר, במדיניות שתפעל לצמצום העוני ולמניעתו, במדיניות שתגן על זכויות העובדים מפני ניצול בידי המעסיקים, במדיניות שתמנע מחלות ותקדם את בריאות הציבור, במדיניות שתפעל למען רמת דיוור נאותה, במדיניות שתעודד השכלה ותמנע אנאלפביתיות ובמדיניות שתעודד שוויון (Robson, 2017).

המדיניות במדינת רווחה היא אוניברסלית, כלומר היא מיושמת על כלל קבוצות האוכלוסייה; והכלל מקבל על עצמו אחריות לכל פרט באוכלוסיית היעד (למשל כלל אוכלוסיית המדינה או כלל אוכלוסיית הקהילה השיתופית). כמו כן, יישום המדיניות אינו מותנה בבדיקת ההכנסות של מבקש השירות. כלומר, תושבי האוכלוסייה אינם מובחנים על רקע מעמדם הכלכלי. בניגוד למדיניות האוניברסלית, קיימת המדיניות הסלקטיבית, המדירה מתוכה קבוצות (דורון, 2014).

מדינת רווחה מספקת מענה לבעיות העשויות להתעורר בחברה תעשייתית אורבנית הפועלת לפי חוקי השוק, ומספקת מענה לסיכונים ולחוסר הביטחון הכלכלי שהקפיטליזם עשוי לגרום (Garland, 2016). מענה זה הוא רשת ביטחון סוציאלי. בהתפתחות מדינת הרווחה אפשר לציין חמישה שלבים: (א) **שלב ההמראה (take off), 1880–1914**. שינויים חברתיים דמוגרפיים שנגרמו, בין השאר, בעקבות המהפכה התעשייתית, הביאו לביקוש הולך וגדל של הוצאות ציבוריות מצד הפועלים; (ב) **התרחבות (expansion), 1918 עד שנות**

ה-50 של המאה ה-20. לאחר מלחמת העולם הראשונה כוחו של מעמד הפועלים גבר, ועימו הקריאה לביטחון סוציאלי בחסות המדינה. בעקבות המשבר הכלכלי העולמי בשנת 1929 גברה אף יותר הקריאה למדינה לתפקד כאחראית לרווחתם הכלכלית של אזרחיה ולהתערב בשוק להשגת מטרות חברתיות לאומיות, ואחרי מלחמת העולם השנייה התרחבה מדיניות הרווחה, בעיקר כדי לספק לנפגעי המלחמה ביטחון בדיור ובפרנסה; (ג) **האצה (acceleration)**, **שנות ה-60 של המאה ה-20 עד 1975.** המדינה סבסדה את עלויות העבודה, דבר שהביא לגירעון תקציבי. האיגודים המקצועיים הפעילו לחץ כבד כדי למנוע פיטורים ולהמשיך בהעסקה בהתעלם מלחצי השוק. המדינה המשיכה ליצור מקומות עבודה באמצעות שירותים חברתיים, ומדינת הרווחה, לפיכך, סבלה מעומס כספי רב; (ד) **הבניה מחודשת של נאו-ליברליזם (neoliberal restructuring)**, **1975–2008.** העלייה בהוצאות החברתיות הפחיתה את קצב הצמיחה השנתי, והמדינה החלה ליישם תוכניות הפרטה, במטרה לייעל את המגזר הציבורי. הפרטת הנכסים הציבוריים הביאה לצמצום המדיניות החברתית ולעלייה באבטלה; (ה) **הצטמצמות (contraction)**, **2008 והלאה.** המשבר הכלכלי העולמי הוביל לתפיסה שהיציבות הכלכלית עדיפה על ההגנה הסוציאלית. המדינה המשיכה בקיצוץ ההוצאות החברתיות, בדגש על הוצאות החינוך והבריאות (Kirkham, 2017).

לאור התאוריה המפורטת לעיל, כך אפשר לנתח את התפתחות הקיבוץ כקהילה שיתופית (מקרה הבוחן במחקר זה):

- א. **המראה.** 1910–1915. בשנת 1910 הוקמה קבוצת דגניה כקומונה, והייתה לאורגניזם כלכלי וחברתי. עד שנת 1914 עלה מספר תושביה בהדרגה, והגיע ל-44 שמות בסידור העבודה (דיין, 1934).
- ב. **התרחבות.** 1915–1949. דגניה הפכה למופת לקבוצות אחרות, ועל פי המודל השיתופי הכולל צריכה משותפת וייצור משותף קמו עוד קבוצות רבות, כגון כפר גלעדי ומחניים (1917), תל חי ואיילת השחר (1918), דגניה ב וקריית ענבים (1920) ועוד. עד 1923 עלתה אוכלוסיית התנועה הקיבוצית ב-312%, ומספר יישובי הקבע השיתופיים גדל ב-120% (גורוביץ, גרץ ובקי, 1944). בשנות ה-30 של המאה ה-20 נוסד בממוצע קיבוץ אחד בחודש, מ-1945 ועד קום המדינה – 1.6 בחודש, ומקום המדינה עד שלהי 1949 – 4.4 בחודש (ניר, 2008).
- ג. **האצה.** 1949–1977. בתקופה זו מילאה הממשלה תפקיד חשוב בתמיכתה הכלכלית בתנועה הקיבוצית. הממשלה תמכה בגרעיני נח"ל שקיימו היאחזות בקיבוצים (דואר, 1989), וסייעה לקיבוצים בהתאמת הייצור החקלאי למאפייני המשק. למשל, מחיר המים נקבע כך שיאפשר השקיה מורחבת, מוצרי מזון סובסדו בידי הממשלה, ומשרד החקלאות העניק סיוע כלכלי ממשלתי באמצעות קרן אשראי ייעודית (ניר, 2008). גם מגמת התיעוש של התנועה הקיבוצית חוותה תנופת צמיחה בתעשייה, שבאה לידי ביטוי בגידול מהיר בהון, בנתוני ייצור גבוהים וברווחיות גבוהה. ובדומה לחקלאות, גם בתעשייה הממשלה סייעה לתנועה הקיבוצית. משרד התעשייה הלווה כספים רבים למטרות פיתוח (ברקאי, 1980). הרווחה הכלכלית של התנועה הקיבוצית גדלה, ורמת החיים בקיבוץ השוותה לרמת החיים בכלל החברה הישראלית ואף גברה עליה. לפי ההערכה, בשנות ה-60 של המאה ה-20 הייתה ההכנסה הפנויה לנפש תקנית בקיבוצים דומה לזו ששויכה לעשירון השישי באוכלוסייה בישראל (ברקאי, 1980).
- ד. **הבניה מחודשת של נאו-ליברליזם.** 1977–היום – בשנת 1977 עלה הליכוד לשלטון, והנהיג מדיניות כלכלית חדשה: ליברליזציה, שנועדה לצמצם את התערבות הממשלה במשק ולשקם את המגזר העסקי. המדיניות שנקטה עד לתקופה זו, שהגנה על הייצור החקלאי (בעיקר מהמגזר הקיבוצי), הוחלפה במדיניות השואפת להפריט את המשק ולבטל את הסובסידיות השונות (ניר, 2008). הקיבוצים, שחו משבר כלכלי, נאלצו לשנות את רמת חייהם, ורובם העבירו את האחריות לשירותים שונים מהקיבוץ

ליחיד. המשבר שחוותה התנועה הקיבוצית הביא לשינוי ארגוני רחב היקף בקיבוצים השיתופיים הקלאסיים, ואלו הפכו ברובם ל"קיבוצים מתחדשים". הקיבוץ המתחדש העביר תקציבים משליטת הקיבוץ לידי הפרט וקיפץ בהוצאות חברתיות כגון הסדרי לימודים לצעירים, ביטוח סוציאלי אישי ותשלום תמורת חוגי העשרה (רוזוליו, 1999). בתחום החינוך השתנתה התפיסה החינוכית, והלימוד לתעודת בגרות בתיכון הפך ליעד מוצהר (ניר, 2008).

מדינות הרווחה השונות נבדלות זו מזו בשירותים שאזרחיהן מקבלים מהן. לפי החלוקה המקובלת, שהציג אספינג-אנדרסן (Esping-Andersen, 1990), קיימים שלושה מודלים של מדינת רווחה: משטר רווחה ליברלי, משטר רווחה שמרני ומשטר רווחה סוציאלי-דמוקרטי. **משטר הרווחה הליברלי** תומך בעיקר באלו השייכים למעמד הנמוך ותלויים במדינה, ומתעדף את האזרחים העובדים. הסיוע במדינות אלה מותנה בגובה האמצעים הקיימים של האזרח (ככל שיותר גבוהים תקטן זכאותו לסיוע), קיימות בהן מעט מאוד תוכניות ביטוח סוציאלי, ומעט מאוד (אם בכלל) העברות אוניברסליות. את שירותי הרווחה מספק בעיקר השוק הפרטי. דוגמאות למדינות רווחה מסוג זה הן ארצות הברית, קנדה ואוסטרליה. **משטר רווחה שמרני** משמר את המעמדות שהחברה התעשייתית מייצרת. המדינה אומנם מספקת שירותי רווחה, אך אלו אינם מחלקים את המשאבים בחברה באופן חדש. הזכויות החברתיות והשירותים החברתיים מותנים במעמד החברתי של האזרח המקבל. דוגמאות למשטר זה אפשר למצוא בגרמניה ובצרפת. **במשטר רווחה סוציאלי-דמוקרטי** מתקיימת מדינת רווחה שהציבה רף גבוה של שוויון וזכויות חברתיות. מדינות אלה מקיימות מערך רחב של שירותים וגמלאות לכלל האוכלוסייה, ושואפות לרמה גבוהה של לכידות חברתית ולרמה נמוכה של פערי מעמדות חברתיים בקרב אזרחיהן. האוכלוסייה כולה מקבלת את השירותים במנגנון ביטחון סוציאלי המספק קצבאות הדרגתיות לפי שכר. דוגמאות למשטר זה אפשר למצוא בדנמרק ובשוודיה.

קורא, גל וכהן (2007) משווים במחקרם בין תוכניות הרווחה שבמדינות הרווחה השונות, ומראים שאף שהתוכניות דומות מאוד, תנאי הזכאות בכל מדינת רווחה שונים. שונות זו מביאה להבדלים בהיקף האוכלוסייה הנהנית מהתוכנית, ביעילות התוכנית, בהוצאות הכרוכות בהפעלתה ובהתמודדות המדינה עם עוני. בעשורים האחרונים מדינת הרווחה נסוגה מן המעמד שביססה מאז שנות ה-50 ועד שנות ה-70 של המאה ה-20. הקונצנזוס סביב מדינת הרווחה מתפורר, והמשאבים המוקצים למערכות השירותים של מדינת הרווחה מצטמצמים. עם זאת, הבעיות בתחומי הכלכלה והרווחה של האוכלוסייה לא נעלמו, והציפייה מהמדינה היא שתיתן מענה למצוקות הפרט ולמצוקות המשק (דורון, 2013).

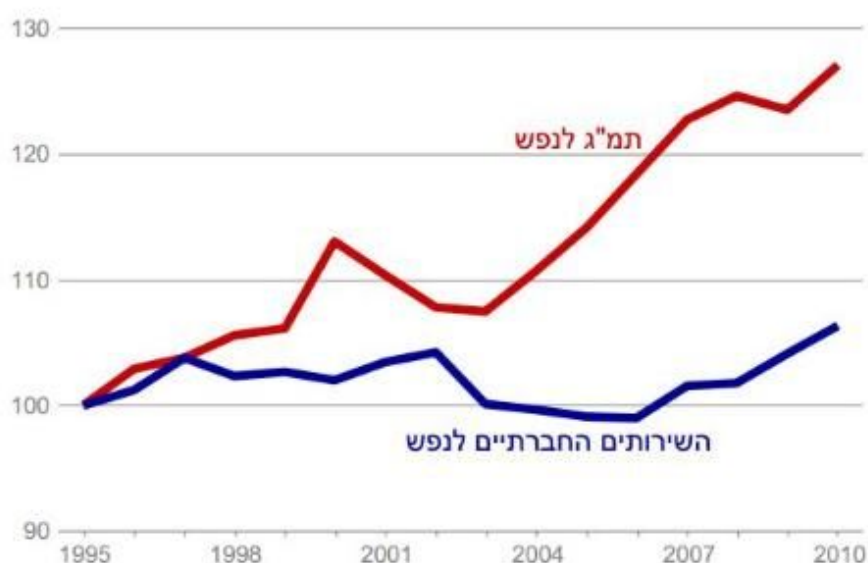
האקלים הפוליטי במדינת הרווחה מאופיין בביקורתיות גבוהה שהפגינו מתנגדי מדיניות הרווחה כלפי תוכניותיה. אלו תמכו במדיניות של כיווץ, שנועדה לצמצם את מדינת הרווחה ולהחלישה (Pierson, 1996). אך למרות הביקורת, במדינות רבות ושונות זו מזו, כדוגמת בריטניה וארצות הברית, עדיין קיימים מוסדות החינוך, הבריאות והרווחה, וכוחות פוליטיים משמעותיים פועלים לשימורם (Pierson, 1994).

כאמור, במאה השנים האחרונות צמחה מדינת הרווחה כמענה לבעיית חוסר הביטחון הכלכלי והחברתי ולבעיית האי-שוויון שהתרחב במקומות רבים בעקבות יישום השיטה הקפיטליסטית. לטענת מייילס (Myles, 2014), מכיוון שהאי-שוויון ופערי ההכנסות במציאות של ימינו גבוהים כל כך, על מדינת הרווחה לפעול ביתר שאת כדי לקדם את השוויון. הבשורות הטובות למצדדים במדיניות הרווחה הן שלפי הנראה לעין, משטרי הרווחה אינם צפויים להיעלם מן העולם, והם ממשיכים להתקיים גם במדינות דמוקרטיות, למרות הקיצוצים בקצבאות השונות (Castles, 2004).

מדינת ישראל כמדינת רווחה

מאז קום המדינה ראו ממשלות ישראל במעורבותן במשק גורם עיקרי בעידוד הצמיחה הכלכלית. בעשורים האחרונים השתנו צורת המעורבות והיקפה, ומלבד הצמיחה שנצפתה במשק ניכר בו גם אי-שוויון בהתפלגות ההכנסות וההון (גבאי, 1991). בתחילת שנות ה-80 של המאה ה-20 עלו גם בבריטניה ובארצות הברית כוחות נאו-ליברליים (הארווי, 2005), ומשבר נפט בין-לאומי, שיצר קיפאון כלכלי ברוב הכלכלות המערביות, השפיע גם על ישראל. המדיניות שנקטה ישראל לפתרון המשבר הכלכלי הייתה נסיגה מהוצאות הרווחה ודגש על ייצוב המחירים ועל צמיחה כלכלית (שיו, 2016). דבר זה בא לידי ביטוי בהקצאת משאבים מועטים לתוכניות המפחיתות ריבוד חברתי כמו תעסוקה (למשל הכשרות מקצועיות במימון המדינה), דיור (למשל כמות ואיכות הדיור הציבורי), תמיכה במשפחות עם ילדים (למשל תמיכה כלכלית) וקצבאות זקנה (מיכאל, גל ואזרי-ויזל, 2012), ובכלל זה קוצצו, בין השאר, שלוש התוכניות המרכזיות של הביטוח הלאומי: דמי הזקנה, דמי האבטלה וקצבאות הילדים (דורון, 1991). המפנה במדיניות הרווחה של מדינת ישראל הושפע מאוד מהחילופים בשנת 1977 משלטון השמאל לשלטון הימין. הממשלה החדשה התנגדה למדיניות הרווחה שניהלו קודמותיה (תרשיש, 2017).

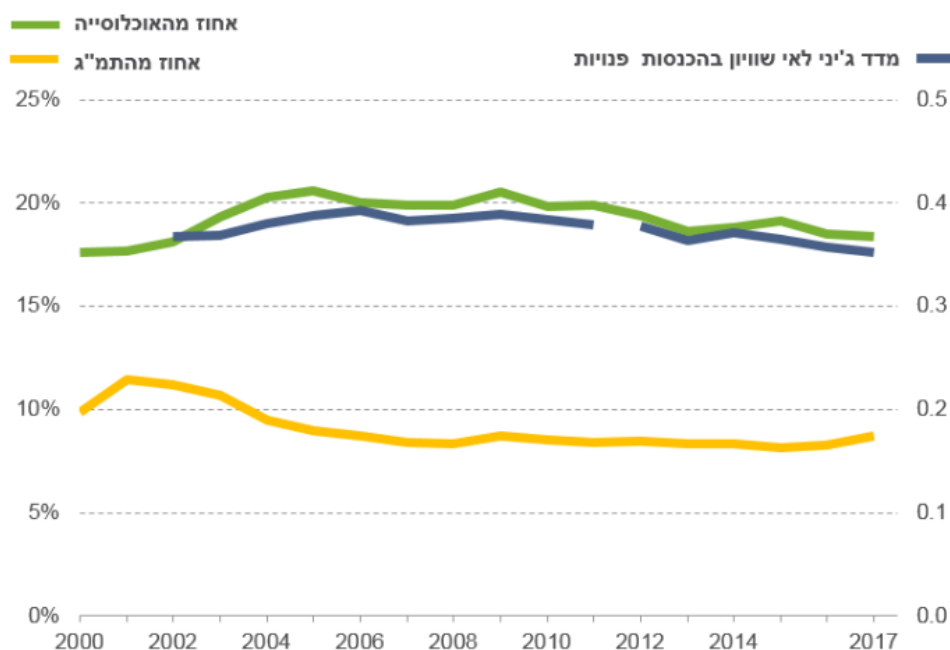
עם זאת, אפשר לראות מגמות סותרות בהתפתחות מדינת הרווחה, שבאו לידי ביטוי בשינויים שהתחוללו בישראל לאורך השנים בקצבאות הילדים ובשירותי הבריאות. למשל, בקצבאות הילדים בוטלה ההפרדה בין זכאות של יוצאי צבא לאלה שלא שירתו בצבא, החלה סלקטיביות (על פי מעמדות סוציו-אקונומיים) ובוטלה לאחר כמה שנים, וגם גובה התמיכה השתנה לא מעט. כך גם בשירותי הבריאות: עצם חקיקתו של חוק ביטוח בריאות ממלכתי (תשנ"ד-1994) בעידן של צמצומים היה סטייה מהמסלול הנאו-ליברלי שהתווה בשנות ה-80 של המאה ה-20. יש לציין שלצד התפתחות זו זכויות האזרחים בשנים האחרונות נשחקו, וחלקם של הביטוחים המשלימים והפרטיים בשוק עלה בהדרגתיות (אסיסקוביץ, 2007). בשנים 1995–2010 גדל התוצר לנפש בישראל ביותר מ-25%, והצריכה הפרטית גדלה כמעט ב-33%. לעומת זאת, תצרוכת השירותים החברתיים לנפש, שמרכיביה העיקריים הם בריאות וחינוך, גדלה ב-6% (ראו תרשים 12).

תרשים 12: הגידול בשירותים החברתיים מפגר בהרבה מאחורי הצמיחה ברמת החיים (דוח מצב המדינה 2011–2012, מרכז טאוב)

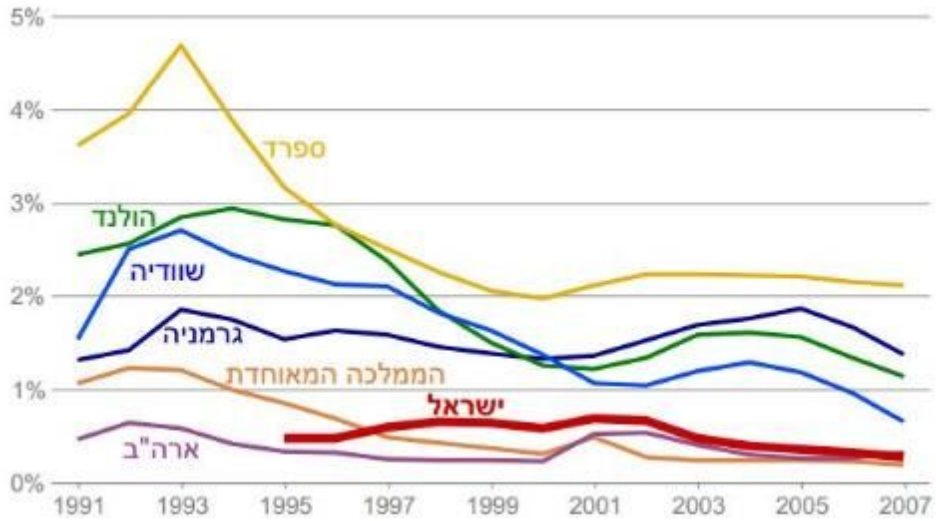
ביקורת על מדינת הרווחה בישראל עולה על כך שלמרות קצבאות חברתיות כגון קצבאות הילדים והבטחת ההכנסה, שירותים חברתיים כמו חינוך, בריאות, דיור ציבורי ורווחה נשחקים, איגודי עובדים נחלשים, חלקם של עובדי הקבלן במשק גדל והאכיפה של שכר המינימום קטנה (זעירא, 2013).

בתרשים 13 מוצגות מגמות הירידה במדד ג'יני ובהוצאה על רווחה מאז שנת 2000 במדינת ישראל.

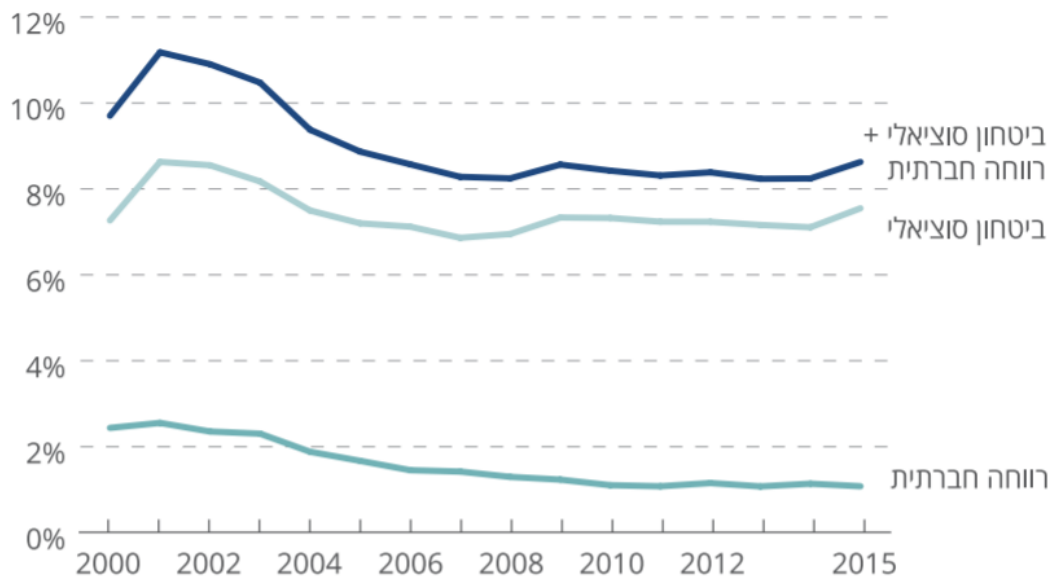

תרשים 13: שיעור ההוצאה על רווחה בתמ"ג, תחולת העוני של משפחות ומדד ג'יני לאי-שוויון (גל ומדהלה, 2018)

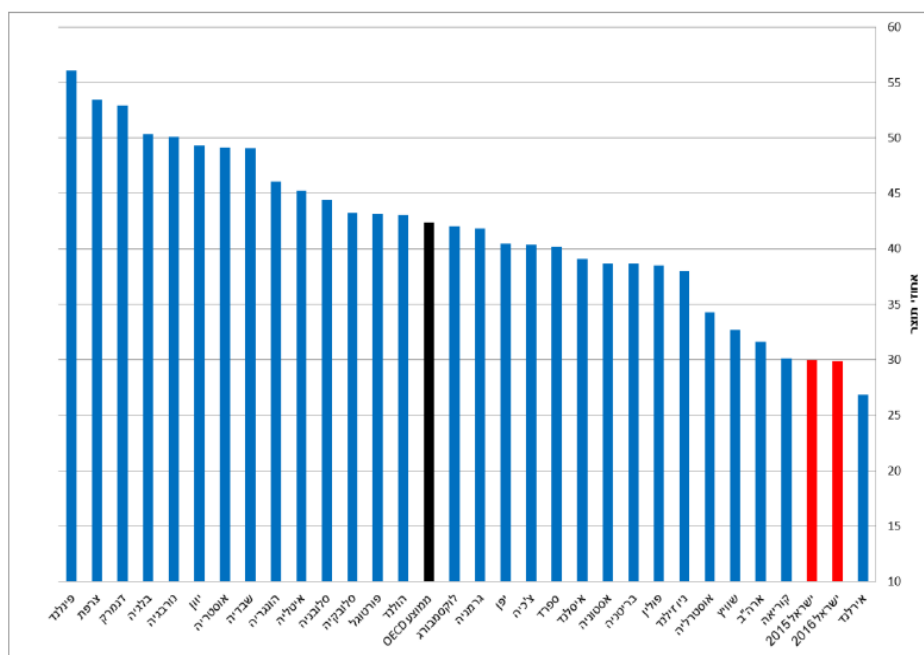
במערכת הביטחון הסוציאלי בישראל מגוון תוכניות שנועדו לספק רשת הגנה כלכלית לאזרחים, בהפעלת המוסד לביטוח לאומי, משרדים ממשלתיים ואף גורמים בשוק הפרטי. עם זאת, ההוצאה הממשלתית תמורת ביטחון סוציאלי בישראל נמוכה יחסית, והסיוע המוענק לאזרחים אינו גבוה. בשנת 2005 קצבאות ליחידים היו 9.2% מהתמ"ג (התוצר המקומי הגולמי), ובשנת 2008 שיעורן ירד לכדי 8.8% מהתמ"ג. לצורך השוואה, במדינות ה-OECD, בשנת 2005 ממוצע שיעור הקצבאות ליחידים היה 11.6% (גל, 2010). נתונים דומים אפשר לראות בישראל גם בתקופה הנוכחית (תרשים 14 ותרשים 15). בהשוואה למדינות אחרות בעולם, ההוצאות על שירותים חברתיים בישראל נמוכות יחסית (תרשים 16). ההוצאות החברתיות מקוצצות (ראו תרשים 13, תרשים 14 ותרשים 15), בשירותי הרווחה מתרחשים תהליכי הפרטה, ומתפתחות מערכות פרטיות המקבילות למערכות הציבוריות (חינוך פרטי, רפואה פרטית וכדומה).

תרשים 14: שיעור ההוצאה הציבורית על אבטלה בתמ"ג (דוח מצב המדינה 2011–2012)

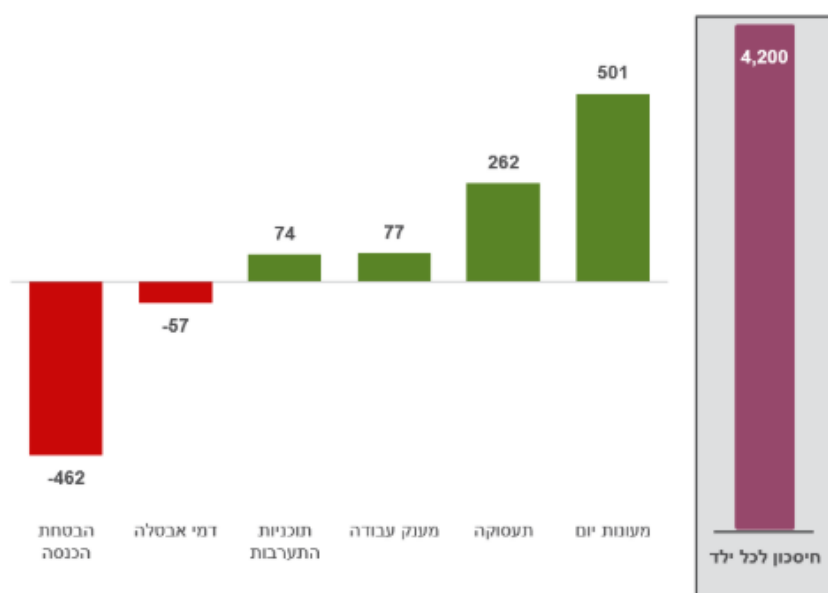

תרשים 15: שיעור ההוצאה על רווחה בתמ"ג (גל ומדהלה בריקו, 2016)

תרשים 16: ההוצאה האזרחית ללא ריבית בישראל ובמדינות OECD האחרות, נכון לשנת 2015 (אחוזי תוצר) (בנק ישראל, 2017)

נראה שאחדים מן השירותים החברתיים בישראל מורחבים ואחרים מצומצמים. לדוגמה, חוק ביטוח סיעוד, המעניק שירותי טיפול ביתי לזקנים מוגבלים, הורחב (תקנות הביטוח הלאומי [מבחני הכנסה לקביעת הזכות לגימלת סיעוד ושיעורה], התשמ"ח-1988) קצבת הילדים הפכה אוניברסלית ומבחני ההכנסה לקבלתה בוטלו (1993), והמשך קיומה של מערכת ביטחון סוציאלי בישראל נשמר (קטן, 2000). עוד דוגמה לכך היא תוכנית החיסכון לכל ילד שהחלה בשנת 2017, שנועדה להקל על צעירים את רכישת ההשכלה ואת הכניסה לשוק העבודה, ובשנת 2017 הוקצו לה 4.2 מיליארד שקלים. התוכנית נועדה לחזק את ההון האנושי בקרב אוכלוסיות מוחלשות, ולאפשר לחבריהן ניידות חברתית בעתיד. אך במקביל לפתיחת תוכנית זו תוכניות אחרות קוצצו (ראו תרשים 17) (גל ומדהלה, 2018).

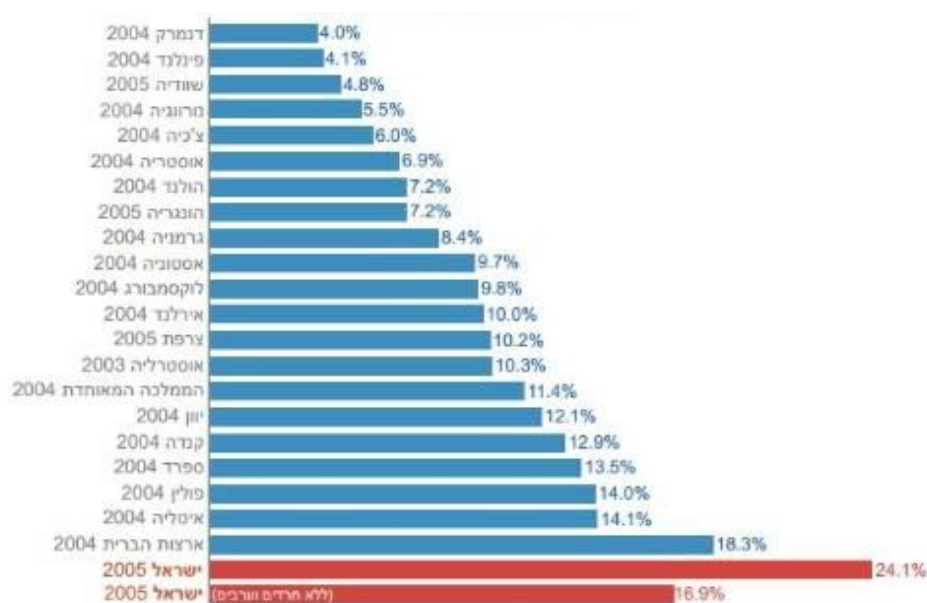

תרשים 17: שינויים בהוצאה בתחומים נבחרים של השקעה חברתית, 2017 לעומת 2014, במיליוני שקלים (גל ומדהלה, 2018)

ביטחון סוציאלי

לרשת הביטחון הסוציאלי שלוש מטרות מרכזיות: (א) **מניעת עוני**. צמצום היקף התופעה של אזרחים החיים בעוני, צמצום עומק העוני שבו הם חיים וצמצום משך הימצאותם בעוני; (ב) **שימור רמת חיים מוגדרת של הפרט**. מניעת ירידה פתאומית של רמת החיים שפרט כלשהו התרגל אליה בשל מחלה או אבטלה; (ג) **חלוקה שוויונית יותר של ההכנסות בקרב האזרחים**. מנגנונים חברתיים המזרימים את הכנסות האזרחים בהתאם לצורכיהם, למשל חיסכון בקרן ביטוח פנסיונית במהלך השתתפות הפרט בשוק העבודה כעובד, קצבאות ילדים, דמי אבטלה וכדומה (דורון, 1997).

מדינת ישראל בולטת בין מדינות המערב בתחולת העוני הגבוהה ובמידת האי-שוויון הכלכלי הגבוה שבה (גל ומדהלה, 2018). בדומה לרוב ארצות המערב והארגונים הבין-לאומיים, משפחה בישראל תוגדר כענייה אם רמת החיים המשתקפת בהכנסתה הפנויה לנפש תקנית נופלת ממחצית החציון של הכנסה זו (דוח הועדה למלחמה בעוני, 2014). לפי רמת הצריכה, שיעור המשפחות הנמצאות בעוני מתמשך בישראל עלה מ-58% מהמשפחות העניות בשנת 2014 ל-60% מהמשפחות העניות בשנת 2015 (דוח ממדי העוני והפערים החברתיים, 2016). באיור שלהלן (תרשים 18), אפשר לראות ששיעור העוני בישראל הוא בין הגבוהים בעולם המפותח. גם בהשמת אוכלוסיית החרדים והערבים מן החישובים, שיעורי העוני גבוהים (בניגוד לדעה הרווחת על השפעתן של אוכלוסיות אלו על כלל האוכלוסייה).

תרשים 18: אחוז הפרטים מתחת לקו העוני (דוח ממדי העוני והפערים החברתיים, 2016)

כדי להפחית את תופעת העוני, המדינה מעבירה משאבים בין קבוצות באוכלוסייה באמצעות מערכת הביטחון הסוציאלי – הן במיסוי והן בקצבאות ביטחון סוציאלי. מערכת הביטחון הסוציאלי גם מגינה על הפרט ועל המשפחה מפני פגיעות בהכנסה (גוטליב, 2017).

ביטחון סוציאלי לקשישים

בדומה לאירופה, גם בישראל יש מערכת פנסיה ציבורית אוניברסלית, הניתנת לאזרחים ללא קשר ישיר למעמד הסוציו-אקונומי. עם זאת, בשונה מאירופה, שיעורם של תשלומי הקצבאות בישראל מסך ההכנסה לאחר פרישה נמוך יחסית, אף שישראל נמצאת גם כך בתחתית הסולם המדרג את המדינות לפי רמת החיים של בני 50 ומעלה (אחדות וביטון, 2008). באופן כללי, תוכניות הביטחון הסוציאלי לקשישים נחלקות

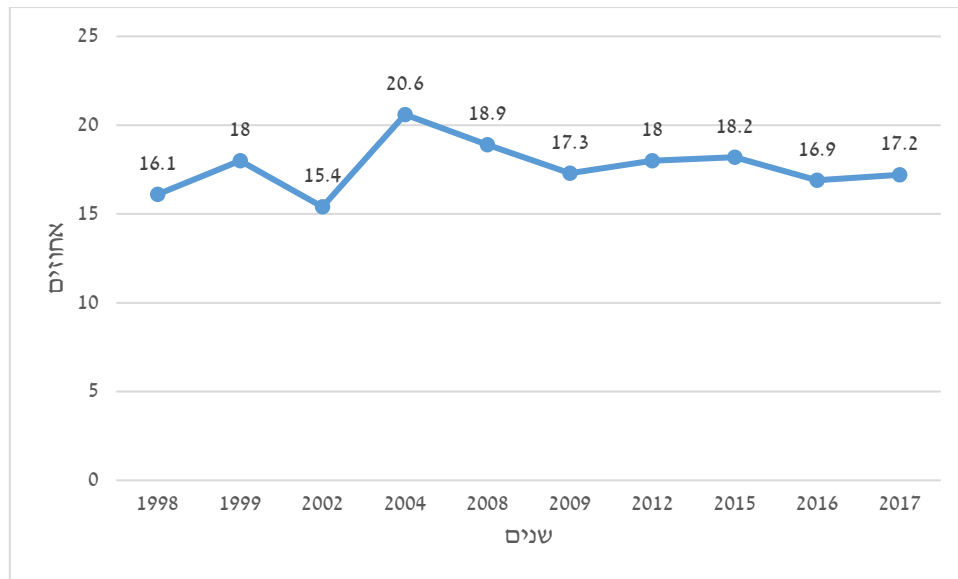
לארבעה סוגים: קצבת זקנה אוניברסלית, השלמת הכנסה (קצבה סלקטיבית לקשישים חסרי הכנסה), פנסיה תעסוקתית והסדרי חיסכון לגיל הזקנה. תוכניות אלו נועדו לשמר את רמת החיים של הקשיש לאחר פרישתו משוק העבודה (גל, 2010). צעדי המדיניות הקשורים לגובה קצבאות זקנה, חוקי פנסיה ופעולות למיגור עוני (שכן קשישים חשופים לעוני יותר מבני הגילים האחרים), משפיעים ישירות על איכות החיים של הקשישים במדינה ועל רווחתם (Cho, Chung, & Yeo, 2017).

קצבת הזקנה היא אחד מכלי המדיניות המרכזיים להתמודדות עם עוני בגיל שלאחר הפרישה מהעבודה. על פי החוק בישראל, הזכאים לקצבת הזקנה הם אזרחי המדינה שהגיעו לגיל הזכאות, והיו מבוטחים פרק זמן הנדרש לפי החוק. עד גיל 70 קבלת קצבת הזקנה מותנית בכך שהמבוטח אינו משתכר מעבודה סכום העולה על המוגדר בחוק, אך אחרי גיל 70 תנאי זה אינו רלוונטי (דורון וקורבר, 2016). עד 2006 הוצמדה קצבת הזקנה לשינויים בשכר הממוצע במשק, הצמדה שתרמה לצמצום העוני והפערים בהכנסות מקבלי הקצבה. עם זאת, בשנת 2006 חל שינוי במדיניות, ומאז מוצמדת הקצבה לא לשכר הממוצע אלא לעליית המחירים במשק. שינוי זה במדיניות צמצם את מערכת הרווחה של האזרחים הוותיקים, שכן פירושו הוא שהקצבה אינה משווית לרמת החיים של כלל האוכלוסייה, אלא למינימום הנדרש לקיום. כיום ערך הקצבה עומד על כ-16% מגובה השכר הממוצע, ולבדה אין הקצבה מבטיחה למקבליה אף את המינימום הזה (דורון, 2015).

רווחתם הכלכלית של הקשישים היא מרכיב דרמטי באיכות החיים, מכמה סיבות. ראשית, הוצאות רפואיות בגיל המבוגר הולכות וגדלות, ונדרשת רמת הכנסה שתכסה את עלותן. שנית, הפרישה משוק העבודה מזמנת להם זמן רב יותר להגשמה עצמית, אך רק בעלי ההכנסה הזמינה יוכלו למצותו. ושלישית, ככל שיש יותר אמצעים כספיים נשמרת היכולת לקיים קשר מבוסס חליפין עם בני כל הגילים (ליטוין וספיר, 2009).

בישראל כרבע מהקשישים עניים (לעומת 12.5% בממוצע במדינות ה-OECD), אך לפי הכנסתם הכלכלית לפני תשלומי ההעברה של המדינה, שיעור העוני בקרב הקשישים עומד על כמחצית מכלל הקשישים. כלומר, מערכת התמיכות מצמצמת את שיעור העוני בקרב הקשישים בכ-50% (דוח הוועדה למלחמה בעוני, 2014). בתוך האוכלוסייה המבוגרת בישראל קיימים הבדלים גדולים ברמת החיים. הפערים הבולטים ביותר הם אלו שבין אוכלוסיית הוותיקים לבין אוכלוסיית העולים, בין אוכלוסיית היהודים לבין אוכלוסיית הערבים, ובין משקי בית שבראשם גברים לבין משקי בית שבראשם נשים (אנדבלד וכהן, 2008). בבחינת השינויים ברמת הרווחה הכלכלית בקרב האוכלוסייה המבוגרת בישראל (בשנים 2005–2010), נראה שמדדי העוני, בהבט רב-ממדי, נותרו גבוהים לאורך הזמן (אחדות, טרויצקי וטור סיני, 2013).

לפי נתוני דוח ממדי העוני והפערים החברתיים (2017), תחולת העוני של קשישים עלתה במעט בשנת 2017, והיא עומדת כיום על 17.2%. עלייה זו נרשמה לאחר מגמת ירידה שנבעה מהעלאת קצבת ההשלמה לזקנה בסוף 2015. אילו לא העלאת הקצבאות, נראה ששיעורי העוני בקרב אוכלוסייה זו היו גבוהים יותר.

תרשים 19: תחולת העוני של קשישים במדינת ישראל, 1998–2017 (דוח ממדי העוני והפערים החברתיים, 2017)

בבחינת תחושות ותפיסות של בני 50 ומעלה בקשר לרווחה, נראה שהגיל משפיע באופן מובהק על מידת הרווחה הנתפסת. אך בבדיקה מדוקדקת יותר, נראה שבקרב בני ה-50 ומעלה, מלבד הגיל עצמו משפיעים גם תנאי החיים המשתנים, כגון המצב המשפחתי, גובה ההכנסה ודירוג הבריאות העצמי. למשל, נשואים העידו על רווחה גדולה יותר, וכן בעלי דירוג בריאות עצמי גבוה. מכיוון שלפחות על חלק מתנאי החיים הנלווים לגיל אפשר להשפיע, אפשר לומר שהתאמת המדיניות יכולה לשפר את מצב הרווחה (זלצר-זובידה וספלט, 2008).

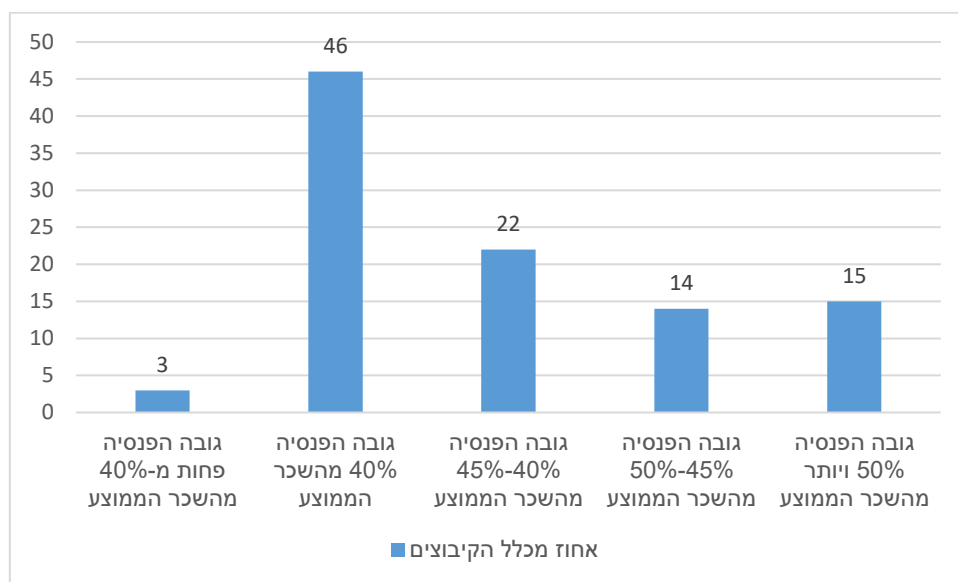
ביטחון סוציאלי לקשישים בקיבוץ

לפני השינויים בקיבוצים, מתוקף ההגדרה החוקית של הקיבוץ כאגודה שיתופית, כל הכנסות החבר, ובכלל זה משכורת מעבודה בתוך הקיבוץ או מחוצה לו, פנסיות וקצבאות אחרות, היו שייכות לאגודה השיתופית. במילים אחרות: כל הכנסותיו של חבר הקיבוץ, ללא קשר למקורן התקציבי, הועברו לקופת הקיבוץ (פלג, 2001). נוהל זה ביטל כל התניה בין הכנסות החבר לבין עמידת הקיבוץ בעלות צרכיו. אומנם המשבר בקיבוץ (כפי שתואר בהרחבה בפרק ההקדמה) פגע בכל שכבות הגיל, אך לקבוצת הגיל שעמדה לפני פרישה נוספה בעת המשבר דאגה אחת יותר: השאלה על מידת הביטחון הסוציאלי שהקיבוץ יספק לה במצבו הכלכלי המשברי, ולאור נסיגתו מאחריותו המלאה לצרכים הסוציאליים של חבריו (פלג, 2011).

נושא קרנות הפנסיה עמד על סדר היום של הקיבוצים כבר משנות ה-50 של המאה ה-20, ולמרות זאת, עד שנות ה-80 לרוב חברי קיבוץ לא הייתה קרן פנסיה. בשנת 1987 התרחש המשבר המוכר בספרות כ"משבר קיבוץ בית אורן", והוא שהביא את נושא הפנסיה לכותרות. לאחר שנים רבות של קשיים כלכליים וחברתיים, הלך מספר החברים בקיבוץ בית אורן והצטמצם, ומאמצי קליטת החברים החדשים לא צלחו. תנועת התק"ם (שקיבוץ בית אורן השתייך אליה) לא הצליחה אף היא לשפר את המצב, ובסופו כינסו ראשיה את כל החברים מגיל 65 ומעלה, והודיעו שלא יוכלו לתמוך בהם יותר. הייתה זו הפעם הראשונה בתולדות התנועה הקיבוצית שחברים ותיקים נאלצו לעזוב את הקיבוץ ללא קרן פנסיה, משום שהקיבוץ לא יכול לקיימם. לאחר שנת 1985, שבה התברר כי עתידם הכלכלי של הקיבוצים בכי רע, ובמיוחד לאחר משבר

קיבוץ בית אורן, השמיעו רבים מהחברים הוותיקים בקיבוצים (אך לא רק הם) את קולם, ודרשו שתובטח להם הכנסה קבועה גם לאחר שיפרשו משוק העבודה. כדי לענות על דרישתם החלו הקיבוצים להבטיח לחבריהם תוכניות פנסיה אישיות. אומנם התנועות המובילות של הקיבוצים לא הובילו מהלך זה, אך קיבוצים רבים אכן פעלו לכך מטעם עצמם, לעצמם. בתקופה זו, גם בני גילי הביניים העלו את הנושא לסדר היום, ותבעו לכלול גם קרן פנסיה בתחום הביטחון הסוציאלי המובטח לחברי הקיבוצים בתקנון. זאת ועוד, רבים מהחברים בני גילי הביניים העידו שהחשש מפני חוסר יכולתו של הקיבוץ לדאוג לעתידם לעת זקנה מניע אותם לחשוב על עזיבת הקיבוץ. עד אמצע שנות ה-90 של המאה ה-20 פתחו כ-80% מהקיבוצים תוכניות פנסיה לחבריהם (גל, 1995).

קבוצת החברים בגיל הפרישה ציפתה שהמערכת הקיבוצית תמשיך למלא את תפקידיה הקודמים, לפחות עד להסתגלות החברים הקשישים להסדרים השונים ולאורח החיים החדש (חרפק, 2006). בסקר שנערך בשנת 1999, פחות משליש מחברי הקיבוץ האמינו שיוכל להבטיח להם להזדקן בכבוד, לעומת כמעט חצי שחשו רק מעט ביטחון בכך (רוזנר ועמיתים, 1999). בקיבוץ הקשר בין הרגשת הביטחון הכלכלי לבין כושר ההתפרנסות האישי, הן בגיל העבודה והן לאחר פרישה, חלש יחסית לקשר זה מחוץ לקיבוץ. נראה שהדבר קשור לעובדה שהתפרנסות הפרט תלויה במידה רבה בהצלחה הכלכלית של הקיבוץ (רוזנר, 2003). לפי תקנות האגודות השיתופיות (ערבות הדדית בקיבוץ מתחדש), התשס"ו-2005, סכום הגמלה הפנסיונית שהקיבוץ יעביר לחבר תהיה לפחות 40% מהשכר הממוצע כהגדרתו בחוק הביטוח הלאומי (תק' תשע"ה-2015), והספקת ערכם הכולל של צורכי החברים בגיל הפרישה לא יפחת מגובה סכום הגמלה הפנסיונית (תק' תשס"ט-2009). הקיבוץ יוכל לנכות את סכומי השירותים שהוא מספק לחבר מגמלאות פנסיוניות שהחבר זכאי להן, אך בכל מקרה הקיבוץ לא יוכל לנכות תשלום מקצבאות הביטוח הלאומי שלו (כגון קצבת זקנה). מנתוני שנתון התנועה הקיבוצית (2016), עולה התמונה שלהלן:

תרשים 20: פנסיה מובטחת לחבר (לא כולל ביטוח לאומי) (התנועה הקיבוצית, 2016)

חישוב משכורת השכר הממוצע ברוטו כפי שמחושב לפי חוק הביטוח הלאומי, כלומר 3,374 ש"ח.

מנחם-כרמי וספיבק (2018) בדקו מה יהיה גובה הפנסיות של דור העובדים הנוכחי בכלל המשק במדינת ישראל, באמצעות ניתוח של נתוני אמת ממשרד האוצר על צבירות החוסכים בקרנות הפנסיה. ממחקרם עולה שהפנסיות הצפויות לדור הנוכחי יהיו רק 38% מהשכר הממוצע לגברים, ו-31% מהשכר לנשים.

בהשוואה בין נתוני התנועה הקיבוצית לתוצאות מחקרם של מנחם-כרמי וספיבק, נראה שהפנסיה המובטחת לחברי הקיבוץ כיום גבוהה יותר מזו המובטחת במשק. השוואה זו מלמדת על מצבם העתידי העדיף של חברי הקיבוץ ביחס למוצע בחברה הישראלית בהיבט זה.

שאלת המחקר

הממצאים בהשפעת שינויים ארגוניים ודמוגרפיים על תפיסת הקיימות בקהילה השיתופית הצביעו על כך שככל שההפרטה עמוקה יותר שביעות הרצון הנתפסת מהרווחה הכלכלית נמוכה יותר. לאור סקירת הספרות בפרק זה, נרצה לבחון אם התוצאות שנצפו בפרק אחידות בכל שכבות הגיל בקיבוץ. כלומר: האם השינויים הארגוניים השפיעו באופן שונה על פרטים בעלי צרכים שונים בקהילה, בהתאם לשלב בו הם נמצאים במעגל החיים?

מדגם

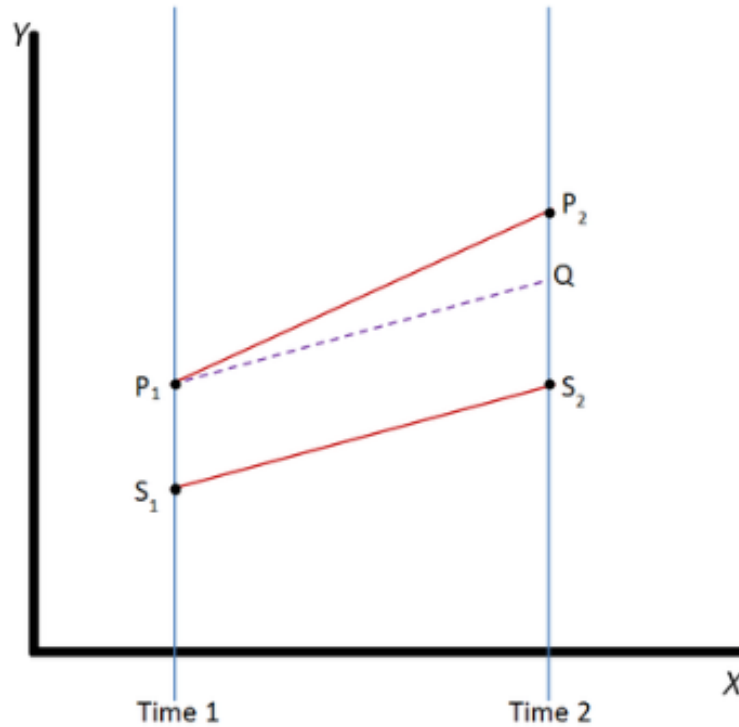
הניתוח בפרק הנוכחי מתבסס על נתונים מ-19 קיבוצים שבהם השיבו על השאלונים בשנת 2015 יותר מ-15% מחברי קהילה. בשונה מהשפעת שינויים ארגוניים ודמוגרפיים על תפיסת הקיימות בקהילה השיתופית, שבו הניתוח הוגבל לצמידים שיצרנו בין התקופות, בפרק הנוכחי נשתמש בנתוני כל הנדגמים, ולפיכך מספר התצפיות לניתוח (המפורט בהמשך) גדול יותר.

מתודולוגיה

מלבד הנתונים האובייקטיביים הנוגעים לכלכלת הפרט, כגון הוצאותיו והכנסותיו, רווחתו הכלכלית הנתפסת היא מדד חשוב להבנת מצבו הכלכלי הסובייקטיבי. המדד הסובייקטיבי הקשור לרווחה כלכלית של הפרט מבטא גם היבטים פסיכולוגיים, ציפיות ותקוות לעתיד, העדפות ומוכנות לעתיד (Douthitt, MacDonald, & Mullis, 1992). מהספרות עולה שלמשתנה הגיל חשיבות רבה בתפיסת הרווחה הכלכלית, כנראה בשל שלב החיים שבו הפרט נמצא (Litwin & Sapir, 2009). למשל, הדיווח שמוסרים בני 50 ומעלה שונה באופן עקבי מזה שמוסרים בני הגילים הצעירים יותר. השוני בא לידי ביטוי בירידה בתחושת הקושי המדווחת ובעלייה בשביעות הרצון. כמו כן, מהספרות עולה שגם בגיל הפרישה הדיווחים על חוויית הרווחה הכלכלית משנים, ומן הדיווח המתקבל בגיל זה עולה תחושת סיפוק גבוהה, למרות הירידה בהכנסה שנבעה מהיציאה לפנסיה (בן צבי וליטווין, 2013). לאור זאת, חלוקת הגילים בעבודה הנוכחית מביאה בחשבון את צומת גיל הפרישה בקיבוצים: 81% מהחברות פורשות בטווח הגילים 64–67 (גיל ממוצע 65.5), ו-96% מהחברות פורשים בטווח הגילים 65–67 (גיל ממוצע 66) (התנועה הקיבוצית, 2016). כמו כן, חלוקת הגילים נעשתה בהתאם לחלוקה שנקט המכון לחקר הקיבוץ בסקר דעת הקהל משנת 2018, הנותן דעתו על ההבחנה בין קבוצות הגיל השונות (פלגי ואורחן, 2018). כלומר, קבוצת המבוגרים במחקר הנוכחי מוגדרת מגיל 66 ומעלה, קבוצת גילי הביניים בגילים 46–65, וקבוצת הבוגרים הצעירים שלאחר השירות הצבאי בגילים 21–45.

כדי לבחון את שאלת המחקר הושוו הנתונים הקשורים לכל קבוצת גיל אחרי השינויים שחלו בקיבוצים לנתונים הקשורים באותה הקבוצה לפני השינויים. המתודה שנבחרה לבחינת השינויים היא Differences in Differences, שלפיה יש לבדוק את הבדלי הנתונים המתקבלים בקבוצת טיפול ובקבוצת ביקורת בשתי תקופות זמן שונות (או יותר). השימוש בשיטה מחייב שכל המדידות יתקיימו פעם אחת (לפחות) לפני "טיפול" (פעם אחת) (לפחות) לאחר "טיפול". בדוגמה המוצגת בתרשים 21, את התופעה בקבוצת הטיפול מייצג הקו P, ואת התופעה בקבוצת הביקורת – הקו S. הנקודות P1 ו-S1 מייצגות את משתנה התופעה

(המשתנה התלוי) כפי שהוא נמדד בתקופה 1, לפני ביצוע הטיפול. בתקופה 2, לאחר שקבוצת הטיפול חווה את הטיפול, שתי הקבוצות נמדדות בשנית. הקו המקווקו Q מייצג את ההפרש שהיה מתקבל בקבוצה שעברה טיפול לולא עברה אותו, או במקרה שהשפעתו על המשתנה התלוי לא הייתה מובהקת. אם כן, אפקט הטיפול ברף זה נמדד בפער שבין Q לבין P_2 . מדידת ההפרש בין ההפרשים $(P_1 - P_2)$ לבין $(S_1 - S_2)$, תבטא את ההבדל בין הקבוצות שאנו נייחס לאפקט הטיפול (Dimick & Ryan, 2014; Card & Kruger 1994; Deschacht & Goeman, 2015).

תרשים 21: איור מתודולוגיית "Difference in Differences"

בשאלת המחקר שלפנינו נמדדים ההבדלים במשתנה התלוי המודד קיימות (רמת רווחה כלכלית נתפסת) בין הקבוצות שנחשפו לאפקט הטיפול (קיבוצים בעומקי הפרטה שונים) לבין קבוצת הביקורת (הקיבוץ השיתופי, שלא עבר הפרטה), בשני גלי הדגימה (שנות ה-90 של המאה ה-20 ושנת 2015). קבוצת הביקורת היא הקבוצה הנבדקת לפני השינוי בקיבוץ שיתופי. כך, מדידת ההפרש היא בין הפערים של קיבוצי עומק ההפרטה 1, 2 או 3 מן המדידה באותם קיבוצים לפני השינוי (כשהיו שיתופיים), לבין הפער שנרשם בקרב הקיבוצים שנותרו שיתופיים בין שתי נקודות הזמן. באופן פורמלי, נוסחת הרגרסיה במחקר הנוכחי נראית כך:

$$Y = \beta_0 + \beta_1 T + \beta_2 S + \beta_3 (T \cdot S) + \beta_4 \text{Age} + \beta_5 \text{Age}^2 + \varepsilon$$

T הוא משתנה אינדקס של מועד הדגימה, S הוא עומק ההפרטה ו-Y הוא המשתנה התלוי רווחה כלכלית נתפסת. כמו כן, אלה הם מקדמי β השונים וערך ε :

$$\beta_0 = \text{חותך}$$

$$\beta_1 = \text{מקדם מועד הדגימה (לפני השינוי או אחריו)}$$

$$\beta_2 = \text{מקדם עומק הפרטה}$$

$$\beta_3 = \text{מקדם משתנה האינטראקציה, עומק הדגימה * מועד ההפרטה}$$

$$\beta_4 = \text{מקדם הגיל}$$

$$\beta_5 = \text{מקדם הגיל בריבוע (מאפשר השפעה שאינה ליניארית)}$$

$$\varepsilon = \text{טעות אקראית}$$

סטטיסטיקה תיאורית

טבלה 7 מציגה את התפלגות הנדגמים בכל תקופה ובכל קבוצת גיל. בסך הכול נדגמו 4,366 חברי קיבוץ. כצפוי, ובהתאם להגדרתנו, המאפיינים בין קבוצות הגיל בשתי התקופות דומים מאוד. אומנם ההתפלגות (אחוז הייצוג) של קבוצות הגיל בשתי התקופות שונה, אך מכיוון שמספר התצפיות מספק, בהרצת רגרסיה מסוג "Difference in Differences" הבדל זה אינו בעייתי.

Maximum	Minimum	% מהמדגם בכל תקופה	N	סטיית תקן	גיל ממוצע	קבוצת גיל	תקופה
92	66	14.24	449	4.90	72.11	מבוגרים : 66 ומעלה	לפני השינוי
65	46	38.46	1,213	5.84	54.50	בני גילי הביניים : 65-46	
45	21	47.30	1,492	6.83	34.82	בוגרים צעירים : 45-21	
		100.00	3,154				
100	66	39.52	479	6.62	75.30	מבוגרים : 66 ומעלה	אחרי השינוי
65	46	34.24	415	5.70	56.93	בני גילי הביניים : 65-46	
45	21	26.24	318	5.59	36.90	בוגרים צעירים : 45-21	
		100.00	1,212				

טבלה 7: סטטיסטיקה תיאורית של כלל המדגם

תוצאות

כאמור, מטרת הפרק לבחון את השפעת עומק ההפרטה על הרווחה הכלכלית הנתפסת, בחלוקה לקבוצות גיל. הבחינה נעשתה באמצעות רגרסיה ליניארית מסוג "Difference in Differences". בשלב הראשון נבחן כלל המדגם ביחס לגל הדגימה ועומק הפרטה, בשקילת משתני הגיל והגיל בריבוע כדי לקבל תמונה כללית ורחבה של השפעת השינוי על הרווחה הכלכלית הנתפסת בקהילה השיתופית. ברגרסיה של כלל הנדגמים (ללא החלוקה לקבוצות גיל) נכללו 4,366 תצפיות. הסתכלות רחבה על כלל המדגם מסייעת לראות את הקהילה כולה במבט-על, ולזהות מגמה כללית. לאחר ניתוח כלל המדגם יוצגו תוצאות הניתוח הסטטיסטי לכל שכבת גיל בנפרד.

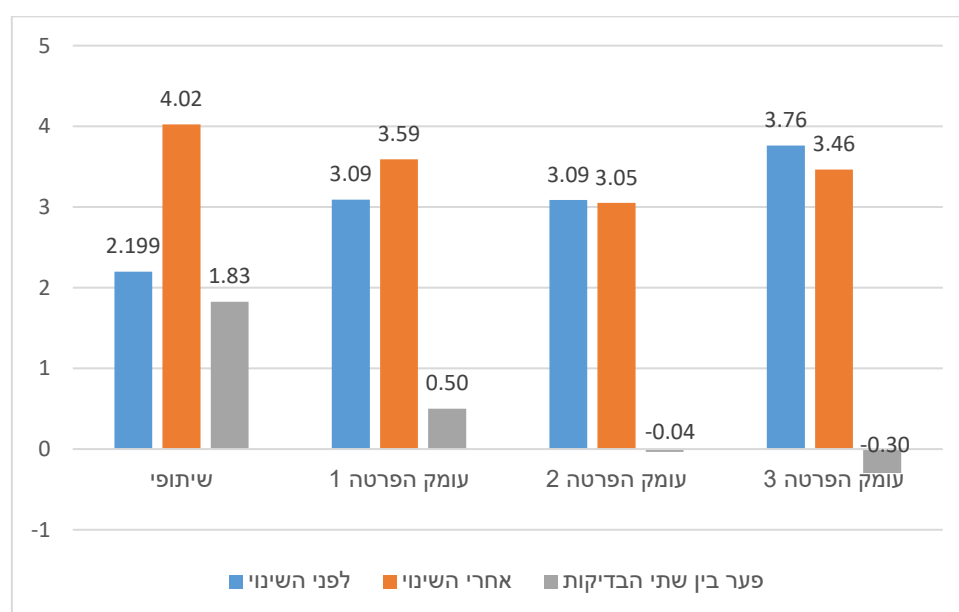
רגרסיה לניבוי שביעות רצון מרווחה כלכלית נתפסת לכלל המדגם (כל הגילים) (נספח ב.1)

מועד הדגימה (Time) נמצא במתאם חיובי עם שביעות הרצון מרווחה כלכלית נתפסת ($\beta=1.774, p<0.05$). כלומר, בנקודת הזמן השנייה (שנת 2015), שביעות הרצון מרווחה כלכלית נתפסת גבוהה יותר באופן מובהק מאשר בתקופה הראשונה (שנות ה-90 של המאה ה-20).

בבחינת מועד הדגימה בשילוב עם עומק ההפרטה, נמצא בתקופה השנייה מתאם שלילי עם שביעות הרצון מרווחה כלכלית נתפסת. בעומק הפרטה 1 – $\beta=-1.275, p<0.01$; בעומק הפרטה 2 – $\beta=-1.810, p<0.01$; ובעומק הפרטה 3 – $\beta=-2.073, p<0.01$. אפשר להבחין כי התוצאות המוצגות בתרשים 22 עקביות עם התוצאות שעלו מהניתוח בהשפעת שינויים ארגוניים ודמוגרפיים על תפיסת הקיימות בקהילה השיתופית בכל הנוגע להשפעות ההפרטה, למרות ההבדל במתודולוגיות שננקטו.

עוד נמצא כי לגיל מתאם חיובי עם שביעות הרצון מרווחה כלכלית נתפסת ($\beta=0.1, p<0.05$).

בנוסף, ניתן לראות כי לאחר השינוי, במעבר מקיבוץ שיתופי לעומק הפרטה 2 נצפתה ירידה ברווחה הכלכלית הנתפסת. אך, מעומק הפרטה 2 לעומק הפרטה 3 נצפתה עלייה ברווחה הכלכלית הנתפסת.

תרשים 22: שביעות רצון מרווחה כלכלית נתפסת עבור כלל המדגם (כל הגילים)

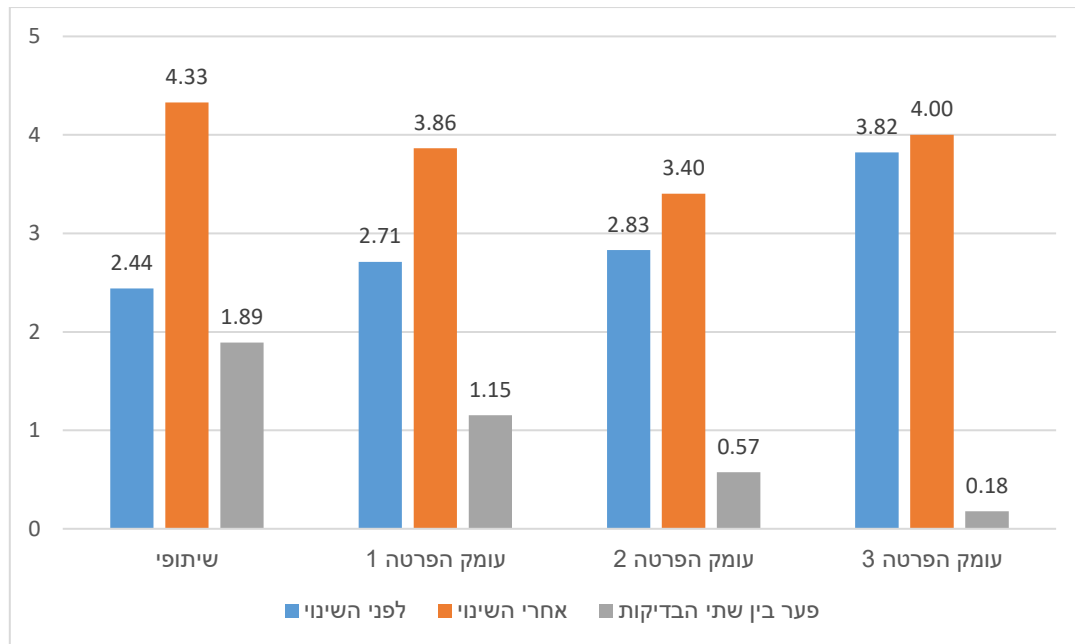
הערכים שבגרף חושבו מהתוצאות שהתקבלו בטבלת המקדמים (Coefficients) בניתוח הרגרסיה. ערך הקיבוץ השיתופי לפני השינוי (הקבוצה שאליה מושוות הקבוצות האחרות) הוא ערך החותך (Constant). ערך הקיבוץ השיתופי לאחר השינוי הוא חיבור של ערך ה-Constant עם B TIME. ערך כל אחת מהקבוצות לפני השינוי הוא חיבור של ערך ה-Constant עם ערך המשתנה של B לרמת ההפרטה המחושבת. ערך כל אחת מהקבוצות אחרי השינוי הוא חיבור של ערך ה-Constant עם ערך B TIME, עם ערך המשתנה של B לרמת ההפרטה המחושבת ועם ערך B, המייצג את ההכפלה שבין מועד הדגימה לבין עומק ההפרטה המחושבת (אינטראקציה).

יש לשים לב לכך שהמקדם של המשתנה גיל וגיל בריבוע נמוך מאוד. ייתכן שהדבר מרמז על מצב מורכב יותר, שאינו ליניארי, המצריך ניתוח של שאלת המחקר בהפרדה בין קבוצות גיל. לצורך כך, הבדיקות שלהלן יבוצעו בכל קבוצת גיל בנפרד (מבוגרים, בני גילי הביניים ובוגרים צעירים). בדיקה זאת עשויה להעמיק את האופן שבו אנו מבינים הן את השפעת השינויים הארגוניים על הקהילה השיתופית, והן את הצורך בקביעת מדיניות מותאמת גיל.

רגרסיה לניבוי שביעות רצון מרווחה כלכלית נתפסת, לפי קבוצות גיל **קבוצת המבוגרים**

ברגרסיה לקבוצת הגיל מבוגרים נכללו 928 תצפיות. גם כאן מועד איסוף השאלות נמצא במתאם חיובי לשביעות הרצון מהרווחה הכלכלית הנתפסת ($\beta=1.890, p<0.01$), כלומר בגל הדגימה השני נמצאה עלייה בשביעות הרצון. שילוב מועד הדגימה עם עומק ההפרטה נמצא במתאם שלילי לשביעות הרצון מהרווחה הכלכלית הנתפסת, ומתאם שלילי זה הולך וגדל ככל שעומק ההפרטה גדל. בתוך קבוצת המבוגרים נמצא מתאם שלילי בין המשתנה גיל לבין שביעות הרצון מהרווחה הכלכלית הנתפסת ($\beta=-0.218, p<0.05$). כלומר, בקבוצת המבוגרים, ככל שגיל חבר הקיבוץ גדול יותר, כך שביעות רצונו מרווחה כלכלית נתפסת נמוכה יותר. בעומק הפרטה 1 – $\beta=-0.737, p<0.05$; בעומק הפרטה 2 – $\beta=-1.317, p<0.05$; ובעומק הפרטה 3 – $\beta=-1.714, p<0.05$.

בנוסף, ניתן לראות כי המגמה שנצפתה בניתוח כלל הגילאים מופיעה גם בקרב קבוצת המבוגרים - לאחר השינוי, במעבר מקיבוץ שיתופי לעומק הפרטה 2 נצפתה ירידה ברווחה הכלכלית הנתפסת. אך, מעומק הפרטה 2 לעומק הפרטה 3 נצפתה עלייה ברווחה הכלכלית הנתפסת.

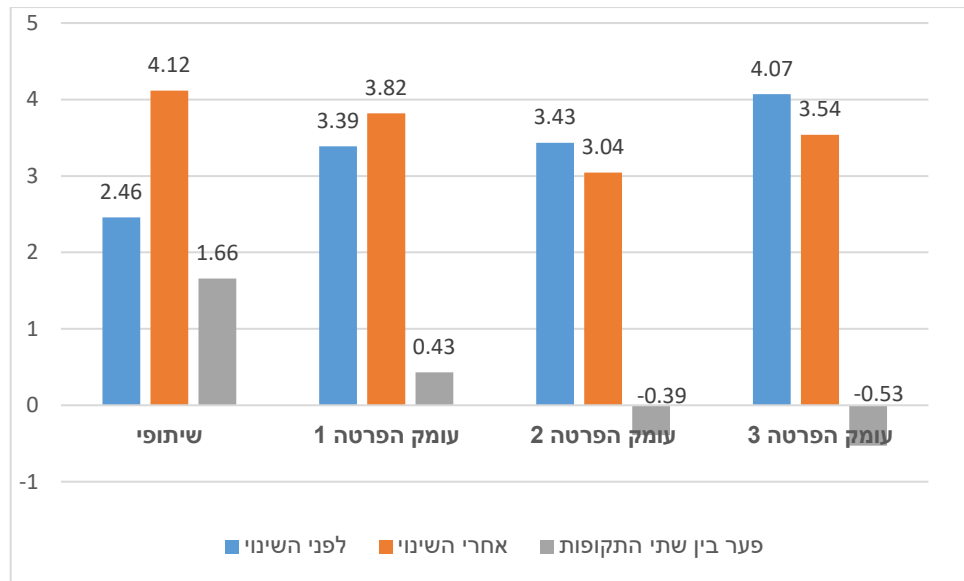

תרשים 23: שביעות רצון מרווחה כלכלית נתפסת בשכבת גיל המבוגרים

קבוצת בני גילי הביניים

ברגרסיה לקבוצת בני גילי הביניים נכללו בסך הכול 1,628 תצפיות. מועד איסוף השאלות (Time) נמצא במתאם חיובי לשביעות הרצון מרווחה כלכלית נתפסת ($\beta=1.658, p<0.05$). בנקודת איסוף השאלות השנייה (שנת 2015) שביעות הרצון מהרווחה הכלכלית הנתפסת גדלה. שילוב מועד הדגימה עם עומק הפרטה נמצא במתאם שלילי לשביעות הרצון מהרווחה הכלכלית הנתפסת, ומתאם שלילי זה הולך וגדל ככל שעומק הפרטה גדל. בעומק הפרטה 1 – $\beta=-1.227, p<0.05$; בעומק הפרטה 2 – $\beta=-2.047, p<0.05$; ובעומק הפרטה 3 – $\beta=-2.187, p<0.05$. בתוך קבוצת בני גילי הביניים לא נמצאה מובהקות בין הגיל לבין שביעות הרצון מהרווחה הכלכלית הנתפסת ($\beta=0.036, 0.05<p$).

גם בקבוצת גילי הביניים, ניתן לראות כי המגמה שנצפתה בניתוח כלל הגילאים ובקרב קבוצת המבוגרים - לאחר השינוי, במעבר מקיבוץ שיתופי לעומק הפרטה 2 נצפתה ירידה ברווחה הכלכלית הנתפסת. אך, מעומק הפרטה 2 לעומק הפרטה 3 נצפתה עלייה ברווחה הכלכלית הנתפסת.

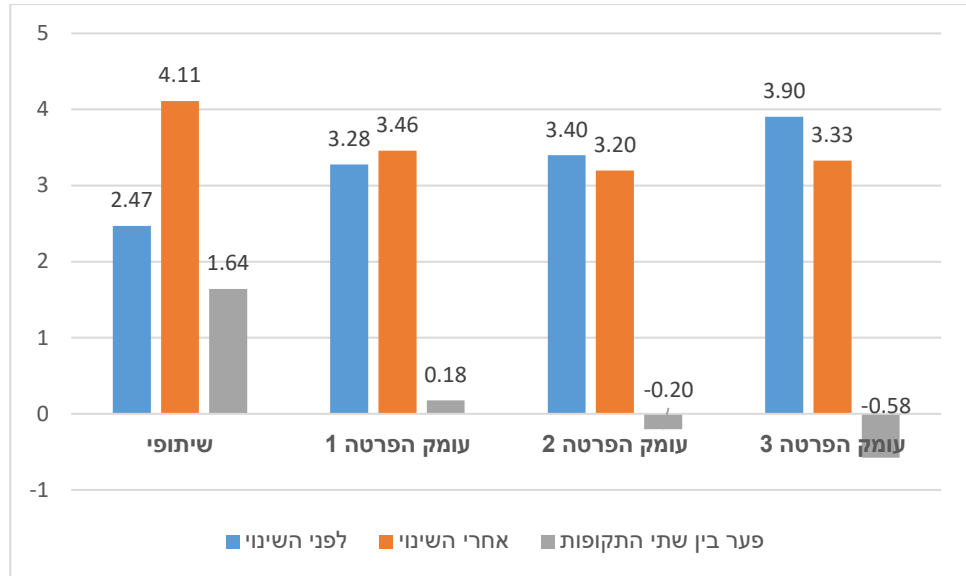

תרשים 24: שביעות הרצון מהרווחה הכלכלית הנתפסת בשכבת גילי הביניים

קבוצת הבוגרים הצעירים

ברגרסיה לקבוצת הבוגרים הצעירים נכללו בסך הכול 1,810 תצפיות. מועד איסוף השאלות (Time) נמצא במתאם חיובי לשביעות הרצון מהרווחה הכלכלית הנתפסת ($\beta=1.643, p<0.05$). בנקודת איסוף השאלות השנייה (שנת 2015) שביעות הרצון מהרווחה הכלכלית הנתפסת גדלה. שילוב מועד הדגימה עם עומק ההפרטה נמצא במתאם שלילי עם שביעות הרצון מהרווחה הכלכלית הנתפסת, ומתאם שלילי זה הולך וגדל ככל שעומק ההפרטה גדל. בתוך קבוצת הבוגרים הצעירים נמצא מתאם חיובי בין גיל לבין שביעות הרצון מהרווחה הכלכלית הנתפסת ($\beta=0.074, p<0.05$). כלומר, בקבוצת הצעירים ככל שגיל חבר הקיבוץ גבוה יותר, שביעות רצונו מהרווחה הכלכלית הנתפסת גבוהה יותר. בעומק הפרטה 1 – $\beta=-1.464, p<0.05$; בעומק הפרטה 2 – $\beta=-1.845, p<0.05$; ובעומק הפרטה 3 – $\beta=-2.219, p<0.05$.

גם בקבוצת הבוגרים הצעירים, ניתן לראות כי המגמה שנצפתה בניתוח כלל הגילאים ובקרב קבוצת המבוגרים וגילי הביניים - לאחר השינוי, במעבר מקיבוץ שיתופי לעומק הפרטה 2 נצפתה ירידה ברווחה הכלכלית הנתפסת. אך, מעומק הפרטה 2 לעומק הפרטה 3 נצפתה עלייה ברווחה הכלכלית הנתפסת.

תרשים 25: שביעות הרצון מהרווחה הכלכלית הנתפסת בשכבת גיל הבוגרים הצעירים

דיון

בפרק זה נבחנה השפעת השינוי הארגוני (הפרטה) על הרווחה הכלכלית הנתפסת, בקרב קבוצות גיל שונות ובהשוואה בין שתי נקודות זמן. נמצא שההפרטות השפיעו בצורה דומה בכל שכבות הגיל. בכל קבוצות הגיל, לאחר המעבר מקיבוץ שיתופי לעומק הפרטה 2 נצפתה ירידה ברווחה הכלכלית הנתפסת. מעומק הפרטה 2 לעומק הפרטה 3 נצפתה עלייה ברווחה הכלכלית הנתפסת. בכל שלוש קבוצות הגיל מדדי הקיבוץ השיתופי הם הגבוהים ביותר; גם הקפיצה המסתמנת בעומק הפרטה 3 אינה עולה על הציון המופיע בקיבוץ השיתופי. מכאן אפשר להסיק שבכל שכבות הגיל התקדמות בהפרטות פוגעת בתפיסת הרווחה הכלכלית בהשוואה לקיבוץ השיתופי. הקו הליניארי היורד תואם את מגמות ההפרטה הלאומיות, בין השאר, בעלייה במדדי העוני ובירידה בשירותים החברתיים שהמדינה מספקת לאזרחים. לפי החלוקה של אנדרסן (Andersen, 1990), נראה שהשינוי במידת הרווחה הנתפסת בקהילה השיתופית מבטא מעבר ממשטר רווחה סוציאל-דמוקרטי למשטר רווחה ליברלי. חיזוק לכך אפשר למצוא בתקנות האגודות השיתופיות (ערבות הדדית בקיבוץ מתחדש, התשס"ו 2005, סעיף 3.2), בהתניית אספקת צורכי החבר בידי הקיבוץ בכך שחבר הקיבוץ ימצא את יכולת ההשתכרות שלו, ויקיים את חובת עבודתו. זהו שינוי ביחס לנהוג בקיבוץ המסורתי.

כאמור, בכל הגילים מדדי הקיבוץ השיתופי הם הגבוהים ביותר. נראה שלפי מודל התפתחות מדינת הרווחה (Kirkham, 2017), הקיבוצים השיתופיים בימינו נמצאים בשלב השלישי, שלב ההאצה (acceleration), ואילו הקיבוצים שעברו הפרטה כלשהי עברו משלב זה לשלב הרביעי, הבניה מחודשת של נאו-ליברליזם (neoliberal restructuring). העלייה במדדי הקיבוץ השיתופי בין שני גלי הדגימה בכל קבוצות הגיל, עשויה להעיד על שביעות רצון בקיבוץ השיתופי הקלאסי מהחלטה להימנע משינויים ארגוניים. עם זאת, במגמת השינויים הנצפים לאחרונה בקיבוץ השיתופי (גץ וגולדמברג, 2018), נראה שגם כיום חלים בו שינויים ארגוניים, בין השאר בתשלום תמורת צריכה פרטית של מים, חשמל, ארוחות ורכב פרטי. הסבר אפשרי לסתירה יכול להיות במטרותיו השונות של הביטחון הסוציאלי כיום (דורון, 1997). כלומר, בקיבוץ השיתופי מטרת מניעת העוני אכן מתממשת, ולכן הציון במידת הרווחה הכלכלית הנתפסת בתקופה שלאחר השינוי גבוהה. ומה בנוגע למטרת השמירה על רמת חיים מסוימת של הפרט? מצד אחד ניתן לטעון שרמת החיים עשויה להיפגע משום שעתה הוא מתבקש לשלם על צריכתו הפרטית מכיסו, ולכן ייתכן שיפחית בצריכת המים, החשמל והמזון, ורמת החיים שלו תיפגע, אך מצד שני, בקיבוץ השיתופי, ההפרטה נעשית על ידי

הקצבת סכום כסף לסיפוק השרות (מזון או חשמל), והחבר משלם על הצריכה בפועל. כל הפחתה בשימוש מותירה בידו סכום כסף פנוי למימוש צורך אחר שלו, כך שלמעשה רמת החיים שלו לא רק שאיננה נפגעת, אלא ייתכן שאף משתפרת. ולכן הפרטים בקיבוצים מעוניינים בשינוי.

קבוצת המבוגרים

בבחינת הפער בין שתי נקודות הזמן, לפני השינוי ואחריו, בקרב המבוגרים מסתמנת עלייה ברווחה הכלכלית הנתפסת בכל עומקי ההפרטה. נראה שבעיני המבוגרים, התקנות – או האופן המרחיב שבו הן מיושמות – מייצרות רף תחתון של ביטחון סוציאלי. על פי הדיווחים, רף זה כנראה גבוה יותר בהשוואה למצבם של שאר אזרחי המדינה, דבר שבא לידי ביטוי, למשל, בגובה הפנסיה של חברי הקיבוץ לעומת שיעור החיסכון הפנסיוני החסר בפועל בכלל האוכלוסיה (מנחם-כרמי וספיבק, 2018). כאמור, בקבוצת המבוגרים נמצא מתאם שלילי בין הגיל לבין שביעות הרצון מהרווחה הכלכלית הנתפסת ($\beta = -0.218$, $p < 0.05$). משמעות ממצא זה היא שמגיל 66, ככל שמתבגרים שביעות הרצון מהרווחה הכלכלית הנתפסת נמוכה. כיום, תוחלת החיים הממוצעת בישראל לגברים היא 80 ולנשים היא 84 (ארגון הבריאות העולמי, 2018), ולפיכך ההבדל ברווחה הכלכלית לתפיסתו של חבר קיבוץ בן 66 לבין חבר קיבוץ מבוגר ממנו יכול להיות בלתי מבוטל: במונחי המדד שננקט בעבודה הנוכחית, בכל חמש שנים ירד ערך שביעות הרצון מהרווחה הכלכלית הנתפסת ב-1.09.

תוצאות המעידות על שונות גדולה בקבוצת המבוגרים בהקשר זה נמצאו גם במחקרן של אדר ואורחן (2014). לטענתן, שיפור תחושת הרווחה של קבוצת גיל המבוגרים בקיבוץ מושפעת לא רק מרמת הכנסתם האובייקטיבית, אלא גם משיפור שהם חשים באווירה הכללית כלפי קבוצת גילם. למשל, בעידודם להשתתף בפעילויות, בשירותים המוענקים להם מהמוסדות הציבוריים, בסיוע שהם מקבלים להתנייד מחוץ לקיבוץ וביזימת מפגשים ביניהם לבין הדור הצעיר. לשיטתן, פעולות שכאלו, מלבד רמת הפנסיה המוגדרת בתקנות הקיבוץ, מבטאות את עקרון הערבות ההדדית לאשורו. לפי בן צבי וליטווין (2013), אנשים מבוגרים שהכנסתם יורדת עלולים להיעשות "עניים" יותר גם בתחושת הקושי הכלכלי הסובייקטיבי שהם חווים. בניגוד אליהם, אנשים שהכנסתם עולה לא בהכרח יחוו ירידה בתחושת הקושי הסובייקטיבית. כלומר, השפעת הנתונים האובייקטיביים על הנתונים הסובייקטיביים אינה סימטרית, וחויית הקושי הכלכלי בקרב המבוגרים לא בהכרח תגדל עם הזמן. המחקר הנוכחי מציג בממצאיו את **מידת** השינוי בחוויית הקושי על פני זמן.

קבוצת הבוגרים הצעירים

כאמור, בקבוצת הבוגרים הצעירים נמצא מתאם חיובי בין הגיל לבין שביעות הרצון מהרווחה הכלכלית הנתפסת ($\beta = 0.074$, $p < 0.05$). מקדם זה נמוך יחסית, אך בהסתכלות על טווח הגילים הרחב שבקבוצה (21–45), על פני ציר הזמן ההבדל יכול להיות משמעותי. בבחינת הפער בין שתי התקופות בקבוצת בני גילי הביניים ובקבוצת הבוגרים הצעירים, נראה שבקיבוץ שיתופי ובמעבר לעומק הפרטה 1 שביעות הרצון מהרווחה הכלכלית הנתפסת **גבוהה** יותר, אך במעבר לעומקי הפרטה 2 ו-3 חלה תפנית, ושביעות הרצון מהרווחה הכלכלית הנתפסת **נמוכה** יותר. כמו כן עולה כי בעקבות מעבר לעומק הפרטה 3, שביעות הרצון מהרווחה הכלכלית הנתפסת בקרב בני גילי הביניים והבוגרים הצעירים יורדת במידה ניכרת. הדבר מעניין, משום שבעומקי הפרטה אלו הפרט זוכה לבעלות על הכנסתו ועל דירתו, והוא אף זכאי לחלק יחסי בנכסי הקיבוץ. הסבר אפשרי אחד הוא שוותק חברי הקבוצות האלו נמוך יחסית לוותק של חברי קבוצת המבוגרים, ולכן חלקם בנכסי הקיבוץ קטן או אף שולי. כדי לשפר את תפיסת הרווחה הכלכלית בקרב בני

גילי הביניים והבוגרים הצעירים, כדאי לבחון כיצד נוסף על מרכיב הוותק המיטיב עם הוותיקים גם מרכיב המיטיב עם שאר הגילים. הסבר אפשרי אחר הוא שייתכן שבקיבוצים המתחדשים רשת הביטחון מופנית רק לחלשים ביותר, ולכן אינה משפיעה על המשפחה הממוצעת, שההורים בה בני גילי הביניים או בוגרים צעירים. הסבר אפשרי אחר לכך הוא שאולי תחושת הביטחון שרשת הביטחון הסוציאלית מספקת חזקה יותר מן המצב הכלכלי האובייקטיבי. כלומר, נראה שהביטחון הסוציאלית שהקיבוץ השיתופי מספק בא לידי ביטוי גם בתחושת הרווחה הכלכלית. מכיוון שאלו האוכלוסיות שהתגלו כבעלות שביעות הרצון הנמוכה ביותר, כדאי לבחון כיצד אפשר לשפר את תחושתם הסובייקטיבית. יחדיו, בני גילי הביניים והבוגרים הצעירים הם קבוצה מרכזית בצמיחת הקיבוץ, ולכן הם מכריעים בסוגיית המשך קיימותו.

לסיכום, ממצא מעניין ומרכזי הוא שהפרטות מגבירות את תחושת הביטחון הכלכלי של המבוגרים יותר (ככל הנראה בשל הותק) באופן יחסי, ואילו בני הגילים האחרים נהנים פחות מפירותיהן (משום שעל פי הוותק שלהם בקיבוץ תמורתם פחותה). כמובן, אם הקיבוץ במצב כלכלי קשה אף אחד מחבריו לא נהנה מההפרטות. עוד ממצא מעניין הוא שהשפעה **בתוך** כל קבוצת גיל שונה. בתוך קבוצת המבוגרים (66 ומעלה), ככל שהחבר מבוגר יותר שביעות רצונו מהרווחה הכלכלית הנתפסת נמוכה יותר; בתוך קבוצת בני גילי הביניים לא נמצא הבדל מובהק ביחס לגיל; ובתוך קבוצת הבוגרים הצעירים (עד גיל 45), ככל שהחבר מבוגר יותר שביעות רצונו מהרווחה הכלכלית הנתפסת גבוהה יותר.

פרק ג: בחינת השפעת שינויים ארגוניים ודמוגרפיים על פערים בתפיסת קיימות הקיבוץ בהקשר מקומו הכלכלי היחסי של הפרט בקהילה

הקדמה

פרק זה עוסק במקומו היחסי של הפרט בקהילה השיתופית בכל הקשור למעמדו הכלכלי הנתפס, ובמשמעותו של מקום זה על המשך קיימות הקהילה השיתופית. ייסוד הקיבוץ היה ניסיון ליצור קהילה שחיה בשיתוף ובשוויון. ככל שחברי הקיבוץ מכירים ביתרונות החברתיים והכלכליים של סדרי החיים בו, סביר להניח כי יהיו עמידים יותר לאיומים כלכליים. היתרונות הכלכליים שחברה שוויונית מציעה הם, למשל, ביטוח ורשת ביטחון ייחודית, שבה בכל מצב של מצוקה (מחלה, אבטלה וכדומה) יש מי שידאג לחבר (Abramitzky, 2018). התמורות שחלו בקיבוצים שינו את מערכת היחסים שבינם לבין חבריהם, ממערכת יחסים שיתופית למערכת יחסים המבוססת על יחסי שוק והיררכיה (פלגי, 2008). עמעות מאפייני הקהילה כקהילה שיתופית-שוויונית והפיכתה לפירמה קפיטליסטית עשויים להוביל להיטמעות הקיבוץ בסביבה החיצונית לו (ס"ט, 2007). כלומר, ממערכת שוויונית, שכל חברה באותו מעמד כלכלי, למערכת אי-שוויונית, שבה גובה ההכנסות שונה מחבר לחבר.

את השיטה המסורתית של הקיבוץ לסיפוק צורכי החברים החליפו מגוון שיטות, הרווחת שבהן כיום היא הדיפרנציאלית. בשיטה זו שכר החבר שייך לו, והחבר מקצה חלק ממנו למיסי קהילה ולמיסים פרוגרסיביים אחרים, לטובת ערבות הדדית. בלשון הקיבוץ שיטה זו מכונה "רשת ביטחון", מפני שהיא מבטיחה סכום מינימלי לכל חבר גם אם הכנסתו אינה מגיעה לסף שנקבע. אף שהשינויים בקיבוץ יצרו פערים כלכליים בין חברי הקיבוץ – צבירת רכוש פרטי התאפשרה, וכן קבלת רכוש ממקורות חוץ, פערים בכושר העבודה הובילו לפערי שכר, תוספות בנייה פרטיות אושרו והממשק עם האנשים מחוץ לקיבוץ גדל (פלגי, 2007) – מהספרות עולה כי גם בקיבוץ המופרט ביותר נהנות האוכלוסיות החלשות מרווחה בסיסית טובה יותר בהשוואה לאותן אוכלוסיות מחוץ לקיבוץ (פוין ופלגי, 2011).

בשנת 2002 הוקמה "הוועדה לסיווג הקיבוץ", ועדה ציבורית שבחנה את ההגדרה העדכנית של מהות הקיבוץ. ועדה זו גיבשה את המושג "קיבוץ מתחדש" – קיבוץ הנדרש, בדומה לקיבוץ השיתופי, לנהוג בקרב חבריו ערבות הדדית גבוהה יותר מן הנהוגה בקהילות אחרות. הוועדה המליצה כי משמעות הערבות ההדדית בקיבוץ המתחדש תהיה שמירה על שוויון בסיסי בין החברים, שיושג בקביעת סכום מינימום בכסף או בשירותים שהקיבוץ מבטיח לכל חבר. כמו כן, הוועדה המליצה שהתנועה הקיבוצית תציע גבולות מינימום כדי להבטיח את צורכיהם הבסיסיים של חברי הקיבוץ ואת קיומם הראוי. בהגדרות אלה שמה הוועדה דגש ניכר במענה לשאלה "מהו קיבוץ" על היבטים סוציאליים ועל הקטנת הפער הכלכלי בין החברים. כאמור, קיום הערבות ההדדית והשוויון הבסיסי הם תנאי לסיווג האגודה השיתופית כקיבוץ. לולא הם לא יוכל הקיבוץ לשמור על סיווגו ככזה, ומבחינה חברתית המשך קיימותו יוטל בסכנה.

הפרק הנוכחי נועד לבחון את הקשר בין תפיסת המצב הכלכלי האישי של חבר הקיבוץ ביחס לשאר החברים לבין האופן שהוא תופס את מדדי הקיימות של הקיבוץ. מדדי הקיימות בפרק זה כוללים את הרווחה הכלכלית הנתפסת של החבר, את הלכידות החברתית הנתפסת ואת שביעות הרצון מאספקת השירותים הציבוריים, וכן את עתיד הקיבוץ. בפרק זה נשתמש בנתוני גל הדגימה השני, דהיינו נתוני המדגם שנערך בקרב הקהילות השיתופיות בשנת 2015, אחרי השינויים.

פערים כלכליים והשפעתם על החברה

במחקר פורץ דרך בדקו פיקט ווילקינסון (Pickett & Wilkinson, 2009) אילו השפעות חברתיות אי-שוויון כלכלי עשוי לגרום. ממחקרם, שבו השוו בין מדינות מערביות שונות ובין מדינות בתוך ארצות הברית, הסיקו שמידת האי-שוויון בחברה יכולה להסביר בעיות חברתיות מודרניות כמו שחיקת אמון במערכות ציבוריות, בריאות לקויה (הגברת חרדה, עלייה בתחלואה, עלייה בתמותת תינוקות), אלימות (שימוש בסמים, פשיעה), היעדר חיי קהילה וכדומה. לשיטת החוקרים, הרווחה הממוצעת בחברה המערבית אינה תלויה בתל"ג או בצמיחה כלכלית, אלא בגודל האי-שוויון הכלכלי שיש בה.

כבר במחקרים מוקדמים יותר נמצא כי לשוויון השפעה חיובית על צמיחה. פרוטי (Perotti, 1996) מצא כי ככל שמדינות שוויוניות יותר הצמיחה בהן תהיה מהירה יותר, וכי גידול באי-שוויון מוביל לירידה בקצב הצמיחה של התוצר לנפש. הסבר אפשרי לכך נעוץ ברכישת השכלה – הפרט שרכש השכלה הופך לעובד מקצועי יותר, שתרומתו לחברה ומשכורתו תהינה גבוהות יותר. על כן, רכישת ההשכלה מיטיבה את מצבו הכלכלי, ומביאה לצמיחה במשק. כשחלוקת ההכנסות שוויונית האפשרות לרכוש השכלה פתוחה הן לעניים והן לעשירים. פרטים רבים יותר יכולים ללמוד, והמשק כולו נשכר מכך. טענה דומה מציגים שי, דהן, דביר ומירונציב (2000). לפי חוקרים אלה, השוויון הכלכלי משפר את מצבם של העניים בחברה ותורם לעלייה ברמת השכלתם, ביכולת הייצור שלהם ובצמיחה בכלל. בתמונת ראי, לפיהם, אי-שוויון עלול להוביל לאובדן ההזדמנות להשכלה מתאימה בקרב החלשים, ולמנוע מהם למצות את כושר הייצור שלהם.

בחברה המאופיינת באי-שוויון כלכלי, הקבוצות החלשות יותר נוטות להשתתף בשוק העבודה פחות מאשר הקבוצות החזקות מהן. פיחות העובדים בשוק העבודה מכשיל את הצמיחה המשקית, משום שמעט עובדים משמעו אי-מיצוי של הפוטנציאל ותוצר מופחת. כדי למנוע מצב זה, יש להעלות את אחוז המשתתפים מהקבוצות החלשות בשוק העבודה, ולהשיג צמיחה לאורך זמן הן בתוצר המשקי והן בהכנסה לנפש (הורוביץ, 2006; זעירא, 2007). עוד היבט להשפעתם של פערים כלכליים בחברה נוגע לתחושות האזרחים כלפי השלטון. במדינת ישראל, מאז אמצע שנות ה-90 של המאה ה-20 חלה עלייה באי-שוויון (שפרמן, 2012). המעמד הבינוני והמעמד הנמוך סובלים מקיפאון בשכר, ניכרת שחיקה בשירותים הציבוריים שמעמד הביניים והמעמד הנמוך קיבלו בעבר מהמדינה, וההוצאות הציבוריות על השירותים החברתיים הצטמצמו (כמפורט בפרק ב:). למדיניות שכזו השלכות חברתיות וכלכליות, שאחת מהן היא תחושת כעס בקרב האזרחים על השלטון (זעירא, 2013). בהקשר תחושות האזרחים גוטווין (2007) מחזק את זעירא. לטענתו, האי-שוויון הגדול בישראל הוא המקור לגידול בתחושות הניכור, ההזנחה והביזוי של העניים.

פערים כלכליים והשפעתם על הקהילה השיתופית

אברמיצקי (Abramitzky, 2018) דן בקשיים הכלכליים שעל פי התאוריה הכלכלית מערערים את יכולת הקיבוץ להמשיך להתקיים כקהילה שיתופית. קושי מרכזי אחד הוא "בעיית הטרמפיסט": מצב שבו קבוצה כלשהי נהנית משירות או ממוצר בלי לשאת בעלויות שלהם, או בנשיאתן החלקית בלבד. בהיעדר מימון, ניצול יתר בשל גישה חופשית וביקוש בלתי מוגבל יביא בהכרח לכיליון המשאב (Garrett, 1963). לטענת אברמיצקי, הניתוק בין התרומה לתמורה בקיבוץ השיתופי עשוי לעורר את בעיית הטרמפיסט בקיבוץ (Abramitzky, 2018). קושי מרכזי אחר שאברמיצקי מציג מאופיין בהיבט דמוגרפי. לפי אברמיצקי, שני דברים שיכולים לפגוע בפרודוקטיביות של הקיבוץ הם "התמיינות שלילית", המובילה לקבלת חברים טובים פחות לקהילה השיתופית, ו"בריחת מוחות", שבה המוכשרים יותר עוזבים את הקהילה השיתופית משום הם מזהים אפשרות להרוויח יותר כסף מחוצה לה. אברמיצקי מראה שהקשיים שהוזכרו אכן מתקיימים

בקיבוץ, אבל עוסק גם במנגנוני-מניעה שהקיבוץ – כקהילה שיתופית – נוקט כדי להבטיח את המשך קיימותו. אחד המנגנונים הוא הבטחת הקיבוץ לכל חבר את קיומה של רשת הביטחון (Abramitzky, 2018).

בדומה לאברמיצקי, גם רוזוליו (1999) עוסק בקשיים הכלכליים שניצבו בפני הקיבוץ בשנות ה-80 של המאה ה-20, ואיימו על המשך קיומו כקהילה שיתופית. לטענתו, המבנה הפנימי של הקיבוץ, המחסור במנגנון בקרה יעיל והתנהלות המערכת השיתופית-כלכלית הקיבוצית הם שהביאו למשבר הכלכלי (ועליהם נוספו גורמים חיצוניים, כגון שינוי במדיניות הסיוע לקיבוצים והתוכנית לייצוב המשק). כמוהו, גם זוסמן ואחרים (1990) טוענים שבמערכת ההתיישבות השיתופית השיתוף באשראי הוא שמימן את ההתנהגות הכלכלית הלא יעילה של הקיבוצים, שהייתה אחד הגורמים למשבר הכלכלי. ס"ט (1991) עסק גם הוא במתח שבין יעילות כלכלית כפי שהיא מוגדרת על בסיס התאוריה הכלכלית לבין חיי חברה שיתופיים ושוויוניים. לטענתו, הפרדת המשק מן הקהילה, או במילים אחרות, חיבור התרומה והתמורה בקהילה השיתופית לצורך הגדלת היעילות הכלכלית, תפגע בקהילה השיתופית. לטענתו, מענה השכר הדיפרנציאלי למשבר הכלכלי שפקד את הקיבוצים עשוי להביא לפגיעה בשיתופיות קהילתית.

מינימום לקיום בכבוד

המינימום לקיום בכבוד הוא רמת ההכנסה המזערית הנדרשת כדי להבטיח לאדם מחוסר האמצעים בחברה כלשהי רמת חיים מכבדת, הנעה בין קיום בסיסי (הישרדות פיזית) לבין רמת החיים של כלל החברה. קצבת מינימום לקיום בכבוד מיועדת לאנשים בעוני או בסיכון של עוני, שמלבד הקצבה אין להם כל אמצעי להגיע לרמת ההכנסה המזערית. את הבטחת המינימום לקיום בכבוד המדינה יכולה לספק באמצעות קצבה כספית או אספקת שירותים, למי שאינו יכול לרכוש מוצרים חיוניים באופן עצמאי בשוק החופשי (Fisher, 1992; גל ודורון, 2004; בנדל, 2013; Crepaldi, 2017).

הגדרה פורמלית ומוסכמת למינימום בקיום בכבוד מופיעה בדוח שפורסם בשנת 1998, המשווה בין עשר מדינות אירופיות (Veit-Wilson, 1998, p. 1). בהגדרה מודגשת חשיבות ההכרה הרשמית של מדינה בצורך לקבוע מינימום לקיום בכבוד, והכרתה בכך שהקביעה משקפת את הצרכים הבסיסיים הסבירים של הפרטים בחברה. להלן ההגדרה:

A political criterion of the adequacy of income levels for some given minimum real level of living, for a given period of time, of some section or all of the population, embodied in or symbolized by a formal administrative instrument or other construct.

בספרות מצוינות שלוש דרכים מרכזיות לקביעת המינימום הנדרש לקיום בכבוד. דרך אחת היא כינוס מומחים מתחומים שונים וקיום תהליך שבסופו יסכימו על סל מוצרים שיגלם את צורכי האוכלוסייה (כך נהוג, לדוגמה, בניו זילנד ובארצות הברית). דרך שנייה היא זיהוי ההתנהגות הכלכלית הרווחת בקרב הציבור הרחב באמצעות סקרי הוצאות והכנסות, וקביעת המינימום לקיום בכבוד לפי ההתנהגות הכלכלית שזוהתה (כך נהוג, לדוגמה, בגרמניה, בשוודיה ובבלגיה). דרך שלישית היא קביעת מדד כלשהו כאחוז מתוך ההכנסה המקובלת באותה חברה (כך נהוג, לדוגמה, באוסטרליה, בהולנד, בנורווגיה, בפינלנד ובצרפת). בכל אחת מהשיטות, לאחר שהמינימום לקיום בכבוד נקבע, יש לעדכנו מעת לעת. ברוב המדינות המינימום לקיום בכבוד מוצמד לשכר הממוצע או למדד המחירים לצרכן (Veit-Wilson, 1998; גל, 2003).

הגדרת המינימום לקיום בכבוד נושאת עימה גם משמעויות אופרציונליות אחרות. בגובה הסכום שנקבע אפשר להשתמש לכמה מטרות, כגון קביעת גובה הקצבאות (למשל קצבת הבטחת הכנסה), בדיקה אם הן

אכן מאפשרות קיום בסיסי, או אף זיהוי אוכלוסיות עניות, הערכת מידת העוני שלהן ומדידת היקפן בחברה כולה (Heikkila, Fridberg, & Keskitalo, 2001).

כאמור, קצבת הבטחת הכנסה היא חלק מרשת ביטחון סוציאלי, שנועדה להבטיח את קיומו בכבוד של מי שנקלע למצב מצוקה ואינו יכול לקיים את עצמו (כלומר, מי שאינו בעל הכנסה, או שהכנסתו נמוכה מכדי לספק קיום מינימלי בכבוד). רשתות הביטחון הסוציאלי שרוב המדינות המפותחות מקיימות כוללות קצבת הבטחת הכנסה, אך תנאי הזכאות לתוכנית וגובה הקצבאות שונים ממקום למקום. באנגליה ובנורווגיה קצבת הבטחת הכנסה היא הגורם המרכזי ברשת הביטחון הסוציאלי. לעומת זאת, בגרמניה אזרח במצוקה יהיה זכאי לקיצבת הבטחת הכנסה רק אם אינו זכאי לקצבאות אחרות מהמדינה ואם משפחתו אינה מסייעת לו. כמו כן, קיימת האפשרות שזכאות לקצבת הבטחת הכנסה תינתן רק לקבוצות אוכלוסייה מיוחדות, כלומר ההחלטה תהיה קטגוריאלי ולא שלמה. למשל, במדינות אגן הים התיכון הקצבה מוענקת לקשישים, לנכים ולמשפחות עם ילדים. בצרפת ובלוקסמבורג הגיל המינימלי לקבלת הקצבה הוא 25 או 30, בהתאמה (דורון וגל, 2000).

האחריות הציבורית להבטחת הכנסה יכולה לבוא לידי ביטוי באחד משני דגמים: המדינתי או המקומי, או בשילוב של השניים (לרוב, המדינה תממן שירותי רווחה אך השירות המקומי ידאג לאספקתם) (בן אליא וכנעני, 1996; קטן, 1998; דורון וגל, 2000). על פי הדגם המדינתי, מערכת הביטחון הסוציאלי מרוכזת במדינה כולה. תנאי הזכאות נקבעים על פי מדיניות הממשלה, ואחידים לכל האזרחים. בדרך כלל, דגם זה מונהג במדינות בעלות מבנה שלטוני מאוחד. על פי הדגם המקומי, מערכת הביטחון הסוציאלי מבוצרת בידי השלטונות המקומיים, וייתכנו הבדלים בין תנאי הזכאות וגובה הקצבה שונים ברשויות השונות (ברוור ואחרים, 2000). בישראל משרד הרווחה מממן 75% מהעלויות שהוא מכיר בהן בצורה זוהה לכל האזרחים, ללא קשר למקום המגורים, ואילו היתרה ממומנת באמצעות ההכנסות העצמיות של הרשויות המקומיות, בהתאם לשיקול דעתן (דוח מבקר המדינה, 2006). יתרון הסיוע המקומי טמון בכך שהקלות או קצבאות מהשלטון המקומי מסייעות רבות בהיחלצות מקו העוני, ובכך שהוא מזמן קשר אישי בין המערכת השלטונית לבין האזרח (Alcock & Pearson, 1999).

עם זאת, לשיטה הנהוגה בישראל כמה חסרונות: על פי רוב, השלטון המקומי חסר אסטרטגיה ברורה לקביעת הזכאות, והטיפול בנושא אחד יכול להתפצל בין כמה מחלקות (למשל מחלקת חינוך, מחלקת גבייה ומחלקת רווחה). מורכבות שכזו עשויה לפגוע במיצוע הזכויות של האזרח, או לחלופין, להקשות על הרשות המקומית במעקב אחר השפעות הסיוע בתקציב הציבורי של הרשות. כמו כן, לעיתים הרשות המקומית מעוניינת להוסיף הטבות על אלו שנקבעו ברמה המדינית. מצב כזה מגדיל את סכום הקצבאות הניתנות לאזרח, ועשוי ליצור חוסר כדאיות כלכלית לצאת לשוק העבודה (כי הפער בין סכום הקצבאות לגובה המשכורת יהיה נמוך או לא קיים), ובכך להנציח את המצב שבו האזרח נתמך סעד ומתקשה לצאת ממעגל העוני. הסיוע המקומי לעיתים גם יוצר כפילות בבעלי התפקידים המטפלים באוכלוסייה הנזקקת, דבר המגדיל את העלויות האדמיניסטרטיביות (שכר, משרדים וכדומה) המשולמות מהתקציב הציבורי (דורון וגל, 2000).

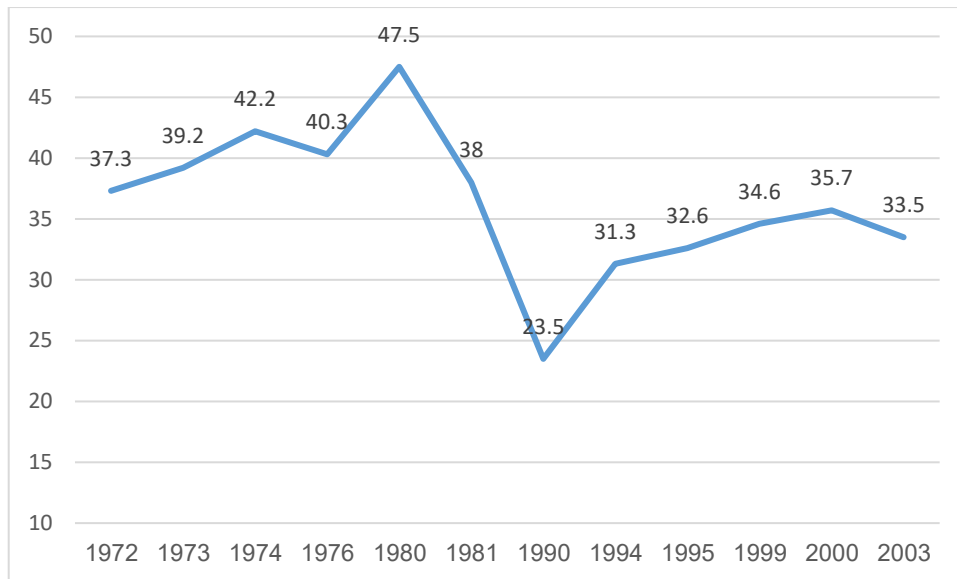
בדגם המקומי, גובה הקצבאות שנותן משרד הרווחה שונה מרשות לרשות, בהתאם למדיניות הממשלה וליכולת הכלכלית של הרשות המקומית. הדבר עשוי להוביל לפערים חברתיים ברמה המדינית. למשל, בשנת 2005 בדק משרד מבקר המדינה את ההוצאה הממוצעת בפועל למטופל לפי דירוגן החברתי-כלכלי של הרשויות, והתברר כי ככל שרמתה החברתית-כלכלית של הרשות גבוהה יותר הוצאתה הממוצעת למטופל

גבוהה יותר. את הסכום הגבוה ביותר (4,429 ש"ח) שילם משרד הרווחה לעיריית הרצליה, שרמתה החברתית-כלכלית גבוהה (אשכול 8), ואילו את הסכום הנמוך ביותר (282 ש"ח) שילם משרד הרווחה למועצה המקומית עג'ר, שרמתה החברתית-כלכלית נמוכה (אשכול 2). (מבקר המדינה, 2006).

בהקשר הקיבוץ יש לציין שלפי החוק, חבר בתאגיד האחראי לכלכלת חבריו לא יהיה זכאי לקצבת הבטחת הכנסה, ולכן, להבדיל משאר האזרחים, חבר בקיבוץ שיתופי נשען על רשת הביטחון של הקיבוץ (הרמה המקומית) ולא על המדינה (הרמה המדינתית). אי השתתפות של המדינה בהבטחת הכנסתם של חברי הקיבוצים השיתופיים עשוי להגדיל באופן ניכר את תשלומיהם ליצירת רשת ביטחון בקיבוץ השיתופי והמתחדש (חוק הבטחת הכנסה, התשמ"א-1980, פרק ב, סעיף 3.3).

בדומה למדינות אחרות, גם בישראל הבטחת הכנסה היא קצבה אחת מתוך מגוון הקצבאות המרכיבות יחדיו רשת ביטחון סוציאלית. לפי מוסד הביטוח הלאומי, רשת זו מביאה לחלוקה צודקת יותר של ההכנסה הלאומית ולצמצום ממדי העוני בישראל (ביטוח לאומי, ללא תאריך). לפי חוק הבטחת הכנסה, התשמ"א-1980, הזכאות לקצבת הבטחת הכנסה מותנית בכך שמקבל הקצבה יהיה גדול מגיל 18, בתום שהות בת 24 חודשים רצופים לפחות בישראל (למעט עולים חדשים), ושיעמוד במבחן ההכנסות ובמבחן התעסוקה: על הכנסותיו להיות נמוכות מהמינימום שנקבע בחוק, ועליו להיות חלק משוק העבודה (עובד או דורש עבודה, אלא אם כן הוא פטור בחוק). כלומר, יש הסכמה בין מערכת הביטוח הלאומי לבין שירות התעסוקה שההכנסות של אותו פרט אינן מגיעות לסכום מינימלי, אם בכלל, ושהוא מוכן ורוצה לעבוד.

אף שמדינת ישראל מכירה בזכות האדם לקיום בסיסי בכבוד כחלק מזכותו לכבוד, המדינה אינה קובעת מה סף המינימום לקיום, וגובה הקצבאות נקבע ללא קשר לתנאי הקיום הבסיסי. לדוגמה, בעת חקיקת החוק להבטחת הכנסה, גובה הקצבה נקבע ל-40% מהשכר הממוצע במשק. ברקע הקביעה הזאת עמדו המלצות של ועדות שונות שעסקו בנושא וכן שיקולים ענייניים של מגבלות תקציב. בעת החקיקה נקבע גם שהקצבה תוצמד לשכר הממוצע במשק, בהנחה שכך תישמר הלימה בין רמת החיים של כלל האוכלוסייה לבין רמת החיים בעוני. עם זאת, לאורך השנים חלו שינויים מהותיים בחוק, וכיום הקצבה המשולמת בפועל נגזרת מסכום בסיס הקבוע בחוק, ולא מהשכר הממוצע (ראו תרשים 26). זאת ועוד: שינוי במנגנון העדכון, שלפיו הקצבה צמודה כיום לא לשכר הממוצע במשק אלא למדד המחירים, מבטל כל קשר ישיר בין ההכנסה בכלל האוכלוסייה לבין הכנסתם של מקבלי הקצבה. בסופו של דבר, גובה הקצבה המשולמת היום מחושב כאחוז שרירותי מהסכום הבסיסי, והקצבה נעה בין 20% ל-52% ממנו (בר, 2000; פלוג ועמיתים, 2005; בנדל, 2013; האגודה לזכויות האזרח בישראל, 2013).

תרשים 26 : שיעור קצבת הבטחת הכנסה כאחוז מהשכר הממוצע, לזוג עם שני ילדים או יותר (אברהם, 2005)

מינימום לקיום בכבוד בקיבוץ

אחד ממאפייני הקיבוץ השיתופי הוא עקרון ההפרדה בין תרומת החבר לקהילה השיתופית לבין התמורה שהחבר מקבל. הפרדה זו מונעת מעמדות כלכליים בלתי שוויוניים בקיבוץ, ולפיכך מיישמת את עקרון השוויון. לעומת הקיבוץ השיתופי, בקיבוץ המתחדש מתקיים עקרון התגמול לפי תמורה, הבא לידי ביטוי בקיומו של שכר דיפרנציאלי. כלומר, שכר העבודה של חבר הקהילה השיתופית בקיבוץ המתחדש משולם ישירות לחבר, ולא נשאר בידי הקהילה. הנימוקים בעד החלת שכר דיפרנציאלי היו שבדרך זו החברים ימצו את יכולת ההתפרנסות שלהם, נכונותם למלא תפקידים ציבוריים בקיבוץ תגבר, תופעת עזיבת החברים תצומצם והתופעה שבה חברים מנצלים את הערבות ההדדית ותורמים מיכולתם פחות תקטן.

כ-85% מן הקיבוצים אכן עברו לשכר דיפרנציאלי (גץ וגולדמברג, 2018), וכיום אינם מחלקים תקציב שווה בין חבריהם. התנהלות זאת צמצמה בקיבוצים המתחדשים במידה ניכרת את ההסדרים שומרי השוויון שהיו בקיבוץ השיתופי, ויצרה פערים כלכליים רחבים (רוזוליו ורוזנר, 2003; פויון, 2008). אך נראה שלתפיסת החברים, האי-שוויון שנוצר בתגמולים משני בחשיבותו לשוויון שנוצר בתרומתו של כל אחד מהחברים, דבר שיכול להבטיח את המשך קיומה של הקהילה ואת רווחתה הכלכלית (דר, 2006).

עקרון הערבות ההדדית בקיבוץ המתחדש, כמו בקיבוץ השיתופי, הוא נדבך משמעותי המייחד אותו משאר צורות היישוב הקיימות. בקיבוץ שיתופי הערבות ההדדית מובנית ברכוש ובהכנסה המשותפים. חברי הקיבוץ מקבלים תקציב בסיסי זהה, הניתן להם בזכות היותם חברי קיבוץ וללא קשר לאופי עבודתם או לאחוזי המשרה שלהם. כמו כן, הקיבוץ מממן למענם את אחזקת ביתם ושאר שירותים. לצורת חיים זו מאפיינים הדומים למאפייני מדינת הרווחה (כמפורט בפרק ב:). אך בקיבוץ המתחדש, שביצע שינויים מבניים, נדרשת הגדרה חדשה לעקרון הערבות ההדדית ולאופן שבו היא באה לידי ביטוי באופן כללי, ובקרב האוכלוסיות החלשות בפרט (בן רפאל וטופל, 2009). שכר העבודה בקיבוץ המתחדש השכר שייך לחבר העובד, והחבר מקצה חלק מתוכו למיסי קהילה ולמיסים אחרים שנועדו ליצור רשת ביטחון ולהבטיח ערבות הדדית. בקיבוץ המתחדש יקבל כל חבר הכנסה מינימלית גם אם המשכורת שלו נמוכה ממנה, אך עיקר האחריות לפרנסה מוטל על החבר. ואף ששירותי הרווחה שסיפק הקיבוץ השיתופי צומצמו מאוד (או אף בוטלו) בקיבוץ המתחדש, חשוב לציין שהקיבוץ המתחדש שומר על מידת-מה של שותפות, בעיקר בנכסי הייצור. הערבות

ההדדית נשמרת, וכאשר מועלית הצבעה על שינוי מרכזי באורחות החיים בקיבוץ נדרש רוב מיוחס לקבלתו. כמו כן, בקיבוץ המתחדש ההכנסות לא שוויוניות, וההוצאות מוטלות על כתפי החבר, מצב שיצר פערים כלכליים בקיבוץ המתחדש (פלגי, 2007).

רשת ביטחון בקיבוץ המתחדש מוגדרת כתקציב מינימום לקיום לגמלאי, לחבר בגיל העבודה או לחבר הנתמך בגין צרכים מיוחדים. התנאים לזכאותו של חבר הקיבוץ לתמיכת רשת הביטחון של הקיבוץ דומים לתנאי הזכאות של המדינה להבטחת הכנסה (הכנסה נמוכה מגובה המינימום שהקיבוץ הגדיר, וחוסר מסוגלות לעבוד), אך הזכאות עצמה שונה בשני המקרים. למשל, חבר קיבוץ מובטל יהיה זכאי לרשת ביטחון מהקיבוץ לתקופת זמן ארוכה יותר מזו שהמדינה מגדירה (לאחר שלושה חודשים הסכום יפחת אך עדיין יינתן); והיקף הסיוע שחבר גמלאי וחבר בעל צרכים מיוחדים יקבלו מהקיבוץ, על פי רוב, גדול מהיקף הסיוע שיקבלו מהמדינה. המקור התקציבי של רשת הביטחון בקיבוץ הוא גם המיסים שחברי הקיבוץ משלמים (מס אחיד שווה לכל הקהילה, ומס פרוגרסיבי, המחושב כאחוז מההכנסה) וגם ההכנסה המתקבלת מנכסי הקיבוץ (רוזנר, פלגי וגולדמברג, 2002).

השינויים הארגוניים בקיבוץ המתחדש משפיעים על יכולתו של הפרט לספק את רווחתו הכלכלית, מכיוון שהאחריות למקורות הכנסתו תלויה בעיקר בו ולא רק בקיבוץ, וכמוה גם הפנייה לקבלת קצבאות או מענקים. בסקר דעת קהל שנערך בקיבוצים בשנת 2018 (השיבו 2,040 חברי וחברות קיבוצים) ציינו יותר ממחצית המשיבים שלא קיימת תופעת עוני בקיבוצם, ועוד קצת יותר משליש ציינו שקיימים רק מקרים בודדים. התמונה העולה מטבלה 8 מעידה שעוני הוא אומנם תופעה חריגה בקיבוצים, אך היא במגמת עלייה בשני העשורים האחרונים.

שנה	לא קיים עוני בקיבוץ	יש בקיבוץ מקרי עוני בודדים	יש בקיבוץ יותר ממקרים בודדים של עוני	סך כל המשיבים
2018	55%	37%	8%	100%
2016	57%	35%	8%	100%
2014	61%	32%	7%	100%
2011	61%	31%	8%	100%
2009	61%	31%	8%	100%
2007	60%	29%	11%	100%
2005	61%	27%	12%	100%
2002	66%	23%	11%	100%
2001	68%	23%	9%	100%

טבלה 8: קיומו של עוני בין חברי הקיבוץ, לתפיסתם (באחוזים) (פלגי ואורחאן, 2018, עמ' 33)

בשנת 2018, כשהתבקשו להעריך את גודל הפערים הכלכליים בין החברים בקיבוץ, השיבו 42% מהמשיבים כי הפערים הכלכליים בין החברים גדולים, ו-45% השיבו כי הפערים בינוניים (השיבו 2,171 חברי וחברות קיבוצים).

הפערים הכלכליים בין חברי הקיבוץ קטנים	הפערים הכלכליים בין חברי הקיבוץ בינוניים	הפערים הכלכליים בין חברי הקיבוץ גדולים	סך הכל
13%	45%	42%	100%

טבלה 9: הערכת גודל הפערים הכלכליים בין החברים בקיבוץ (פלגי ואורחאן, 2018, עמ' 77)

בתשובה לשאלה על מידת דאגתם בגין גודל הפערים הכלכליים הקיימים בין החברים, 29% השיבו ב-2018 שהם מודאגים במידה רבה ו-30% השיבו שהם מודאגים במידה בינונית.

הדאגה בגין גודל הפערים הכלכליים בין החברים מועטה	הדאגה בגין גודל הפערים הכלכליים בין החברים בינונית	הדאגה בגין גודל הפערים הכלכליים בין החברים רבה	סך הכל
41%	30%	29%	100%

טבלה 10: מידת הדאגה בגין גודל הפערים הכלכליים הקיימים בין החברים (פלגי ואורחאן, 2018, עמ' 77)

בתשובות חברי הקיבוץ אפשר לזהות שתי מגמות. האחת נוגעת לקשר שבין המצב הכלכלי של הקיבוץ לבין מידת הדאגה מרמת הפערים הכלכליים בין חבריו: ככל שהמצב הכלכלי של הקיבוץ טוב יותר, אחוז המודאגים דאגה רבה נמוך יותר (24%), ובהתאמה, ככל שהמצב הכלכלי של הקיבוץ טוב פחות, אחוז המודאגים דאגה רבה גבוה יותר (41%) (על שאלה זו ענו 2,165 חברי וחברות קיבוץ).

מידת הדאגה בגין הפערים הכלכליים בין החברים מועטה	מידת הדאגה בגין הפערים הכלכליים בין החברים בינונית	מידת הדאגה בגין הפערים הכלכליים בין החברים רבה	סה"כ
31%	28%	41%	100%
38%	31%	31%	100%
47%	29%	24%	100%

טבלה 11: דאגה מרמת הפערים הכלכליים הקיימים בין החברים בחלוקה לפי מצב כלכלי של קיבוץ (פלגי ואורחאן, 2018, עמ' 78)

המגמה השנייה נוגעת לקשר שבין המצב הכלכלי של הקיבוץ לבין תפיסת הפערים הכלכליים בין החברים. ככל שהמצב הכלכלי של הקיבוץ טוב יותר, אחוז החברים התופסים את הפערים הכלכליים כגדולים קטן יותר (32%), ולהפך: ככל שהמצב הכלכלי של הקיבוץ טוב פחות, אחוז החברים התופסים את הפערים הכלכליים כגדולים גדול יותר (60%) (על שאלה זו ענו 2,150 חברי וחברות קיבוץ).

רמת הפערים הכלכליים הנתפסים בין החברים קטנים	רמת הפערים הכלכליים הנתפסים בין החברים בינוניים	רמת הפערים הכלכליים הנתפסים בין החברים גדולים	סה"כ
5%	35%	60%	100%
8%	43%	49%	100%
18%	50%	32%	100%

טבלה 12: רמת הפערים הכלכליים הקיימים בין החברים בחלוקה לפי מצב כלכלי של קיבוץ (פלגי ואורחאן, 2018, עמ' 78)

בהשוואת הפערים הכלכליים בין קיבוצים שיתופיים לבין קיבוצים מתחדשים, נראה שבקיבוץ שיתופי 27% מהחברים תופסים את הפערים כגדולים, לעומת 47% בקיבוץ המתחדש. מגמה זהה נצפית בחלוקת

האחוזים של החברים התופסים את הפערים כקטנים : 33% בקיבוץ השיתופי, לעומת 7% בקיבוץ המתחדש (על שאלה זו ענו 2,118 חברי וחברות קיבוץ).

רמת הפערים הכלכליים הנתפסים בין החברים	קיבוצים שיתופיים	קיבוצים מתחדשים
פערים כלכליים קטנים	33%	7%
פערים כלכליים בינוניים	40%	46%
פערים כלכליים גדולים	27%	47%
סה"כ	100%	100%

טבלה 13: רמת הפערים הכלכליים הקיימים בין החברים, בחלוקה בין קיבוצים שיתופיים לבין קיבוצים מתחדשים (פלגי ואורחאן, 2018, עמ' 78)

בעקבות אימוץ הקיבוצים את השינויים הארגוניים, שנכללו בהליך ההפרטה, ראו חברי הקיבוץ המתחדש צורך למקסם את השכר שלהם, משום שזה היה למקור הכנסתם העיקרי. בהתאם להנחה שתואר אקדמי יוביל לשכר גבוה יותר, נצפתה מגמת עלייה של יציאה ללימודים אקדמיים. כמו כן, בהנחה שההורים יישאו בעלויות גידול ילדיהם (מזון, דיור, רפואה, חינוך פורמלי ובלתי פורמלי, ביגוד וכן הלאה), נצפתה בקיבוצים המתחדשים מגמה של ירידה באחוזי הילודה (Abramitzky, 2018). בבחינת השפעתה של הפרטת הקיבוץ על הפרייה בקיבוצים נמצא כי השפעתה על הפרייה רבה, עד כדי ירידה של כ-20%. הירידה הגדולה ביותר בפרייה בעקבות ההפרטה נרשמה בקרב בעלי הון אנושי נמוך (Ebenstein, Hazan, & Simhon, 2016).

השינוי הארגוני הביא עימו התנהלות כלכלית שונה בקשר שבין הקיבוץ לחבריו. ממצאות שבה הקיבוץ מספק את כל הצרכים, הפרט הפך לאחראי העיקרי על פרנסתו. למרות השינוי הארגוני, את עקרון הערבות ההדדית שהיה נהוג בין חברי הקיבוץ הוחלט לשמר (הוועדה הציבורית לעניין הקיבוצים, 2003), אך למרות עיקרון זה נוצרו פערים בתפיסת המצב הכלכלי האישי של החברים (פלגי ואורחאן, 2018). על כך אפשר לטעון שתי טענות מרכזיות. ראשית, אם הערבות ההדדית המיושמת אינה מאפשרת למי שמצבו הכלכלי נמוך לחיות את חייו בכבוד מינימלי ולהמשיך להיות חלק מהקיבוץ, מנגנון הערבות ההדדית אינו עונה על המטרה שלמענה נוצר. שנית, ייתכן שהעמקת הפערים הכלכליים בקיבוץ תשפיע גם על פערים בתפיסת הפרטים את קיימות הקיבוץ.

שאלת המחקר

האם קיים קשר בין תפיסת המצב הכלכלי האישי של חברי הקיבוץ לבין האופן שבו הוא תופס את מדדי קיימות של הקיבוץ (רווחה כלכלית, לכידות חברתית, אספקת שירותים ציבוריים ועתיד הקיבוץ)?

השערות

בקרב חברי הקהילה השיתופית, הן בקיבוץ השיתופי והן בקיבוץ המתחדש, תפיסת המצב הכלכלי האישי לא תשפיע על האופן שבו הפרט תופס את מדדי קיימות של הקיבוץ. במידה רבה, מדדי קיימות של הקיבוץ הם ביטוי לערבות ההדדית הקיימת בו. מכיוון שגם הקיבוץ השיתופי וגם הקיבוץ המתחדש מחויבים לספק לחבריהם רשת ביטחון, אפשר להניח שמצבם הכלכלי של החברים לא ישפיע על האופן שבו הם חווים את קיימות קיבוצם.

להלן השערות המחקר :

1. בקיבוץ שיתופי, לא יימצא הבדל בין הלכידות החברתית הנתפסת בקרב חברי קיבוץ התופסים את מצבם הכלכלי כגבוה מזה של אחרים, לבין הלכידות החברתית הנתפסת בקרב חברי קיבוץ התופסים את מצבם הכלכלי כנמוך מזה של אחרים.
2. בקיבוץ שיתופי, לא יימצא הבדל בין הרווחה הכלכלית הנתפסת בקרב חברי קיבוץ התופסים את מצבם הכלכלי כגבוה מזה של אחרים, לבין הרווחה הכלכלית הנתפסת בקרב חברי קיבוץ התופסים את מצבם הכלכלי כנמוך מזה של אחרים.
3. בקיבוץ שיתופי, לא יימצא הבדל בין שביעות הרצון מאספקת שירותים ציבוריים בקרב חברי קיבוץ התופסים את מצבם הכלכלי כגבוה מזה של אחרים, לבין שביעות הרצון מאספקת שירותים ציבוריים בקרב חברי קיבוץ התופסים את מצבם הכלכלי כנמוך מזה של אחרים.
4. בקיבוץ מתחדש, לא יימצא הבדל בין הלכידות החברתית הנתפסת בקרב חברי קיבוץ התופסים את מצבם הכלכלי כגבוה מזה של אחרים, לבין הלכידות החברתית הנתפסת בקרב חברי קיבוץ התופסים את מצבם הכלכלי כנמוך מזה של אחרים.
5. בקיבוץ מתחדש, לא יימצא הבדל בין הרווחה הכלכלית הנתפסת בקרב חברי קיבוץ התופסים את מצבם הכלכלי כגבוה מזה של אחרים, לבין הרווחה הכלכלית הנתפסת בקרב חברי קיבוץ התופסים את המצב הכלכלי כנמוך מזה של אחרים.
6. בקיבוץ מתחדש, לא יימצא הבדל בין שביעות הרצון מאספקת שירותים ציבוריים בקרב חברי קיבוץ התופסים את מצבם הכלכלי כגבוה מזה של אחרים, לבין שביעות הרצון מאספקת שירותים ציבוריים בקרב חברי קיבוץ התופסים את מצבם הכלכלי כנמוך מזה של אחרים.

מתודולוגיה

בפרק זה נכללו נתונים מכל 30 הקיבוצים שנדגמו בשנת 2015. למענה על שאלת המחקר ביצענו ניתוח סטטיסטי באמצעות מבחן t למדגמים בלתי תלויים (Independent Samples t Test), המשווה בין שתי קבוצות שאינן תלויות זו בזו. לכל מדד קיימות (שביעות רצון מרווחה כלכלית נתפסת, שביעות רצון מלכידות חברתית נתפסת ושביעות רצון מאספקת שירותים ציבוריים), תוצג להלן השוואה בין קבוצת המשיבים בעלי הערכת רמת הכנסה נמוכה מזו של אחרים לבין קבוצת המשיבים בעלי הערכת רמת הכנסה גבוהה מזו של אחרים. השוואה זאת תיעשה לקיבוץ השיתופי ולקיבוץ המתחדש בנפרד.

המשתנים התלויים הם אינדקסים של שאלות העוסקות במדדי הקיימות :

אינדקס רווחה כלכלית נתפסת : אלפא-קרונבך 0.737 (נספח ג.1)

1. שביעות הרצון מהמצב הכלכלי בקיבוץ
2. שביעות הרצון מהביטחון הכלכלי בעתיד

אינדקס לכידות חברתית נתפסת : אלפא-קרוונבך 0.806 (נספח 0)

1. שביעות הרצון מהיחסים הבין-אישיים
2. שביעות הרצון מהיחסים הבין-דוריים
3. שביעות הרצון מהרגשת הבית ומתחושת השייכות
4. הסכמה להיגד הזה : חברים מגלים התחשבות ביום-יום
5. הסכמה להיגד הזה : יש מתח או סכסוכים רבים בין חברים (סרגל הפוך)
6. הסכמה להיגד הזה : יש מתח או סכסוכים בין חברים לנושאי תפקידים (סרגל הפוך)
7. הסכמה להיגד הזה : אם איקלע לצרה סומך שיתמכו בי כלכלית וחברתית
8. שביעות הרצון מהתייחסות המוסדות לצרכי המיוחדים

אינדקס שביעות רצון מאספקת שירותים ציבוריים : אלפא קרוונבך 0.86 (נספח 0)

1. שביעות הרצון מחינוך הגיל הרך
2. שביעות הרצון מהחינוך הבלתי פורמלי
3. שביעות הרצון משירותי הבריאות
4. שביעות הרצון ממתקני הפנאי, הספורט והכושר
5. שביעות הרצון מהבריכה ומתקניה
6. שביעות הרצון מגני השעשועים
7. שביעות הרצון מפעילויות הפנאי לבוגרים
8. שביעות הרצון מפעילויות לגיל הזהב
9. שביעות הרצון מאמצעי התקשורת בקיבוץ
10. שביעות הרצון מחדר האוכל
11. שביעות הרצון משירותי המכבסה
12. שביעות הרצון ממצב הנוי בקיבוץ
13. שביעות הרצון משירותי השמירה
14. שביעות הרצון מהנהלת החשבונות
15. שביעות הרצון מהנהלת הקהילה
16. שביעות הרצון מהמרכולית
17. שביעות הרצון מתפקוד חברי המזכירות
18. שביעות הרצון מהספרייה הציבורית

הערה : בקיבוצים שבהם לא קיימים חלק מהשירותים הציבוריים, הסעיפים הללו הושמטו מן החישובים.

סטטיסטיקה תיאורית

בטבלה 14 מוצגים נתוני הסטטיסטיקה תיאורית של המשתנים התלויים, מדדי הקיימות של הקהילה השיתופית. מהמדגם עולה כי בקיבוצים השיתופיים מדדי הקיימות גבוהים יותר מאשר בקיבוצים המתחדשים.

קיבוץ	משתנה	N	Min.	Max.	ממוצע	סטיית תקן
שיתופי	אינדקס שביעות הרצון מהלכידות החברתית	302	1.75	5	3.59	.58
	אינדקס שביעות הרצון מהרווחה הכלכלית	301	1.50	5	4.22	.67
	אינדקס שביעות הרצון מאספקת השירותים הציבוריים	301	2.61	5	3.93	.46
מתחדש	אינדקס שביעות הרצון מהלכידות החברתית	871	1.00	5	3.45	.64
	אינדקס שביעות הרצון מהרווחה הכלכלית	866	1.00	5	3.47	.79
	אינדקס שביעות הרצון מאספקת השירותים הציבוריים	868	1.50	5	3.56	.51

טבלה 14: סטטיסטיקה תיאורית של המשתנים התלויים

בטבלה 15, מוצגים נתוני הסטטיסטיקה התיאורית של ההתפלגות המשיבים על פי תפיסת המצב הכלכלי.

קיבוץ		N	אחוזים
שיתופי	הכנסה נמוכה משל חברים אחרים	24	10.9%
	הכנסה דומה לזו של חברים אחרים	125	56.8%
	הכנסה גבוהה משל אחרים	77	32.3%
מתחדש	הכנסה נמוכה משל חברים אחרים	221	28.4%
	הכנסה דומה לזו של חברים אחרים	331	42.5%
	הכנסה גבוהה משל אחרים	227	29.2%

טבלה 15: סטטיסטיקה תיאורית של התפלגות המשיבים על פי תפיסת המצב הכלכלי

תוצאות

התוצאות מוצגות להלן לפי סדר השערות המחקר בפרק זה. תוצאות מבחני t למדגמים בלתי תלויים מופיעות בנספח 0.

השערה 1

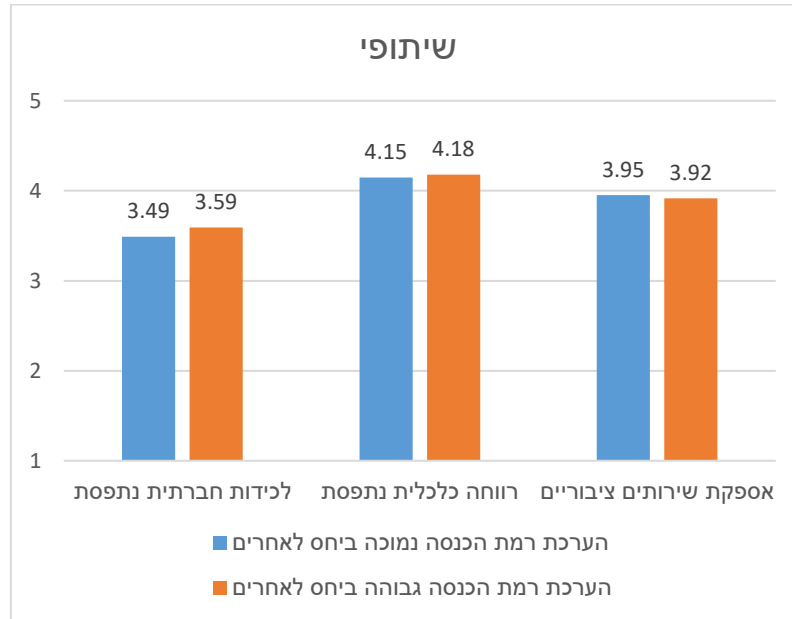
המבחן הסטטיסטי אישש את ההשערה. בקיבוץ השיתופי לא נמצא הבדל מובהק בלכידות החברתית הנתפסת ביחס לרמת ההכנסה ($p > 0.05$). בקרב חברי קיבוץ התופסים את מצבם הכלכלי כגבוה מזה של אחרים דירוג שביעות הרצון הממוצע מהלכידות החברתית הנתפסת הוא 3.59 (סטיית תקן 0.56), ובקרב חברי קיבוץ התופסים את מצבם הכלכלי כנמוך מזה של אחרים – 3.49 (סטיית תקן 0.73) (ראו תרשים 27).

השערה 2

המבחן הסטטיסטי אישש את ההשערה. בקיבוץ השיתופי לא נמצא הבדל מובהק ברווחה הכלכלית הנתפסת ביחס לרמת ההכנסה ($p > 0.05$). בקרב חברי קיבוץ התופסים את מצבם הכלכלי כגבוה מזה של אחרים דירוג שביעות הרצון הממוצע מהרווחה הכלכלית הנתפסת הוא 4.18 (סטיית תקן 0.67), ואילו בקרב חברי קיבוץ התופסים את המצב הכלכלי כנמוך מזה של אחרים – 4.15 (סטיית תקן 0.75) (ראו תרשים 27).

השערה 3

המבחן הסטטיסטי אישש את ההשערה. בקיבוץ השיתופי לא נמצא הבדל מובהק בשביעות הרצון מאספקת השירותים הציבוריים ביחס לרמת הכנסה ($p>0.05$). בקרב חברי קיבוץ התופסים את מצבם הכלכלי כגבוה מזה של אחרים דירוג שביעות הרצון הממוצע מאספקת השירותים הציבוריים הוא 3.92 (סטיית תקן 0.44), ואילו בקרב חברי קיבוץ התופסים את המצב הכלכלי כנמוך מזה של אחרים – 3.95 (סטיית תקן 0.54) (ראו תרשים 27).

תרשים 27: השוואת מדדי הקיימות בקיבוץ השיתופי בין חברים המעריכים שרמת הכנסתם נמוכה מזו של אחרים ובין אלו המעריכים שרמת הכנסתם גבוהה מזו של אחרים

השערה 4

המבחן הסטטיסטי הפריך את ההשערה. בקיבוץ המתחדש נמצא הבדל מובהק בלכידות החברתית הנתפסת ביחס לרמת ההכנסה ($p<0.05$). בקרב חברי קיבוץ התופסים את מצבם הכלכלי כגבוה מזה של אחרים דירוג שביעות הרצון הממוצע מהלכידות החברתית הנתפסת היה 3.51 (סטיית תקן 0.58), ואילו בקרב חברי קיבוץ התופסים את המצב הכלכלי כנמוך מזה של אחרים – 3.27 (סטיית תקן 0.7) (ראו תרשים 28).

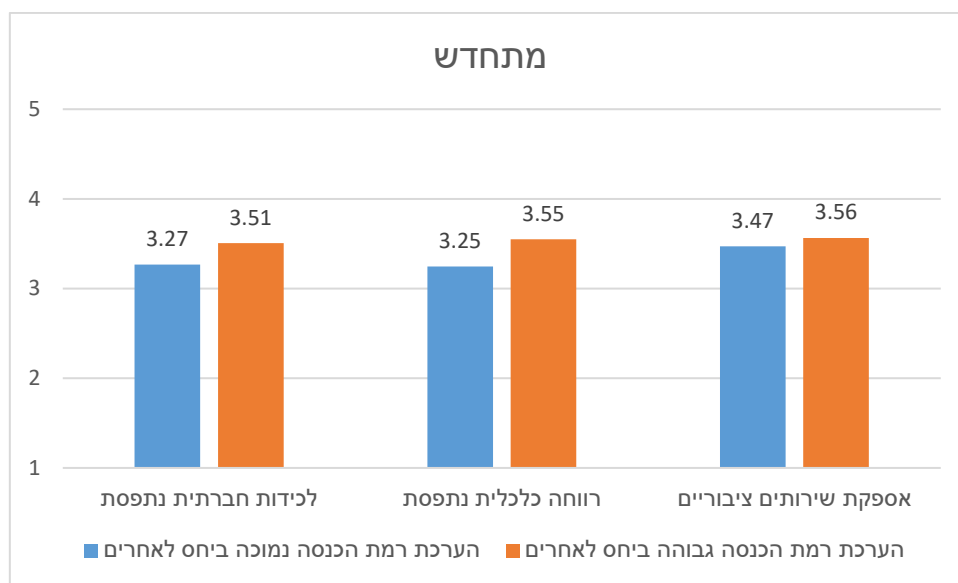
השערה 5

המבחן הסטטיסטי הפריך את ההשערה. בקיבוץ המתחדש נמצא הבדל מובהק ברווחה הכלכלית הנתפסת ביחס לרמת ההכנסה ($p<0.05$). בקרב חברי קיבוץ התופסים את מצבם הכלכלי כגבוה מזה של אחרים דירוג שביעות הרצון הממוצע מהרווחה הכלכלית הנתפסת היה 3.55 (סטיית תקן 0.77), ואילו בקרב חברי קיבוץ התופסים את המצב הכלכלי כנמוך מזה של אחרים – 3.25 (סטיית תקן 0.81) (ראו תרשים 28).

השערה 6

המבחן הסטטיסטי הפריך את ההשערה. בקיבוץ המתחדש נמצא הבדל מובהק בשביעות הרצון מאספקת שירותים ציבוריים ביחס לרמת ההכנסה ($p<0.05$). בקרב חברי קיבוץ התופסים את מצבם הכלכלי כגבוה מזה של אחרים דירוג שביעות הרצון הממוצע מאספקת המוצרים הציבוריים היה 3.56 (סטיית תקן 0.49),

ואילו בקרב חברי קיבוץ התופסים את מצבם הכלכלי כנמוך מזה של אחרים – 3.47 (סטיית תקן 0.54) (ראו תרשים 28).

תרשים 28: השוואת מדדי הקיימות בקיבוץ המתחדש בין חברים המעריכים שרמת הכנסתם נמוכה מזו של אחרים ובין אלו המעריכים שרמת הכנסתם גבוהה מזו של אחרים

רמת הכנסה ואמון בעתיד המשך קיימות הקיבוץ – בדיקה נוספת

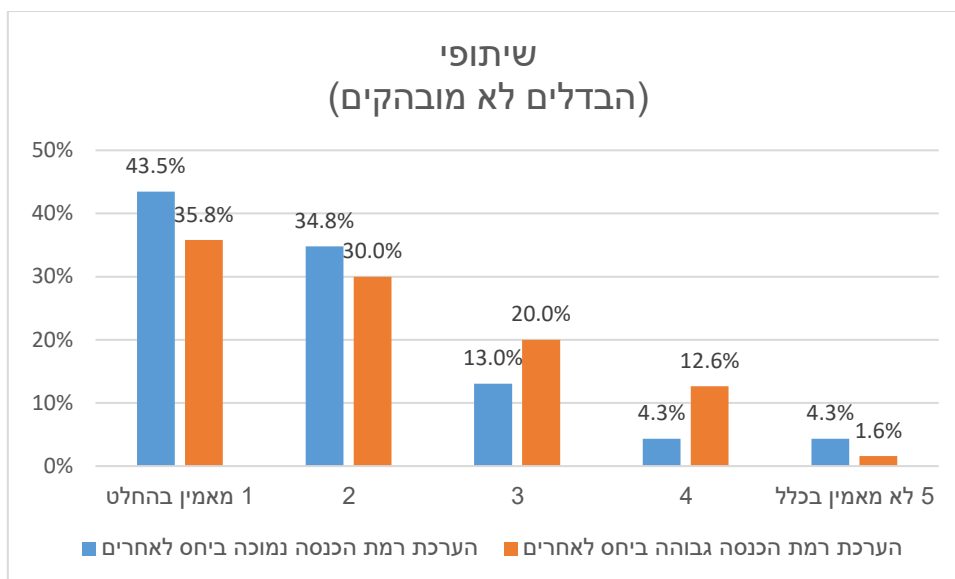
לאור ההבדלים שנמצאו בין הקיבוצים המסווגים כשיתופיים ואלו המתחדשים בנוגע למדדי הקיימות, בשלב הבא נבדקה שאלה ישירה יותר:

עד כמה את/ה מאמין/ה בעתיד המשך קיומו של קיבוץך? כאשר טווח התשובות מוגדר באופן הבא:

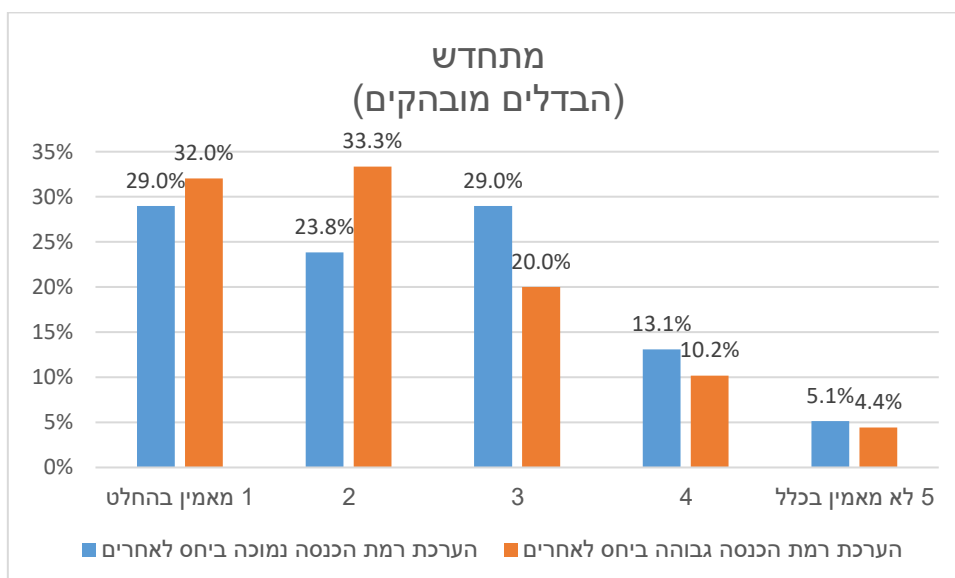
מאמין/ה בהחלט 1 ----- 2 ----- 3 ----- 4 ----- 5 אינני מאמין/ה כלל.

קל לשער כי השאלה הישירה שלעיל מושפעת מגורמים שונים, אלו שכללנו במדדי הקיימות וגם אחרים, שהפרט שוקל אך אינם ידועים לחוקר או שאינם נצפים. בבחינה האמפירית של השאלה הזאת נרצה לבחון אם התוצאות שנתקבלו למדדי הקיימות ישתנו כשנביא בחשבון את קיומם של גורמים אחרים ובלתי ידועים העשויים להשפיע על תפיסת הקיימות של חברי הקיבוץ. התפלגות התשובות לפי סיווג הקיבוץ מוצגות בתרשים 29 ובתרשים 30. אפשר לראות שבקיבוץ השיתופי אחוז המשיבים התופסים את מצבם הכלכלי כנמוך מזה של אחרים ומביעים אמון רב בקיימות הקיבוץ גדול יותר מאחוז המשיבים התופסים את מצבם הכלכלי כגבוה מזה של אחרים. בקיבוץ המתחדש המצב הפוך: אחוז המשיבים התופסים את מצבם הכלכלי כגבוה מזה של אחרים ומביעים אמון רב בקיימות הקיבוץ גדול יותר מאחוז המשיבים התופסים את מצבם הכלכלי כנמוך מזה של אחרים.

לצורך בחינה סטטיסטית של התשובות לשאלה זו השתמשנו במבחן χ^2 (חי בריבוע), הבודק את התלות שבין רמת הכנסה ובין האמון בעתיד המשך קיימות הקיבוץ (נספח ג.5). גם במבחן זה נמצא שבקיבוץ השיתופי אין הבדל מובהק בין התפלגות התשובות על האמון בעתיד המשך קיומו של הקיבוץ ובין השייכות לקבוצת החברים התופסים את מצבם הכלכלי כגבוה מזה של אחרים או כנמוך מזה של אחרים ($p=0.552$). לעומת זאת, בקיבוץ המתחדש נמצא הבדל מובהק ($p=0.019$). תוצאות אלו עקביות עם התוצאות שקיבלנו בבדיקת שאלת המחקר באמצעות שלושת האינדקסים שבנינו למדדי הקיימות.

תרשים 29: השוואת התשובות בקיבוץ השיתופי לשאלה "עד כמה את/ה מאמין/ה בעתיד המשך קיומו של קיבוץ" בין חברים המעריכים את רמת הכנסתם כנמוכה מזו של אחרים ובין חברים המעריכים את רמת הכנסתם כגבוהה מזו של אחרים

תרשים 30: השוואת התשובות בקיבוץ המתחדש לשאלה "עד כמה את/ה מאמין/ה בעתיד המשך קיומו של קיבוץ" בין חברים המעריכים את רמת הכנסתם כנמוכה מזו של אחרים ובין חברים המעריכים את רמת הכנסתם כגבוהה מזו של אחרים

דיון

אחת מאבני היסוד של קהילה שיתופית בכלל ושל האתוס הקיבוצי בפרט הוא עקרון השוויון. אם תפיסת השוויון מתערערת, ייחודיות הקהילה כשיתופית עשויה להתערער גם היא. ממצאי פרק זה מצביעים על כך שבקיבוץ מתחדש, מדדי הקיימות של מי שמעיד כי הכנסתו נמוכה מזו של אחרים נמוכים ממדדי הקיימות של מי שמעיד כי הכנסתו גבוהה מזו של אחרים. עם זאת, יש לציין כי ערכי מדדי הקיימות מצביעים על כך שבקיבוץ המתחדש גם אלו שרואים את עצמם כבעלי הכנסה נמוכה מהממוצע מביעים אמון כלשהו בהמשך קיימות הקיבוץ (לכידות חברתית נתפסת 3.27, רווחה כלכלית נתפסת 3.25, שביעות רצון מאספקת שירותים ציבוריים 3.47. ראו תרשים 28).

כאמור, הוועדה לסיווג הקיבוץ ראתה בשימור עקרון הערבות ההדדית בקיבוצים המתחדשים תנאי לקיומו של הקיבוץ המתחדש. יישומה בקיבוץ המתחדש יבוא לידי ביטוי בשמירה על שוויון בסיסי בין החברים, באמצעות רשת ביטחון שתכלול סל שירותים (כגון תקציב בסיסי, סיעוד, בריאות ועוד) ותמיכה באוכלוסיות עם צרכים מיוחדים, בהתאם ליכולת הכלכלית של הקיבוץ, ובהעדפת עיקרון זה על נושאים אחרים. מהעבודה הנוכחית עולה שכאשר האי-שוויון גדל מדדי הקיימות נחלשים. בקיבוצים המתחדשים כיום רשת הביטחון היא המנגנון המנדטורי היחיד המגביל את האי-שוויון. אם כן, אפשר לטעון כי לא זו בלבד שמנגנון זה מהותי לשמירה על הפרטים הנעזרים בו, אלא שהוא מרכזי לקיימות הקהילה כולה. על כן, יש לעודד את התנועות הקיבוציות לקבוע סכום מינימום בכסף או בשירותים (הוועדה הציבורית לעניין הקיבוצים, 2003) כדי למנוע שחיקה של רשת הביטחון.

רשת הביטחון בקיבוצים המתחדשים – המבטאת את הערבות ההדדית – מתקיימת באמצעות מערכת המיסוי הפנימית הנהוגה בהם. מערכת זו משקפת את המחויבות האידאולוגית של הקהילה הקיבוצית לדאוג לצורכי החברים ולשמר מסגרת משמעותית של חיי קהילה משותפים. כלומר, הקיבוץ המתחדש מקיים מערכת פנימית של חלוקת המשאבים המשותפים מחדש, ובכך הוא מבטיח לחבריו רשת ביטחון ומינימום לקיום בכבוד. המדינה בחרה שלא למסות את משלמי המס הפנימי או את הקיבוץ על הסכומים המיועדים לרשת הביטחון. המס הפנימי הקיבוצי והמס החיצוני המדינתי שניהם מכשירים חברתיים המבטאים תפיסה של קידום שוויון (דגן ומרגלית, 2013), ושניהם מביאים לידי ביטוי פרקטיקה של משפט המדינה, ששם לו למטרה להגן על מיעוט חלש בחברה כולה, לרבות בקיבוצים (מרגלית, 2017).

בהקשר המינימום לקיום בכבוד יש לציין כי אחד התנאים של הרגולטור להכרה בקהילה כקיבוץ גם ברמת המדינה הוא ערבות הדדית בקיבוץ (הוועדה הציבורית לעניין הקיבוצים, 2003). סיווג קהילה שיתופית כקיבוץ מחיל עליה הסדרים מיוחדים בין הקיבוץ לבין המדינה, למשל בתחום המס, הביטוח הלאומי, הקרקעות, החובות ועוד. הסדרים אלו נגזרים ממהפייני הקיבוץ; קיומה של ערבות הדדית או היעדרה עשויים להשפיע על המשאבים הציבוריים שהמדינה תקצה לו. הדבר חשוב בהקשר המוטיבציה של הקיבוץ לשמר את מנגנון הערבות ההדדית, ובכך להמשיך ולקיים את הקהילה כשיתופית. המציאות המשתנה מייצרת אתגרים, אך "בכל פתרון יש לעשות כל מאמץ לשמור את יסודותיה של היצירה המופלאה של הקיבוץ, תרומה ייחודית ישראלית שרוחה לא פגה" (רובינשטיין, 2016).

מניסיון העבר, נראה כי קיבוצים בעלי יכולת כלכלית נמוכה או, לחלופין, קיבוצים שבהם יש פערים גבוהים בהכנסות החברים (במיוחד כשבעלי ההכנסה הגבוהה בעמדת השפעה) הם הראשונים ליצור שינוי ארגוני במבנה הקהילה (אדר, פלגי ואורחאן, 2018). תוצאות פרק זה מראות הבדלים מובהקים, גם אם לא גדולים, בין הקיבוץ השיתופי לבין הקיבוץ המתחדש בנוגע לתפיסות בעלי הכנסה נמוכה יחסית. האם תוצאות אלו מדגישות את חשיבותו של צמצום הפערים הכלכליים בקיבוץ כחלק ממאמצי הקיימות של הקיבוץ כקהילה שיתופית? ואולי מדובר במחיר נמוך תמורת השינויים שבוצעו כדי להבטיח את שרידותה של הקהילה השיתופית? הדין על מקומה של תפיסת רמת ההכנסה כמשפיעה על המשך קיימות הקיבוץ כקהילה שיתופית, ראוי שיימשך. דיון שכזה ישפיע על קיימות הקהילה השיתופית בקיבוץ, ויהיה אפשר להסיק ממנו גם מסקנות שייגעו בקהילות שיתופיות אחרות.

סיכום

קהילות שיתופיות, ובכלל זה הקיבוצים, הן חלק מהחברה הכללית, והן מגיבות לשינויים החלים בה (עובד, 2009). המתח בין השיתופיות לבין התנהלות לפי כלכלת השוק (רוזוליו, 1999; חכים, 2009) הביא את הקיבוצים מצד אחד להתאים את עצמם לעולם הנאו-ליברלי (גץ, 1999), ומצד שני לשמור על חיי קהילה שיתופיים (פוין, 1999). ההתמודדות של כל קיבוץ עם המתח הזה הוביל לפלורליזם קיבוצי (בן רפאל, 2011) ולמודלים קיבוציים שונים.

מטרתי העיקרית בעבודת הדוקטורט היא לבחון את השפעת השינויים הארגוניים והדמוגרפיים על מעגל החיים של קהילה שיתופית ועל סיכויי הקיימות של השיתופיות ואופייה בקהילה השיתופית. בפרט התמקדתי בבחינת הקשר שבין צורות שונות של צמיחה דמוגרפית ושינויים ארגוניים לבין יכולתו של הקיבוץ להבטיח את המשך קיימותו בשלושה היבטים: לכידות חברתית נתפסת, רווחה כלכלית נתפסת ושביעות רצון מאספקת שירותים ציבוריים.

נתוני המחקר נאספו בשתי נקודות זמן. בסוף שנות ה-90 של המאה ה-20 (לויטן, 2001), כשכל הקיבוצים היו מסווגים כשיתופיים קלאסיים, ובשנת 2015, לאחר הגדרת ה"קיבוץ המתחדש", כשחלק מהקיבוצים נשארו שיתופיים קלאסיים אך רובם עברו תהליכי שנוי ארגוני ודמוגרפי ברמות שונות. הקיבוצים שנכללו במדגם המחקר בשנת 2015 מייצגים את מגוון השילובים של המודלים הארגוניים הקיימים ושל דגמי הצמיחה הדמוגרפית במרחב הקיבוצי הכפרי. לבדיקת ההשערות נאסף מידע הן ברמת הקיבוץ והן ברמת הפרט. ברמת הקיבוץ נאסף מידע ראשוני ומשני ממגוון מקורות וכן מידע ייחודי למחקר, שנאסף בראיונות עם אנשי מפתח ועם בעלי תפקידים בכל אחד מהקיבוצים במדגם. ברמת הפרט נאסף פרטי מידע על כלל התושבים ונתונים הרלוונטיים למדדי הקיימות באמצעות שאלונים מובנים שחולקו בקיבוצים.

בפרק הראשון נבחנה השפעתם של שינויים ארגוניים ודמוגרפיים על הקהילה השיתופית. בפרק זה נסקרו ההפרטה והסטטוסים בקיבוץ, ונבחנה השפעתם על קיימות הקהילה השיתופית. כאמור, ההשוואה בוצעה בין אותן קהילות שיתופיות לפני השינוי ואחריו. בפרק זה נמצא כי באופן כללי, רמת הלכידות החברתית הנתפסת ורמת הרווחה הכלכלית הנתפסת בתקופה שאחרי השינויים גבוהים יותר מכפי שהיו לפני השינויים. עוד נמצא קשר שלילי בין עומק ההפרטה לבין רמת הלכידות החברתית הנתפסת ורמת הרווחה הכלכלית הנתפסת. תוצאה זו מעשירה את הידע הקיים בנוגע להשפעות הלא כלכליות האפשריות של הפרטות על הקהילה והחברה. כמו כן, נמצא שרמת הלכידות החברתית הנתפסת ורמת הרווחה הכלכלית הנתפסת בקהילות שיתופיות שנשארו עם סטטוס אחד (חברות מלאה) היו הגבוהות ביותר, ושבהילות שיתופיות שנוסף בהן סטטוס של תושבי הרחבה שני המדדים ירדו משמעותית. תוצאה זו תואמת את ההמלצות של התנועה הקיבוצית בשנים האחרונות להימנע מקליטה בסטטוסים שונים ליישוב, בדגש על הרחבה.

בפרק השני נבחנה השפעתם של שינויים ארגוניים על הביטחון הסוציאלי של הפרטים בקהילה השיתופית בהתאם לגילם. ההשוואה התבצעה בקהילות שיתופיות לפני השינוי ואחריו, בדגש על ההשפעה הדיפרנציאלית האפשרית של השינויים על שלוש קבוצות גיל בקהילה השיתופית. בכל קבוצות הגיל רמת הרווחה הכלכלית הנתפסת הגבוהה ביותר נמצאה בקהילות שלא עברו שינוי ארגוני. כמו כן, בכל שכבות הגיל השפעתן של ההפרטות על רמת הרווחה הכלכלית הנתפסת הייתה דומה: ככל שההפרטה הייתה עמוקה יותר נצפתה ירידה רבה יותר ברמת הרווחה הכלכלית הנתפסת. חריג לכלל זה נמצא בעומק ההפרטה שכלל שכר דיפרנציאלי, שיוך דירות ושיוך נכסים, שבו רמת הרווחה הכלכלית הנתפסת עלתה לעומת זו שדווחה

בעומק ההפרטה הקודם לו (שכר דיפרנציאלי ושיוך דירות). עם זאת, עלייה זו אינה עולה על הערך שהתקבל בקהילה השיתופית הקלאסית. כמו כן, בהשוואה לפני השינוי ואחריו נמצא שבקרב שכבת גיל המבוגרים רמת הרווחה הכלכלית הנתפסת עולה בכל עומקי ההפרטה, אך בקרב בני גילי הביניים והבוגרים הצעירים רמת הרווחה הכלכלית הנתפסת גבוהה יותר בקיבוץ השיתופי לאחר המעבר לשכר דיפרנציאלי אם זהו השינוי היחיד, אך כשנעשות עוד הפרטות (שיוך קרקע ונכסי הקיבוץ) חלה תפנית, ורמת הרווחה הכלכלית הנתפסת יורדת. ממצאים אלו מעמיקים את הבנתנו בקשר לתפיסת השינוי דמוגרפי הארגוני בכל קבוצת גיל בנפרד. הבנה טובה יותר של תהליכים אלו עשויה למנוע הגירה שלילית ולעודד הגירה חיובית.

בפרק השלישי נבחנה השפעתם של השינויים הארגוניים על תפיסות הקיימות של פרטים בהתאם לאופן שבו הם תופסים את מקומם בהתפלגות רמת ההכנסה בקיבוצים. הנחת העבודה היא שהקיימות של הקבוצה השיתופית תלויה במידה רבה בפרטים החלשים יותר שבתוכה. סביר להניח כי פרטים בעלי הכנסה נמוכה יותר יביעו אמון נמוך יותר בקיימות קהילתם. השפעת השינוי הארגוני בקיבוצים שיתופיים ובקיבוצים שעברו שינוי ארגוני נבחנה בקרב חברי קיבוץ התופסים את מצבם הכלכלי כנמוך מזה של אחרים לבין חברי קיבוץ התופסים את מצבם הכלכלי כגבוה מזה של אחרים. בקיבוצים שיתופיים לא נמצא הבדל מובהק בין תפיסת רמת ההכנסה האישית למדדי הקיימות (רווחה כלכלית נתפסת, לכידות חברתית נתפסת, שביעות רצון מאספקת שירותים ציבוריים), ואילו בקיבוצים מתחדשים נמצא הבדל מובהק – גם אם קטן. תוצאה זאת נשארה יציבה גם כשבדקנו את הקשר באמצעות שאלה ישירה על מידת האמון של החבר בעתיד קיימות הקיבוץ. תהליך השינוי חייד את ההבחנה בין פרטים בקיבוץ לפי יכולת הכנסתם, דבר שהגדיל את הפערים בקיבוץ המתחדש שלאחר השינוי. מכיוון שמטרת השינוי הייתה להבטיח את המשך קיימות הקיבוץ, ממצאי המחקר שמעידים על מצב אחר מזמנים בדק בית בנוגע לשבירת השוויון שהשינוי יצר ובנוגע להשפעותיו.

במסגרת המחקר השתמשנו בבסיס נתונים מקיף, שנבנה ממקורות שונים וכלל מידע על שתי תקופות הזמן שהוזכרו לעיל, הן ברמת הקיבוץ והן ברמת הפרט. עם זאת, לצורך המחקר לא היו זמינים עוד נתונים, שעשויים היו להיות רלוונטיים לשאלת המחקר. בקהילות שיתופיות מייחסים חשיבות לאידאולוגיה ולמנהיגות. המחקר הנוכחי לא עסק בתחומים אלו, אף שאפשר לשער כי השפיעו על אופן קבלת ההחלטות ועל סיכויי הקיבוצים להתגבר על המשבר. סביר להניח שהמספר הגדול יחסית של קיבוצים ונדגמים במחקר זה דיו למניעת הטיה אפשרית בשל מרכיב אידאולוגי או מנהיגותי, אך אין אנו יכולים להיות בטוחים בכך.

המחקר גם לא כלל נתונים אובייקטיביים הקשורים לרווחה כלכלית. על כן, השתמשנו במדדים סובייקטיביים ובדיווח עצמי בלבד. למרות המתאם הגבוה בין האופן שבו הפרטים תופסים את מצבם הכלכלי לבין מצבם בפועל, יש להניח כי נתונים כגון גובה ההכנסה של כל נדגם והמצב הכלכלי של הקיבוץ היו תורמים למדידה מדויקת יותר של השפעות השינויים.

מגבלה אחרת נוגעת לעובדה שבמחקר הנוכחי נדגמו קיבוצי פריפריה בלבד. מרכיב הקרקע הוא נדבך משמעותי בהבחנה בין קיבוצי הפריפריה לבין הקיבוצים שבמרכז. קיבוצי המרכז לא נכללו במחקר הנוכחי משום שבעשורים האחרונים ערך הקרקע בקיבוצים אלה עלה באופן דרמטי (Rubin & Felsenstein, 2017). יש להניח כי לו נכללו קיבוצי המרכז התוצאות היו מוטות, בשל שינויים משמעותיים בשווי הנדל"ן שהיו מקשים את מדידת הקשר הישיר שבין השינויים בתוך הקיבוצים ובין השפעתם על סיכויי הקיימות. בשל כך, התוקף החיצוני מוגבל לקיבוצי הפריפריה בלבד.

לבסוף, נתוני המחקר נסמכים על חברי הקיבוץ שגרו בקיבוץ לפני השינוי, במהלכו ואחריו, ועודם גרים בו היום. במחקר הנוכחי חסר קולם של חברי הקיבוץ שעזבו את קיבוצם בעקבות המשבר שהתחולל באמצע

שנות ה-80 או במהלך שנות ה-90 של המאה ה-20. בפרקי העבודה נקטנו שיטות מתודולוגיות מגוונות, במאמץ למדוד את השפעת השינויים בקיבוצים. עם זאת, יש לציין כי מדידת הקיימות עוסקת רק בחברים שנתרו לגור בקיבוץ.

הרעיון להשתמש בניסיון הקיבוצים בישראל כדי להתמודד עם שאלות מחקר כלליות בתחומים מגוונים במדעי החברה אינו חדש, ותרומתו לספרות המחקר בעשורים האחרונים ניכרת. במחקר הנוכחי, הקיבוץ הוא מקרה בוחן לחקר ההשפעות האפשריות של שינויים במבנה הארגוני והדמוגרפי של החיים בקיבוץ על קיימותו. אף שספרות המחקר הקיימת בנושא שינויים אלו עשירה, בעבודה זאת נעשתה לראשונה השוואה שיטתית של המצב בקהילות האמורות לפני השינויים ואחריהם באמצעות בסיס נתונים גדול יחסית ובאמצעות מגוון שיטות מחקר כמותניות. שיטות אלו אפשרו להתמקד בתפיסותיהם הסובייקטיביות של חברי הקיבוץ בכל הנוגע לאופן שבו הם תופסים את מדדי הקיימות של הקיבוץ. להבנת התפיסות הסובייקטיביות חשיבות גבוהה בסיוע להבנת תהליכים ומגמות בקהילה השיתופית – תהליכים ומגמות שיתורגמו לתהליכים קהילתיים, ויובילו לפתרון בעיות באמצעות הגדרת מדיניות שתבטיח את המשך קיימות הקיבוץ. השינוי הארגוני בקיבוץ הוביל לשורת החלטות המוציאות את ניהול המשאבים השיתופיים מידי הקהילה, למשל החלטה לבטל את מנגנון ההצבעה באספת החברים בעניינים אלו ולהעסיק מנהלים חיצוניים שיוסמכו להחליט החלטות ניהוליות.

אוסטרום (Ostrom, 2015) דנה בניהול מוצר ציבורי, ומגדירה כמה עקרונות להצלחת הניהול של מוצרים משותפים בידי הקהילה. הרלוונטיים לענייננו עוסקים בהסדרי בחירה קולקטיבית: הסדרים המאפשרים לרוב הפרטים המשתמשים במוצרים להשתתף בתהליכי קבלת ההחלטות. מלבד הסדרים אלו נדרש ניהול יעיל בידי משגיחים שהם חלק מהציבור הזכאי למשאב או שיש להם אחריותיות (חובת מתן דין וחשבון) כלפיו, וכן נדרש שההגדרה העצמית של הקהילה תוכר בידי רשויות גבוהות יותר. כלומר, מעורבות של כלל החברים בקהילה תביא לניהול המשאב הציבורי באופן היעיל ביותר. זאת ועוד: אוסטרום מציינת שקהילות מקומיות מנהלות לעיתים משאבים משותפים בצורה טובה יותר בעצמן מאשר במסגרת כללים של בעלות פרטית ורשויות חיצוניות. לטענתה, לבירוקרטים לעיתים חסר המידע הנכון, גם אם הוא זמין לאזרחים ולצרכני המשאבים. אוסטרום קוראת תיגר על הדעה המקובלת שרכוש משותף מנוהל בצורה כושלת, ושמשום כך עליו להיות בידיים פרטיות או לכל הפחות נתון בפיקוח של רשות מרכזית. במחקרה, שבזכותם זכתה בפרס נובל בכלכלה, היא הגיעה למסקנה שתוצאות הניהול המשותף לרוב טובות מן הצפוי לפי התאוריות הרווחות. על פי המחקר הנוכחי, חברי הקיבוצים השיתופיים מעידים על רווחה כלכלית נתפסת גבוהה יותר מאשר חברי שאר הקיבוצים, ואף שהדבר לא נבדק באופן ישיר, אפשר לראות בממצאי המחקר הנוכחי תמיכה ביכולות הניהול המשותף של קבוצה. על כן, מחקר המשך יכול לבחון קהילות המנהלות שירותים ציבוריים, ולשאול, למשל, מהם המנגנונים המקובלים בהן להחלטות ולאכיפת כללים, כיצד הן פותרות ניגודי אינטרסים, ואילו כללים עשויים לקדם בהן את התוצאות המוצלחות ביותר בניהול רכושן המשותף.

ביבליוגרפיה

- אברהם, ד. (2005). "ספי הכנסת המינימום לקיום במערכת הבטחת ההכנסה הישראלית: ההתפתחות בעבר ומבט לעתיד", *חברה ורווחה*, 4, עמ' 443-460.
- אדר, ג. (2009). *ניהול בקיבוצים: נושאי תפקידים מרכזיים, דו"ח מחקר*, המכון לחקר הקיבוץ והרעיון השיתופי אוניברסיטת חיפה.
- אדר, ג. אורחן, א. (2014). *רמת חיים, איכות חיים ותחושת רווחה של גמלאים בקיבוצים*, המכון לחקר הקיבוץ והרעיון השיתופי אוניברסיטת חיפה.
- אדר, ג., פלגי, מ. (1996). *נשים בקיבוץ המשתנה*, חיפה, אוניברסיטת חיפה המכון לחקר הקיבוץ והרעיון השיתופי.
- אדר, ג. (2009). *צמיחה דמוגרפית בקיבוצים 2009*, המכון לחקר הקיבוץ והרעיון השיתופי, אוניברסיטת חיפה.
- אחדות, ל., ביטון, ד. (2008). "תעסוקה, רמת חיים ופערים כלכליים בקרב בני 50 ומעלה: ישראל בהשוואה לאירופה", *ביטחון סוציאלי*, 76, עמ' 125-152.
- אחדות, ל., טרויצקי, ר., טור-סיני, א. (2013). "רמת חיים, עוני ואי שוויון בקרב בני 50 ומעלה בראיה רב ממדית", בתוך: אחדות, ל., ליטוין, ה. (עורכים). *תמורות במחצית השנייה של החיים, ירושלים: מרכז הידע לחקר הזדקנות האוכלוסייה בישראל*, האוניברסיטה העברית בירושלים, עמ' 39-68.
- אלכסנדר, א., בכור, ו. (1990). *כוח השוויון בכלכלה: המק הישראלי בשנות ה-80 התמונה האמיתית*, תל אביב: הקיבוץ המאוחד.
- אלמליח, ט. (2009). *התעשייה הקיבוצית 1923-2007: עיון בשאלות כלכלה וחברה*, יד יערי.

אנדבלד, מ., כהן ר. (2008). "רמת החיים הכלכלית של האוכלוסיה המבוגרת", *בטחון סוציאלי*, 76, עמ' 97-124.

אסיסקוביץ, ש. (2007). "גשת הפוליטיקה הבירוקרטית ומדינת הרווחה הישראלית", *ביטחון סוציאלי*, 75, עמ' 39-64.

אתר, ד. (1982). "דמוגרפיה של ההזדקנות בחברה הקיבוצית", *האגודה הישראלית לגרנטולוגיה*, 21/22, עמ' 47-54.

בג"צ 2037/14 אבי בן אהרון נ' בית הדין הארצי לעבודה, דגי תל יוסף אגודה שיתופית חקלאית, קיבוץ תל יוסף אגודה שיתופית, פס"ד מיום 06/07/16.

בובר, מ. (1947). *נתיבות באוטופיה*, תל אביב, עם עובד.

בלוגובסקי, ע. (2013). *האם שיתוף המגזר הפרטי מסייע בצמצום אי הוודאות בביצוע פרויקטים ציבוריים בישראל?*, האוניברסיטה העברית בירושלים.

בנדל, מ. (2013). "אין דבר כזה" – על הסטנדרט הישראלי לקיום בסיסי (בכבוד) וקצבת הבטחת הכנסה, האגודה לזכויות האזרח בישראל.

בן אליא, נ., כנעני, ש. (1996). *אוטונומיה מקומית "ללא עלות": סוגיות מימון הפיתוח הפיזי של מוסדות חינוך, ירושלים, מכון פלורסהיימר למחקרי מדיניות.*

בן חורין, צ. (1987). *חלום ושברונו גורלן של קבוצות מייסדים בקיבוצים*, תל אביב, יד החמישה.

בן פורת, א. (2011). *כיצד נעשתה ישראל קפיטליסטית?*, חיפה: פרדס הוצאה לאור.

בן צבי, ג., ליטוין, ה. (2013). "הלימות כלכלית נתפסת בקרב מבוגרים והגורמים המשפיעים עליה על פני זמן", בתוך: *תמורות במחצית השנייה של החיים*, האוניברסיטה העברית בירושלים, עמ' 107-127.

בן רפאל, א. (1993). *תפיסות של שינוי בקיבוץ*, ישראל, יד טבנקין.

בן רפאל, א. (1996). *מהפכה לא טוטאלית*, ישראל, יד טבנקין.

בן רפאל, א. (2011). *הקיבוץ: סיכון ההישרדות*, מגנס, ירושלים.

בן רפאל, א., טופל, מ. (2009). *הקיבוץ על דרכים מתפצלות*, ירושלים, יד טבנקין.

בן רפאל, א. (2011). *הקיבוץ סיכון ההישרדות*, ישראל, מאגנס.

בר, מ. (2000). "בירוקרטיה, פוליטיקה ו"הבטחת הכנסה": תהליך קביעת המדיניות של חוק הבטחת הכנסה בישראל", *בטחון סוציאלי*, 58, עמ' 54-75.

ברוור, א., אוחיון, כ., אנגלברג, ר., חמו, ז., קידרון, י., שרביט, ר. (2000). *נייד מטה - שלטון מרכזי, שלטון מקומי ומדיניות הרווחה בישראל*, משרד הרווחה, האגף למחקר תכנון והכשרה ומכון מנדל.

ברקאי, ח. (1980). *התפתחות המשק הקיבוצי*, ירושלים.

גבאי, י. (1991). "מדיניות כלכלית ומדיניות סוציאלית שילוב והשלמה", *ביטחון סוציאלי*, 36, עמ' 8-14.

גוטליב, ד. (2017). "הביטחון הסוציאלי בישראל מטרות ואתגרי מדיניות", *בטחון סוציאלי*, 100, עמ' 25-52.

גורוביץ, ד., גרץ, א., בקי, ר. (1944). *העלייה, היישוב והתנועה הטבעית של האוכלוסייה בארץ ישראל*, ירושלים.

גל, ג' (1995). "פנסיות בקיבוץ – התהוותה של בעיה חברתית", *ביטחון סוציאלי*, 44, עמ' 77-95.

גל, ג' (2003). *קביעת המינימום לקיום בכבוד – סקירה השוואתית*, בית הספר לעבודה סוציאלית, האוניברסיטה העברית.

גל, ג'. (2010). מערכת הביטחון הסוציאלית, בתוך: בן דוד, ד. (עורך). *זוח מצב המדינה – חברה כלכלה ומדיניות*, עמ' 233-260, מאור ולך ירושלים.

גל, ג', דורון, א. (2004). "מינימום לקיום בכבוד", *זרקורים על מדיניות חברתית*, האוניברסיטה העברית בירושלים, עמ' 1-11.

גל נור, י., פז פוקס, א. (2015). *מדיניות ההפרטה בישראל*, מכון ון ליר בירושלים / הקיבוץ המאוחד.

גלס, מ. (2008). *יחד או לחוד? הקיבוץ והשכונה הקהילתית*, ישראל, יד טבנקין.

גץ, ש. (2017). *מה קורה בקיבוצים השיתופיים 2017*, המכון לחקר הקיבוץ והרעיון השיתופי, אוניברסיטת חיפה.

גץ, ש., גולדמברג, ח. (2017). *סקר צמיחה דמוגרפית בקיבוץ 2017*, המכון לחקר הקיבוץ והרעיון השיתופי, אוניברסיטת חיפה.

גץ, ש., גולדמברג, ח. (2018). *קיבוצים שיתופיים – תמונת מצב לסוף 2018*, המכון לחקר הקיבוץ והרעיון השיתופי, אוניברסיטת חיפה.

דגן, צ. מרגלית, א. (2013). "מיסים וקהילה: על מיסוי הקיבוץ המסורתי והקיבוץ המתחדש", *עיני משפט*, לו, עמ' 461-508.

דואר, י. (1989). *גרעיני נח"ל – 40 שנים 1948-1988*, תל אביב.

דו"ח המשבר הכלכלי בקיבוצי התק"מ. (1988). עקרונות וקווי פעולה לפתרון המשבר, התנועה הקיבוצית המאוחדת.

דורון, א. (1991). "המפנה במדיניות הביטחון הסוציאלי בישראל", *ביטחון סוציאלי*, 36, עמ' 15-26.

דורון, א. (1997). *בזכות האוניברסליות – האתגרים של המדיניות החברתית בישראל*, מאגנס ירושלים.

דורון, א. (2013). "פריחתה ונסיגתה של מדינת הרווחה מה נשתנה?", *גרונטולוגיה וגריאטריה*, 1, עמ' 11-29.

דורון, א. (2014). "הביטוח הלאומי במאבק על האוניברסליות", *ביטחון סוציאלי*, 93, עמ' 59-76.

דורון, א. (2015). "60 שנה למוסד לביטוח לאומי – מבט על שינויים בנושאי ליבה נבחרים", *ביטחון סוציאלי*, 96, עמ' 9-28.

דורון, א., גל, גי. (2000). "מערכת הבטחת הכנסה בפרספקטיבה בין ארצית משווה", *בטחון סוציאלי*, 58, עמ' 5-27.

דורון, י., קורבר, ז. (2016). "קצבאות הזקנה בישראל בראי פסיקת בית הדין הארצי לעבודה", *ביטחון סוציאלי*, 99, עמ' 95-120.

דיין, ש. (1934). *עם חצי יובל שנים לדגניה*, תל אביב.

דלומי, ע. "נגד הרוח: הזרם השיתופי בתנועה הקיבוצית", בתוך: חלמיש, א., וצמרת, צ. (עורכים). *הקיבוץ – מאה השנים הראשונות*, ירושלים, כתר, 345-356.

דרור, י. (2006). "מבוא תיאורטי ושאלות מחקר: הקבוצות השיתופיות" כקומונות וכ"תנועות חברתיות" וקשריהן לתנועות הנוער, לתנועה הקיבוצית ולאזורי פיתוח בחברה הישראלית", בתוך: דרור, י. (עורך). *הקבוצות השיתופיות בישראל*, ירושלים, יד טבנקין, 25-51.

הארווי, ד. (2005). *קיצור תולדות הניאו ליברליזם*, מולד.

הוד, ר. (2013). "הפרטה מלמטה": שינויים מוסדיים ותמורות ביחסי מדינה חברה במערכת החינוך בישראל, אוניברסיטת בן גוריון.

הוועדה הציבורית לעניין הקיבוצים. (2003)

הורוביץ, א. (2006). א – סימטריה, משק קטן כלכלה גלובלית, המכון הישראלי לדמוקרטיה.

הראל, י. (1993). הקיבוץ החדש, ירושלים, כתר.

וובר, א. (1992). להתחדש: הקיבוץ מול עתידו, תל אביב: הקבוץ המאוחד.

וורס, ש. (1968). קומונות ואורחות חייהן, תל אביב, עיינות.

ורד, נ. (2003). מקומונה לקהילה אזרחית שינוי והמשכיות בקיבוץ, חיבור לקבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, אוניברסיטת ירושלים.

זוסמן, פ., כסלו, י., לרמן, צ., קרול, י., רוזנטל, ג. (1990). "משבר האשראי בחקלאות", רבעון לכלכלה, 36, עמ' 403-439.

זלצר-זובידה, א., ספלטור, ט. (2008). "תחושות רווחה סובייקטיבית בקרב בני 50 ומעלה בישראל", בטחון סוציאלי, 76, עמ' 269-290.

זמיר, ד. (2008). "המעבר מחברת רווחה לחברת שוק והבדלים בין הקיבוצים ברמת המצוקה", בתוך: עורכים: פלגי, מ., זמיר, ד. מחברת רווחה לחברת שוק: מצוקה כלכלית בקיבוץ, הוצאת המרכז לצדק חברתי ודמוקרטיה ע"ש יעקב חזן במכון ון ליר, ירושלים.

זעירא, י. (2013). "המחאה החברתית וכלכלת ישראל", מעשי משפט, ה', עמ' 213-224.

חכים, ר. (2009). הקיבוצים בישראל: מבט היסטורי כלכלי, גבעת חביבה: יד יערי.

חלמיש, א., צמרת, צ. (2010). "פתח דבר", בתוך: חלמיש, א., וצמרת, צ. (עורכים). הקיבוץ – מאה השנים הראשונות, ירושלים, כתר, 5-10.

חרפק, ג. (2006). הזקנים בקיבוץ המשתנה: הקשר בין השינוי בגיל לבין השינוי בקיבוץ, עבודת גמר MA, בית ספר לעבודה סוציאלית, אוניברסיטת חיפה.

טופל, מ. (2005). המנהלים החדשים הקיבוץ על דרך אחרת, ירושלים, כתר.

טופל, מ., נדיב, ד. (2018). אתגר השיתופיות, יד טבנקין ויד יערי.

טלמון-גרבר, י. (1970). יחיד וחברה בקיבוץ, ירושלים, י"ל מאגנס.

כהנא, ע. (2015). שינוי בקיבוץ – עיון פילוסופי ספרותי, עבודה לתואר שלישי, אוניברסיטת תל אביב.

לויטן, א. (1994). הנהגה בקיבוץ כקובעת את התנאים לזיקת חברים לחיי קיבוץ, חיפה, אוניברסיטת חיפה המכון לחקר הקיבוץ והרעיון השיתופי.

לויטן, א. (1996). התמיינות שלילית בין צעירים בקיבוץ, חיפה, אוניברסיטת חיפה המכון לחקר הקיבוץ והרעיון השיתופי.

לויטן, א. (1997). מוטיבציה ומחויבות לחיי הקיבוץ, חיפה, אוניברסיטת חיפה המכון לחקר הקיבוץ והרעיון השיתופי.

לויטן, א. (1999). הקיבוץ המשתנה: מבט חוקר על הקיבוץ העכשווי, חיפה, אוניברסיטת חיפה המכון לחקר הקיבוץ והרעיון השיתופי.

לויטן, א. (2001). שינויים במבחן: שינויים מבניים בקיבוצים בתחום האירגון, ההפרטות והתגמולים הדיפרנציאליים והשפעתם על תוצאות כלכליות, דמוגרפיות וחברתיות: מחקר אורך לשנים 1990-1999, חיפה, אוניברסיטת חיפה המכון לחקר הקיבוץ והרעיון השיתופי.

לויטן, א. (2005). עד כמה תורם השכר הדיפרנציאלי לגידול מספר החברים והמועמדים בקיבוץ?, המכון לחקר הקיבוץ והרעיון השיתופי, אוניברסיטת חיפה.

ליטוויץ, ה., ספיר, א. (2009). "מי גומר את החודש? רווחה כלכלית סובייקטיבית בגיל המבוגר בישראל", גרונטולוגיה, 31 (1), עמ' 45-67.

לניר, י. (1993). המשבר הדמוגרפי בקיבוץ, ישראל, יד טבנקין.

לניר, י. (2004). הקיבוץ בחברה הישראלית – פתולוגיה של משבר, ישראל, יד טבנקין.

מארקס, ק., אנגלס, פ. (1955). כתבים נבחרים ב, מרחביה, ספריית פועלים.

מיכאל, ש., גל, גי., אזרי-ויזל, ש. (2012). "עלות שירותי הרווחה: ישראל במבט השוואתי", בתוך: בן דן, ד. (עורך). דוח מצב המדינה – חברה, כלכלה ומדיניות 2011–2012, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל, עמ' 313–353.

ממן, דניאל, רוזנהק, ז. (2009). בנק ישראל: כלכלה פוליטית בעידן ניאו – ליבראלי, ירושלים: מכון ואן ליר / הוצאת הקיבוץ המאוחד.

מנקרון, ר. (2015). קיצור תולדות הניאו-ליברליזם בישראל, מולד.

מיכאל, נ. (2006). "ליצור את העולם שאתה רוצה ולחיות את העולם שאתה יוצר" – מאפיינים משותפים של "הקבוצות השיתופיות" החדשות, בתוך: דרור, י. (עורך). הקבוצות השיתופיות בישראל, ירושלים, יד טבנקין, 477-522.

נבון, ת. (2010). משבר הקיבוצים והמדיניות הכלכלית בישראל 1977-1989, חיבור לקבלת תואר מאסטר, אוניברסיטת חיפה.

ניר, ה. (2008). רק שביל כבשו רגלי תולדות התנועה הקיבוצית, ירושלים, הוצאת הקיבוץ המאוחד.

ס"ט, א. (1991). "תמורה לתרומה בקיבוץ: לקחים תיאורטיים ממודל LMF", הרבעון לכלכלה, 147, עמ' 372-386.

ס"ט, א. (2007). "האם הקיבוץ ישרוד את הכנסת השכר הדיפרנציאלי? תהליכי השינוי בקיבוצים לאור התאוריה הכלכלית", מפנה — במה לענייני חברה, 53, עמ' 49-56.

עובד, י. (1986). מאתיים שנות קומונה בארצות הברית, ישראל, הוצאת הקיבוץ המאוחד.

עובד, י. (1988). "להכיר וללמוד לקח", בתוך: קיבוץ וקומונה בעקבות ספרו של יעקב עובד "מאתיים שנות קומונה בארצות הברית", ישראל, יד טבנקין, 17-23.

עובד, י. (2009). קומונות וקהילות שיתוף במחצית השנייה של המאה העשרים 1950-2000, ישראל, יד טבנקין.

פאוקר, א. (2018). כשהחלוצים רצו בית – חברי קיבוץ מול מנהיגיהם בראשית המדינה, הוצאת מגנס.

פוין, א. (1995). חקר השינויים בקיבוץ הערות עיוניות, חיפה, אוניברסיטת חיפה המכון לחקר הקיבוץ והרעיון השיתופי.

פוין, א. (2007). חוסן הקהילה: הון חברתי בקיבוץ, יד טבנקין, רמת אפעל.

פוין, א. (2010). מהפכה מעמדית בחברה שוויונית – שינוי וריבוד בקיבוץ, חיפה, אוניברסיטת חיפה המכון לחקר הקיבוץ והרעיון השיתופי.

פוין, א., פלגי, מ. (2011). הפרטה בקיבוץ או הפרטת הקיבוץ, המכון לחקר הקיבוץ והרעיון השיתופי, אוניברסיטת חיפה.

פז, א. (2017). דמוקרטיה ואזרחות המקרה של הפרטת הקיבוצים, עבודת גמר MA, אוניברסיטת חיפה.

פילק, ד. (2006). פופוליזם והגמוניה בישראל, תל אביב: רסלינג.

פלג, ד. (2001). "הביטחון הסוציאלי בקיבוץ ובעיית הפנסיה לחברים", בטחון סוציאלי, 59, עמ' 146-159.

פלגי, מ. (2007). "פערם כלכליים בחברה הקיבוצית בעידן ההפרטה", פנים, 41, עמ' 100-108.

פלגי, מ. (2008). "מבוא: השינויים שהתחוללו בקיבוץ", בתוך: עורכים: פלגי, מ., זמיר, ד. מחברת רווחה לחברת שוק: מצוקה כלכלית בקיבוץ, הוצאת המרכז לצדק חברתי ודמוקרטיה ע"ש יעקב חזן במכון ון ליר, ירושלים.

פלגי, מ., אורחאן, א. (2018). סקר דעת קהל בקיבוצים בשנת 2018 והצגת השינויים בעמדות לאורך השנים, המכון לחקר הקיבוץ והרעיון השיתופי, אוניברסיטת חיפה.

פקודת האגודות השיתופיות. (1933). חא"י, פרק כ"ד, מס' 50 לש' 1933.

פריטל, י. (2010). "לא לוותר על התנועה התנועה הקיבוצית המתחדשת – הזדמנות להגדרתה מחדש כתנועה חברתית המממשת מודלים אפשריים של חברה סוציאל דמוקרטית", חברה כתב עת סוציאל דמוקרטי, 47, עמ' 18-19.

צור, מ. (1988). "העיסוק בקומונות – מימי ראשית שלנו", בתוך: קיבוץ וקומונה בעקבות ספרו של יעקב עובד "מאתיים שנות קומונה בארצות הברית", ישראל, יד טבנקין, 24-28.

קופ, י. (2010). "אליה וקוץ בה: תכנית הייצוב 1985 ושטת חוק ההסדרים שנלוותה לה", בתוך: הכהן, ד., ליסק, מ. (עורכים). צומתי הכרעות ופרשיות מפתח בישראל, מכון בן גוריון לחקר הציונות.

קורא, מ., גל, ג., כהן, ר. (2007). "מבט בינלאומי משווה על רשת הביטחון האחרונה בישראל", בטחון סוציאלי, 74, עמ' 43-69.

קטן, י. (1998). "שירותי הרווחה האישיים בישראל: סוגיות ודילמות מרכזיות", ביטחון סוציאלי, 53, עמ' 39-58.

קטן, י. (2000). *מדינת רווחה לפתחה של מאה חדשה*, מכון הנרייטה סאלד, ירושלים.

קרול, י. ואחרים. (1989). *המשבר הכלכלי בקיבוצי התק"מ תשמ"ד – תשמ"ח*. עקרונות וקווי פעולה לפתרון המשבר, תל אביב: תק"ס.

קרמפף, א. (2015). *המקורות הלאומיים של כלכלת השוק*, ירושלים: מאגנס.

רובינשטיין, א. (2016), בג"צ 2037/14.

רוזוליו, ד. (1999). *השיטה והמשבר: שברים, הסדרים ושינויים בתנועה הקיבוצית*, תל אביב, עם עובד.

רוזוליו, ד., רוזנר, מ. (2003). "תמורות בהתפתחות השוויון בקיבוץ", בתוך: יסעור, א., עובד, י., רוזוליו, ד., רוזנר, מ. *צדק חברתי ושוויון בעולם משתנה*, הקיבוץ המאוחד.

רוזנר, מ. (2003). "הביטחון הסוציאלי בקיבוץ ועמדות חברי הקיבוץ כלפיו", *ביטחון סוציאלי*, 64, עמ' 100-122.

רוזנר, מ., וגץ, ש. (1996). *הקיבוץ בעידן של שינויים*, ישראל, הוצאת הקיבוץ המאוחד.

רוזנר, מ., פלג, ד. גולדמברג, ח. גליק, י. (1999). *הביטחון הסוציאלי בקיבוץ*, המכון לחקר הקיבוץ והרעיון השיתופי, אוניברסיטת חיפה.

רוזנר, מ., פלגי, מ. גולדמברג, ח. (2002). *שיטות של תקציב דיפרנציאלי בקיבוצים ומאפייניהן*, המכון לחקר הקיבוץ והרעיון השיתופי, אוניברסיטת חיפה.

שיו, ר. (2016). "תכנית הייצוב 1985 – שינוי פרדיגמטי כואב", בתוך: 30 שנה למהפכה הניאו-ליברלית בישראל: חוברת מסכמת בעקבות כנס לציון 30 שנה לתוכנית החירום לייצוב המשק, מרכז אדוה, עמ' 29-26.

שמואל, ש., דהן, מ., דביר, א., מירוניביץ, נ. (2000). *האם שוויון מפריע לצמיחה? על הקשר בין שוויון בהכנסות לצמיחה כלכלית*, מכון ון ליר בירושלים.

שפירא, א. (2010). "הקיבוץ והמדינה", בתוך: בראלי, א., כ"ץ, ג. (עורכים) *עיונים בתקומת ישראל*, (20). עמ' 193-207.

שפרמן, ק, ת. (2012). "חוצים את הקווים, עוני ואי שוויון בישראל", *פרלמנט*, 63, המכון הישראלי לדמוקרטיה.

תרשיש, נ. (2017). *נייר מדיניות: מדינות רווחה בראיה משווה: כיצד להגדיר את ישראל?*, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל.

Abramitzky, R. (2018). *The Mystery of The Kibbutz*, Princeton University Press.

Alcock, P., Pearson S. (1999). "Raising the Poverty Plateau: The Impact of Means-tested Rebates from Local Authority Charges on Low Income Households", *Journal of Social Policy*, 28, 3, pp 497-516.

Andoni, A. (2009). *Nearest neighbor search: the old, the new, and the impossible*, Doctoral dissertation, Massachusetts Institute of Technology.

Bauman, Z. (2001). "Identity in the globalizing world", in: Ben Rafael, E., Sternberg, Y. (editor) *Identity, Culture, and Globalization*, Boston, Brill, 471-482

Bebbington, J., Unerman, J., O'Dwyer, B. (2007). *Sustainability Accounting and Accountability*, New York, Routledge.

Beck, U., Beck-Gernsheim, E. (2002). *Individualization: Institutionalized Individualism and its Political Consequences*, London UK., Sage Pub.

Ben Rafael, E. (2013). "Kibbutz: Survival at Risk", in: Eliezer Ben Refael, (editor). *The Communal Idea in the 21st Century*, Boston, Brill, 301-322.

Belah, R.N., Madsen, R., Sullivan, W.D., Swidler, A., Tipton, S.M. (1985). *Habits of the Heart: Individualism and Commitment in American Life*, Berkley, Univ. of Calif. Press.

Card, D., Kruger, A.B. (1994). "Minimum wages and employment: A case study of the fast food industry in New Jersey and Pennsylvania", *National bureau of economic research*, Cambridge.

Carroll, A., Buchholtz, A. (1987). *Business and Society: Ethics, Sustainability, and Stakeholder Management*, USA, Stamford.

Castles, F. (2004). *The future of the welfare state: Crisis myths and crisis realities*, Oxford University Press.

Charney, I., Palgi, M. (2013). "Reinventing the Kibbutz: The "Community Expansion" Project", in: Palgi, M., Reinharz, S. *One Hundred Years of Kibbutz Life: A Century of Crises and Reinvention*, Transaction Publishers, pp 259-270.

Charney, I., Palgi, M. (2014). "Interpreting the Repopulation of Rural Communities: the Case of Private Neighbourhoods in Kibbutzim", *Population, Space and Place*, 20, 7, pp 664-676.

Charney, I., Palgi, M. (2018). "Variegated communities: Looking into socio-spatial splintering in renewing kibbutzim", *Journal of Rural Studies*, 57, pp 36-43.

Christensen K., Levinson D. (2003). *The Encyclopedia of Community - From the Village to the Virtual World*, London, Saga Publication.

Cho, D., Chung, Y., Yeo, C. (2017). *Analysis of contributing factors to social security payment of elderly households*, Proceeding of 2017 international conference of Asian-Pacific Planning societies.

Cologne, J.B., Sibata, Y. (1995). "Optimal Case Control Matcing in Practice", *Epidemiology*, 6, pp 271-275.

Creppaldi, C. (2017). *Minimum Income Policies in EU Member States*, European Union.

Darling, D.L., Raham, H., Pillarisetti, J.R. (1994). "Measuring and Monitoring Change with a Community Life Cycke Model", *Journal of the Community Development Society*, 25 ,1, 62-79.

Deschacht, N., Goeman, K. (2015). "The Effect of Bkended Learning on Course Persistence and Performance of Adult Learners: A Difference-in-Differences Analysis", *Computers & Education*, 87, pp 83-89.

Dimick, J.B., Ryan, A.M. (2014). "Methods for Evaluation Changes in Health Care Policy – The Difference-in-Differences Approach", *JAMA Guide to Statistics and Methods*, 312, pp 2401-2402.

Domberger, S., Piggot, J. (1986). "Privatization Policies and Public Enterprise: A Survey", *The Economic Record*, June, pp145-162.

Douthitt, R, A. Macdonald, M. Mullis, R. (1992). "The Relationship Between Measures of Subjective and Economic Well-Being: A New Look", *Social Indicators Research*, vol 26 , pp 407-422.

Ebenstein, A., Hazan, M., Simhon, A. (2016). "Changing the Cost of Children and Fertility: Evidence from the Israeli Kibbutz", *The Economic Journal*, 126, pp 2038-2063.

Esping Andersen, G. (1990). *The Three Worlds of welfare Capitalism*, Princeton.

Etzioni, A, (2000). "Creating Good Communities and Good Societies", *Contemporary Sociology*, 29, 188-195.

Fisher, G.M. (1992). "The Development and History of the Poverty Thresholds" ,*Social Security Bulletin*, 55, pp 3-14.

Galor, O., Zeira, J. (1993). "Income distribution and macroeconomics", *Review of Economic Studies*, 35, pp 52-60

Gan, A. (2011). "From "We" to "Me": The Ideological Roots of the Privatization of the Kibbutz", in: Palgi, M., Reinharz, S. *One Hundred Years of Kibbutz Life: A Century of Crises and Reinvention*, Transaction Publishers, pp 33-46.

Garland, D. (2016). *The welfare state: A very short introduction*, Oxford University Press.

Garrett, H. (1963). "The Tragedy of the Commons", *Science*, 162, pp. 1243-1248.

Gillen, D. Niemeier, H.M. (2008). "The European Union: Evolution of Privatization, Regulation, and Slot Reform", in: , Clifford, W., Gines, D.R (editors). *Aviation Infrastructure Performance: A Study in Comparative Political Economy*, Brookings Institution Press, pp 36-61.

Goldman, Y. "Commune and Community: A Socialist Perspective", (2013). in: Eliezer Ben Refael, (editor). *The Communal Idea in the 21st Century*, Boston, Brill, 91-112.

Greenberg, Z. (2013). "Kibbutz Neighborhoods and New Communities: The Development of a Sense of Belonging among the Residents of New Community Neighborhoods on Kibbutzim", in: Palgi, M., Reinharz, S. *One Hundred Years of Kibbutz Life: A Century of Crises and Reinvention*, Transaction Publishers, pp 271-288.

Harding, D. J. (2003). "Counterfactual models of neighborhood effects: The effect of neighborhood poverty on dropping out and teenage pregnancy", *American Journal of Sociology*, 109, pp 676–719.

Heikkila, M., Fridberg, T., Keskitalo, E. (2001). *Social Assistance in Europe*, Helsinki: STAKES.

Hillery, E.A JR, (1955). "Definitions of Community: Areas of Agreement", *Rural Sociology*, 20, 118-137.

Hodge, A, G. (2000). *Privatization – An International Review of Performance*, Monash University.

Jennings, W.G., Richards, T.N., Smith, M.D., Bjerregaard, B., Fogel, S.J. (2015). "A Propensity Score Matching Analysis of the Relationship Between Victim Sex and Capital Juror Decision-making in North Carolina", *Social science research*, 52, pp.47-58.

Kanter, R.M, (1973). *Commitment and Community – Communes and Utopias in Sociological Perspective*, Massachusetts, Harvard University Press.

Keller, S. (2003). *Community: Pursuing the Dream, Living the Reality*, USA, Princeton University Press.

Kirkham, k. (2017). "An Overview: from contradictions of capital to the history of contradictions of the welfare state", *The Journal of Social Policy Studies*, 15, pp 309-322.

Lambert, T, M. (2015) "Privatization and the Public Good", *Change: The Magazine of Higher Learning*, pp 6-13.

Laviatan, U., Oliver, H., Quarter, J. (1998). *Crisis in the Israeli kibbutz: Meeting the challenge of changing times*, Westport, Conn.: Praeger.

Laviatan, U. (2013). "Kibbutzim as a Real-life Utopia: Survival Depends on Adherence to Utopian Values", *Psychology and Developing Societies*, 25. pp 249-281.

Lichterman, P. (1995). "Beyond the seesaw model: Public commitment in a culture of self-fulfillment", *Sociological Theory*, 13, pp 275-298.

Litwin, H., Sapir, E.V. (2009). "Perceived income adequacy among older adults in 12 countries: Findings from the Survey of Health, Ageing, and Retirement in Europe", *Gerontologist*, 49, pp 397–406.

Loughran, L.A., Mulvey, E.P., Schubert, C.A., Fagan, J., Piquero, A.R., Losoya, S.H. (2009). "Estimating a dose–response relationship between length of stay and future recidivism in serious juvenile offenders, *Criminology*, 47, pp. 699-740

Maman, D., Rosenhek, Z. (2012). "The Institutional Dynamics of a Developmental State: Change and Continuity in State – Economy Relations in Israel", *Studies in Comparative International Development*, 47, pp 342-363.

Mercille, J., Murphy, E. (2017). "What is privatization? A political economy framework", *Environment and Planning A: Economy and Space*, 49, pp 1040-1059.

Miller, T. (2013). "Community: Greatly Needed but Hard to Achieve", in: Ben Refael, E. (editor), *The Communal Idea in the 21st Century*, Boston, Brill, 145-160.

Myles, J. (2014). "Equal Politics in Difficult Times: Can Welfare States Still Promote Equality?", *60 Years of National Insurance in Israel - Social Security over the years. A selection of articles from the Social Security journal*, National Insurance Institute.

Nisbet, R.A. (1969). *Social Change and History: Aspect of the Western Theory of Development*, New York , Oxford University Press.

Niv, A, (1980). "Organizational Disintegration: Roots, Processes and Types", in: Kimberly, J.R., Miles, R.H., and Associates, *The Organization Life Cycle*, San Francisco, Jossey-Bass Publishers, pp 375-394.

Ostrom, E. (2015). *Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action*, Cambridge University Press

Palgi, M., Getz, S. (2014). "Varieties in developing sustainability: the case of the Israeli kibbutz", *International Review of Sociology: Revue Internationale de Sociologie*, 24: 1, pp 38-47.

Parsons, T. (1960). *Structure and Process in Modern Societies*, New York, John Wiley.

Pavin, A. (2013). "Crisis, Social, Capital, and Community Resilience", in: Palgi, M., Reinharz, S. *One Hundred Years of Kibbutz Life: A Century of Crises and Reinvention*, Transaction Publishers, pp 59-72 .

Perotti, R. (1996). "Growth, income distribution, and democracy: what the data say", *Journal of Economic Growth*, 149, pp 1-187.

Pickett, K., Wilkinson, R. (2009). *The Spirit Level - Why More Equal Societies Almost Always Do Better*, Bloomsbury Press.

Pierson, P. (1994). *Dismantling the welfare state? Reagan, Thatcher and the politics of retrenchment*, Cambridge University Press.

Pierson, P. (1996). "The new politics of the welfare state", *World Politics*, 48, pp 143- 179.

Piketty, T. (Author). Goldhammer, A. (Translator). (2014). *Capital in the Twenty-First Century*, Cambridge Massachusetts, Belknap Press of Harvard University Press.

Pitzer, D. "Developmental Communalism into the Twenty-First Century", (2013). in: Ben Refael, E. (editor). *The Communal Idea in the 21st Century*, Boston, Brill, 33-52.

Putnam, R.D. (2000). *Bowling Alone: the Collapse and Revival of American Community*, New York, Simon & Schuster.

Ramamurti, R. (2000). "A Multilevel Model of Privatization in Emerging Economies", *The Academy of Management Review*, 25 (3), pp. 525-550.

Reich, R. (2010). *The Work of Nations: Preparing Ourselves for 21st Century Capitalism*, Vintage.

Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future, (1987).

Robson, W.A. (2017). *Welfare State and Welfare Society – Illusion and Reality*, Routledge.

Rosenbaum, P., Rubin, D. (1983). "The central role of the propensity score in observational studies for causal effects", *Biometrika*, 70, pp 41–55.

Rubin, Z., Felsenstein, D. (2017). "Supply side constraints in the Israeli housing market—The impact of state owned land", *Land Use Policy*, 65, pp 266-276.

Solow, R.M. (1992) "Sustainability: An Economist's Perspective", *National Geographic Research and Exploration*, 8, pp 10-21.

Starr, P. (1989) "The Meaning of Privatization", in Kamerman, S.B., Kahn, A.J. (edit). *Privatization and the Welfare State*, Princeton University Press, pp 15-47.

Suttles, G.D. (1972). *The Social Construction of Communities*, Chicago, University of Chicago Press.

Topel, M. "Renewing Traditional Community", (2013) in: Ben Refael, E.(editor). *The Communal Idea in the 21st Century*, Boston, Brill, 205-220.

Turney, K. (2012). "Pathways of Disadvantage: Explaining the Relationship between Maternal Depression and Children's Problem Behaviors", *Social Science Research*, 41(6), pp.1546-1564.

Tyborowski, T., Primack, M., Matthews, K. (1997). "Privatization: A closer look", *AACE International Transactions*, pp 35-39.

Veit-Wilson, J. (1998). *Setting Adequacy Standards - How Governments Define Minimum Incomes*, Bristol: Policy Press.

Waibel, S., Petzold, K., Rüger, H. (2018). "Occupational Status Benefits of Studying Abroad and the Role of Occupational Specificity—A Propensity Score Matching Approach", *Social Science Research*, 74, pp. 45-61.

אביטל, מ. (2017). "קהילה ו/או תאגיד? הליך המעבר לקיבוץ המשתנה ומשפט המדינה", מחקר
<https://mechkareimishpat.wordpress.com/2017/01/17/%D7%93%D7%A8-%D7%90%D7%91%D7%99%D7%98%D7%9C-%D7%9E%D7%A8%D7%92%D7%9C%D7%99%D7%AA-%D7%A7%D7%94%D7%99%D7%9C%D7%94-%D7%95%D7%90%D7%95-%D7%AA%D7%90%D7%92%D7%99%D7%93-%D7%94%D7%9C%D7%99%D7%9A/>

ארגון הבריאות העולמי. (2018). "דו"ח ארגון הבריאות העולמי". אתר ארגון הבריאות העולמי.
https://www.who.int/gho/publications/world_health_statistics/2017/dashboard/en/

ביטוח לאומי. (ללא תאריך). "קצבאות והטבות". אתר ביטוח לאומי. נדלה בתאריך 18/1/2019,
<https://www.btl.gov.il/benefits/Pages/default.aspx>

ביטוח לאומי. (ללא תאריך). "הבטחת הכנסה". אתר ביטוח לאומי. נדלה בתאריך 14/1/19
https://www.btl.gov.il/benefits/Income_support/Pages/default.aspx

ביטוח לאומי. (2014). דו"ח הוועדה למלחמה בעוני. אתר ביטוח לאומי.
<http://molsa.gov.il/focus/documents/%D7%93%D7%95%D7%97%20%D7%94%D7%A2%D7%95%D7%A0%D7%99%2022.6.14.pdf>

ביטוח לאומי. (2016). דו"ח ממדי העוני והפערים החברתיים. אתר ביטוח לאומי.
https://www.btl.gov.il/Publications/oni_report/Documents/oni2016-new.pdf

ביטוח לאומי. (2017). דו"ח ממדי העוני והפערים החברתיים. אתר ביטוח לאומי.
https://www.btl.gov.il/Publications/oni_report/Documents/oni2017.pdf

בנק ישראל, (2017), ניתוח ההתפתחויות הפיסקליות בשנת 2016, תמונת המצב הפיסקלית לשנת 2017 והמגמות הצפויות להמשך העשור.
<https://www.boi.org.il/he/NewsAndPublications/PressReleases/Documents/%D7%94%D7%A1%D7%A7%D7%99%D7%A8%D7%94%20%D7%94%D7%A4%D7%99%D7%A1%D7%A7%D7%90%D7%9C%D7%99%D7%AA.pdf>

נדלה ב-20/12/18

גוטווין, ד. (2007). ההכרעה האסטרטגית האמיתית. אתר החדשות. YNET_
<https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3448973,00.html>

גל גי, מדהלה בריק, ש. (2016). "ההוצאה הציבורית על רווחה" דוח מצב המדינה: חברה, כלכלה ומדיניות 2016. מכון טאוב.
<http://taubcenter.org.il/he/state-of-the-nation-2016-heb/>

גל גי, מדהלה, ש. (2018). מערכת הרווחה: מבט על. מרכז טאוב. <http://taubcenter.org.il/he/welfare-system-an-overview/#>

האגודה לזכויות האזרח בישראל. (2013). דו"ח זכויות האדם בישראל – תמונת מצב 2013. אתר האגודה לזכויות האזרח בישראל. <https://law.acri.org.il/pdf/State2013he.pdf>

התנועה הקיבוצית. (2016). "שנתון התנועה הקיבוצית נתוני 2015/16, מספר 14". אתר התנועה הקיבוצית. <http://www.kibbutz.org.il/sites/default/files/inlinefiles/%D7%A9%D7%A0%D7%AA%D7%95%D7%9F%2014.pdf>

התנועה הקיבוצית. (2017). "שנתון התנועה הקיבוצית נתוני 2016/17, מספר 15". אתר התנועה הקיבוצית. http://www.kibbutz.org.il/sites/default/files/inlinefiles/%D7%A9%D7%A0%D7%AA%D7%95%D7%9F%202016%D7%A1%D7%95%D7%A4%D7%99_0.pdf

מבקר המדינה. (1990). דו"ח מבקר המדינה, 40. אתר מבקר המדינה. <http://www.mevaker.gov.il/he/Reports/Pages/default.aspx#topSearch>

מבקר המדינה. (2006). דו"ח שנתי 57 ב מבקר המדינה, תקצוב שירותי הרווחה לרשויות מקומיות – היעדר שוויון, עמ' 651-660. אתר מבקר המדינה. <https://www.mevaker.gov.il/he/Reports/Pages/294.aspx>

הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (הלמ"ס). (2008). דו"ח הקיבוצים ואוכלוסייתם תמורות גאוגרפיות בשנים 1961-2005, פרסום מספר 1327. https://www.cbs.gov.il/he/publications/DocLib/2008/kib05/pdf/h_print.pdf

כנסת ישראל. (1980). "חוק הבטחת הכנסה". אתר הכנסת. https://www.knesset.gov.il/review/data/heb/law/kns9_incomemaintenance.pdf

מנחם-כרמי, ש, ספיבק, א., (2018). "מחקר חדש: הפנסיות הצפויות לדור הנוכחי יהיו רק 38% מהשכר הממוצע לגברים, ו-31% מהשכר לנשים". אתר אוניברסיטת בן גוריון. <http://in.bgu.ac.il/pages/news/shrinking-pension.aspx>

פלוג, ק. קסיר, נ. מידן, א. (2005). חוק משפחות חד הוריות, היצע עבודה ועוני, מחלקת המחקר, בנק ישראל. אתר בנק ישראל. <https://www.boi.org.il/deptdata/mehkar/papers/dp0505h.pdf>

תקנות האגודות השיתופיות (סוגי אגודות) (תיקון). התשס"ו-2005. אתר התנועה הקיבוצית. http://www.kibbutz.org.il/sites/default/files/protocols/100829_TakanotKibbutzim.pdf

תקנות האגודות השיתופיות (ערבות הדדית בקיבוץ המתחדש) התשס"ו-2005. אתר פסק דין. <https://www.psakdin.co.il/Law/%D7%AA%D7%A7%D7%A0%D7%95%D7%AA-%D7%94%D7%90%D7%92%D7%95%D7%93%D7%95%D7%AA-%D7%94%D7%A9%D7%99%D7%AA%D7%95%D7%A4%D7%99%D7%95%D7%AA-%D7%A2%D7%A8%D7%91%D7%95%D7%AA-%D7%94%D7%93%D7%93%D7%99%D7%AA-%D7%91%D7%A7%D7%99%D7%91%D7%95%D7%A5-%D7%9E%D7%AA%D7%97%D7%93%D7%A9-,-%D7%94%D7%AA%D7%A9%D7%A1%22%D7%95-2005>

HM Treasury, *A new approach to public private partnerships, United Kingdom*, (2012). https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/205112/pf2_infrastructure_new_approach_to_public_private_partnerships_051212.pdf

נספחים

נספחים פרק א

א.1. אינדקס לכידות חברתית נתפסית – Cronbach's Alpha

Reliability Statistics	
Cronbach's Alpha	N of Items
.796	4

Item-Total Statistics				
Cronbach's Alpha if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Scale Variance if Item Deleted	Scale Mean if Item Deleted	
.740	.629	7.110	9.27	Sbenishi – שביעות רצון מהיחסים הבין אישיים בקיבוץ
.740	.627	7.104	9.30	Sbendori – שביעות רצון מהיחסים הבין-דוריים בקיבוץ
.713	.678	5.433	9.29	shomish – שביעות רצון מהרגשת הבית ותחושת השייכות שלך
.781	.536	6.731	9.44	Smosadot – שביעות רצון מהתייחסות המוסדות בקיבוץ לצרכיך המיוחדים

אינדקס רווחה כלכלית נתפסית - Cronbach's Alpha

2.א.

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	N of Items
.732	2

Item-Total Statistics

Cronbach's Alpha if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Scale Variance if Item Deleted	Scale Mean if Item Deleted	
.	.579	1.080	3.45	scalcali – שביעות רצון מהמצב הכלכלי בקיבוץ
.	.579	1.214	3.31	sbitacho – שביעות רצון ממידת הבטחון הכלכלי שיש לך בעתיד

פלטטים תרשים 8 ותרשים 9: שינוי ארגוני – עומק הפרטה, קיימות הקהילה השיתופית – לכידות חברתית נתפסת ורווחה כלכלית נתפסת

3.א.

עומק הפרטה 0

Paired Samples Statistics^a

Std. Error Mean	Std. Deviation	N	Mean		
.04708	.66076	197	2.4535	אינדקס לכידות חברתית לזיתן	Pair 1
.05585	.78391	197	3.5778	אינדקס לכידות חברתית 2015	
.07472	1.04870	197	2.8299	אינדקס רווחה כלכלית לזיתן	Pair 2
.07050	.98954	197	3.8173	אינדקס רווחה כלכלית מ-2015	

a. עומק הפרטה = אין הפרטה

Paired Samples Test^a

Sig. (2-tailed)	df	t	95% Confidence Interval of the Difference		Paired Differences				
			Upper	Lower	Std. Error Mean	Std. Deviation	Mean		
.000	196	-15.070	-.97723	-1.27150	.07461	1.04717	-1.12437	אינדקס לכידות חברתית לזיתן - אינדקס לכידות חברתית 2015	Pair 1
.000	196	-10.015	-.79290	-1.18172	.09858	1.38361	-.98731	אינדקס רווחה כלכלית לזיתן - אינדקס רווחה כלכלית מ-2015	Pair 2

a. עומק הפרטה = אין הפרטה

עומק הפרטה 1

Paired Samples Statistics^a

Std. Error Mean	Std. Deviation	N	Mean		
.06489	.60875	88	2.6146	אינדקס לכידות חברתית לזיתן	Pair 1
.09565	.89730	88	3.4782	אינדקס לכידות חברתית 2015	
.10206	.95741	88	3.1307	אינדקס רווחה כלכלית לזיתן	Pair 2
.10624	.99658	88	3.5625	אינדקס רווחה כלכלית מ-2015	

a. עומק הפרטה = צעד ראשון-שכר דיפרנציאלי

Paired Samples Test^a

Sig. (2-tailed)	df	t	95% Confidence Interval of the Difference		Paired Differences				
			Upper	Lower	Std. Error Mean	Std. Deviation	Mean		
.000	87	-7.141	-.62326	-1.10401	.12094	1.13449	-.86364	אינדקס לכידות חברתית לזיתן - אינדקס לכידות חברתית 2015	Pair 1
.003	87	-3.064	-.15167	-.71196	.14095	1.32218	-.43182	אינדקס רווחה כלכלית לזיתן - אינדקס רווחה כלכלית מ-2015	Pair 2

a. עומק הפרטה = צעד ראשון-שכר דיפרנציאלי

עומק הפרטה 2

Paired Samples Statistics^a

Std. Error Mean	Std. Deviation	N	Mean		
.05017	.78368	244	2.6605	אינדקס לכידות חברתית לזיתן	Pair 1
.05634	.88012	244	3.4734	אינדקס לכידות חברתית 2015	
.06075	.94888	244	3.1004	אינדקס רווחה כלכלית לזיתן	Pair 2
.06163	.96262	244	3.4262	אינדקס רווחה כלכלית מ-2015	

a. עומק הפרטה = שני צעדים-שכר דיפרנציאלי ושייך דירות

Paired Samples Test^a

Sig. (2-tailed)	df	t	95% Confidence Interval of the Difference		Paired Differences				
			Upper	Lower	Std. Error Mean	Std. Deviation	Mean		
.000	243	-10.595	-.66172	-.96397	.07672	1.19844	-.81284	אינדקס לכידות חברתית לזיתן - אינדקס לכידות חברתית 2015	Pair 1
.000	243	-3.547	-.14487	-.50677	.09186	1.43494	-.32582	אינדקס רווחה כלכלית לזיתן - אינדקס רווחה כלכלית מ-2015	Pair 2

a. עומק הפרטה = שני צעדים-שכר דיפרנציאלי ושייך דירות

עומק הפרטה 3

Paired Samples Statistics^a

Std. Error Mean	Std. Deviation	N	Mean		
.08417	.78052	86	2.6618	אינדקס לכידות חברתית לזיתן	Pair 1
.11308	1.04862	86	3.3459	אינדקס לכידות חברתית 2015	
.10283	.95365	86	3.7791	אינדקס רווחה כלכלית לזיתן	Pair 2
.12676	1.17550	86	3.5233	אינדקס רווחה כלכלית מ-2015	

a. עומק הפרטה = שלושה צעדים-שכר דיפרנציאלי, שיוך דירות וחלוקת מניות

Paired Samples Test^a

Sig. (2-tailed)	df	t	95% Confidence Interval of the Difference		Paired Differences				
			Upper	Lower	Std. Error Mean	Std. Deviation	Mean		
.000	85	-4.596	-.38816	-.98006	.14885	1.38037	-.68411	אינדקס לכידות חברתית לזיתן - אינדקס לכידות חברתית 2015	Pair 1
.106	85	1.635	.56683	-.05521	.15643	1.45065	.25581	אינדקס רווחה כלכלית לזיתן - אינדקס רווחה כלכלית מ-2015	Pair 2

a. עומק הפרטה = שלושה צעדים-שכר דיפרנציאלי, שיוך דירות וחלוקת מניות

א.4. פלטים תרשים 10 ותרשים 11: שינוי דמוגרפי – מספר סטטוסים בקיבוץ, קיימות הקהילה השיתופית – לכידות חברתית נתפסת ורוחה כלכלית נתפסת

סטטוס חבר מלא

Paired Samples Statistics^a

Std. Error Mean	Std. Deviation	N	Mean		
.04095	.63709	242	2.4153	אינדקס לכידות חברתית לזיתן	Pair 1
.05117	.79609	242	3.6574	אינדקס לכידות חברתית 2015	
.06252	.97266	242	2.8182	אינדקס רווחה כלכלית לזיתן	Pair 2
.05598	.87091	242	4.0434	אינדקס רווחה כלכלית מ-2015	

a. מספר וסוג סטטוסים בקיבוץ = 10.00

Paired Samples Test^a

Sig. (2-tailed)	df	t	95% Confidence Interval of the Difference		Paired Differences				
			Upper	Lower	Std. Error Mean	Std. Deviation	Mean		
.000	241	-18.989	-1.11323	-1.37093	.06541	1.01755	-1.24208	אינדקס לכידות חברתית לזיתן - אינדקס לכידות חברתית 2015	Pair 1
.000	241	-15.022	-1.06454	-1.38587	.08156	1.26880	-1.22521	אינדקס רווחה כלכלית לזיתן - אינדקס רווחה כלכלית מ-2015	Pair 2

a. מספר וסוג סטטוסים בקיבוץ = 10.00

סטטוסים חבר מלא וחבר בעצמאות כלכלית

Paired Samples Statistics^a

Std. Error Mean	Std. Deviation	N	Mean		
.10761	.72982	46	2.7065	אינדקס לכידות חברתית לזיתן	Pair 1
.14530	.98546	46	3.4982	אינדקס לכידות חברתית 2015	
.13072	.88656	46	3.2391	אינדקס רווחה כלכלית לזיתן	Pair 2
.15200	1.03092	46	3.7826	אינדקס רווחה כלכלית מ-2015	

a. מספר וסוג סטטוסים בקיבוץ = 22.00

Paired Samples Test^a

Sig. (2-tailed)	df	t	95% Confidence Interval of the Difference		Paired Differences				
			Upper	Lower	Std. Error Mean	Std. Deviation	Mean		
.000	45	-3.849	-.37745	-1.20589	.20566	1.39485	-.79167	אינדקס לכידות חברתית לזיתן - אינדקס לכידות חברתית 2015	Pair 1
.010	45	-2.691	-.13675	-.95020	.20194	1.36962	-.54348	אינדקס רווחה כלכלית לזיתן - אינדקס רווחה כלכלית מ-2015	Pair 2

a. מספר וסוג סטטוסים בקיבוץ = 22.00

סטטוסים חבר מלא וחבר בעצמאות כלכלית והרחבה

Paired Samples Statistics^a

Std. Error Mean	Std. Deviation	N	Mean		
.05394	.80182	221	2.6546	אינדקס לכידות חברתית לזיתן	Pair 1
.06100	.90686	221	3.3748	אינדקס לכידות חברתית 2015	
.07126	1.05936	221	3.1855	אינדקס רווחה כלכלית לזיתן	Pair 2
.07136	1.06082	221	3.1493	אינדקס רווחה כלכלית מ-2015	

a. מספר וסוג סטטוסים בקיבוץ = 30.00

Paired Samples Test^a

Sig. (2-tailed)	df	t	95% Confidence Interval of the Difference		Paired Differences				
			Upper	Lower	Std. Error Mean	Std. Deviation	Mean		
.000	220	-8.806	-.55902	-.88141	.08179	1.21591	-.72021	אינדקס לכידות חברתית לזיתן - אינדקס לכידות חברתית 2015	Pair 1
.709	220	.374	.22679	-.15439	.09671	1.43766	.03620	אינדקס רווחה כלכלית לזיתן - אינדקס רווחה כלכלית מ-2015	Pair 2

a. מספר וסוג סטטוסים בקיבוץ = 30.00

סטטוסים חבר מלא והרחבה

Paired Samples Statistics^a

Std. Error Mean	Std. Deviation	N	Mean		
.06552	.67458	106	2.7909	אינדקס לכידות חברתית לזיתן	Pair 1
.08800	.90606	106	3.3428	אינדקס לכידות חברתית 2015	
.08946	.92102	106	3.5802	אינדקס רווחה כלכלית לזיתן	Pair 2
.07335	.75516	106	3.3585	אינדקס רווחה כלכלית מ-2015	

a. מספר וסוג סטטוסים בקיבוץ = 28.00

Paired Samples Test^a

Sig. (2-tailed)	df	t	95% Confidence Interval of the Difference		Paired Differences				
			Upper	Lower	Std. Error Mean	Std. Deviation	Mean		
.000	105	-4.876	-.32747	-.77630	.11318	1.16527	-.55189	אינדקס לכידות חברתית לזיתן - אינדקס לכידות חברתית 2015	Pair 1
.048	105	1.998	.44172	.00168	.11096	1.14243	.22170	אינדקס רווחה כלכלית לזיתן - אינדקס רווחה כלכלית מ-2015	Pair 2

a. מספר וסוג סטטוסים בקיבוץ = 28.00

נספחים פרק ב

ב.1. רגורסיה לכל המדגם, כל הגילאים

Descriptive Statistics			
N	Std. Deviation	Mean	
4366	1.01373	3.2971	רווחה_כלכלית
4366	.448	.28	TIME
4366	.364	.16	משתנה דמי עבור רמת הפרטה 1
4366	.490	.40	משתנה דמי עבור רמת הפרטה 2
4366	.367	.16	משתנה דמי עבור רמת הפרטה 3
4366	.199	.04	מי דגם * עומק הפרטה 1
4366	.303	.10	מי דגם * עומק הפרטה 2
4366	.226	.05	מי דגם * עומק הפרטה 3
4366	16.10559	50.8154	גיל
4366	1712.324	2841.53	גיל בריבוע

Correlations

גיל בריבוע	גיל	מי דגם * עומק הפרטה 3	מי דגם * עומק הפרטה 2	מי דגם * עומק הפרטה 1	משתנה דמי עבור רמת הפרטה 3	משתנה דמי עבור רמת הפרטה 2	משתנה דמי עבור רמת הפרטה 1	TIME	רווחה כלכלית		
.073	.075	.084	-.021	.097	.243	-.020	.053	.230	1.000	רווחה כלכלית	
.327	.313	.386	.545	.335	.059	-.038	-.012	1.000	.230	TIME	
-.031	-.030	-.103	-.146	.483	-.188	-.352	1.000	-.012	.053	משתנה דמי עבור רמת הפרטה 1	
.056	.050	-.195	.415	-.170	-.356	1.000	-.352	-.038	-.020	משתנה דמי עבור רמת הפרטה 2	
.009	.017	.548	-.148	-.091	1.000	-.356	-.188	.059	.243	משתנה דמי עבור רמת הפרטה 3	
.147	.143	-.050	-.070	1.000	-.091	-.170	.483	.335	.097	מי דגם * עומק הפרטה 1	
.186	.177	-.081	1.000	-.070	-.148	.415	-.146	.545	-.021	מי דגם * עומק הפרטה 2	
.090	.090	1.000	-.081	-.050	.548	-.195	-.103	.386	.084	מי דגם * עומק הפרטה 3	
.987	1.000	.090	.177	.143	.017	.050	-.030	.313	.075	גיל	
1.000	.987	.090	.186	.147	.009	.056	-.031	.327	.073	גיל בריבוע	
.000	.000	.000	.080	.000	.000	.095	.000	.000	.	רווחה כלכלית	
.000	.000	.000	.000	.000	.000	.006	.205	.	.000	TIME	
.020	.026	.000	.000	.000	.000	.000	.	.205	.000	משתנה דמי עבור רמת הפרטה 1	
.000	.000	.000	.000	.000	.000	.	.000	.006	.095	משתנה דמי עבור רמת הפרטה 2	
.279	.137	.000	.000	.000	.	.000	.000	.000	.000	משתנה דמי עבור רמת הפרטה 3	
.000	.000	.001	.000	.	.000	.000	.000	.000	.000	מי דגם * עומק הפרטה 1	
.000	.000	.000	.	.000	.000	.000	.000	.000	.080	מי דגם * עומק הפרטה 2	
.000	.000	.	.000	.001	.000	.000	.000	.000	.000	מי דגם * עומק הפרטה 3	
.000	.	.000	.000	.000	.137	.000	.026	.000	.000	גיל	
.	.000	.000	.000	.000	.279	.000	.020	.000	.000	גיל בריבוע	
4366	4366	4366	4366	4366	4366	4366	4366	4366	4366	רווחה כלכלית	N

Pearson Correlation

Sig. (1-tailed)

4366	4366	4366	4366	4366	4366	4366	4366	4366	4366	4366	TIME
4366	4366	4366	4366	4366	4366	4366	4366	4366	4366	4366	משתנה דמי עבור רמת הפרטה 1
4366	4366	4366	4366	4366	4366	4366	4366	4366	4366	4366	משתנה דמי עבור רמת הפרטה 2
4366	4366	4366	4366	4366	4366	4366	4366	4366	4366	4366	משתנה דמי עבור רמת הפרטה 3
4366	4366	4366	4366	4366	4366	4366	4366	4366	4366	4366	מי דגם * עומק הפרטה 1
4366	4366	4366	4366	4366	4366	4366	4366	4366	4366	4366	מי דגם * עומק הפרטה 2
4366	4366	4366	4366	4366	4366	4366	4366	4366	4366	4366	מי דגם * עומק הפרטה 3
4366	4366	4366	4366	4366	4366	4366	4366	4366	4366	4366	גיל
4366	4366	4366	4366	4366	4366	4366	4366	4366	4366	4366	גיל בריבוע

Variables Entered/Removed^a

Method	Variables Removed	Variables Entered	Model
Enter	.	גיל בריבוע, משתנה דמי עבור רמת הפרטה 3, מי דגם * עומק הפרטה 1, מי דגם * עומק הפרטה 2, משתנה דמי עבור רמת הפרטה 1, מי דגם * עומק הפרטה 3, משתנה דמי עבור רמת הפרטה 2, TIME, גיל ^b	1

.a. Dependent Variable – רווחה_כלכלית

.b. All requested variables entered.

Model Summary

Std. Error of the Estimate	Adjusted R Square	R Square	R	Model
.86795	.267	.268	.518 ^a	1

.a Predictors: (Constant), גיל בריבוע, משתנה דמי עבור רמת הפרטה 3, מי דגם * עומק הפרטה 1, מי דגם * עומק הפרטה 2

הפרטה 2, משתנה דמי עבור רמת הפרטה 1 מי דגם * עומק הפרטה 3, משתנה דמי עבור רמת הפרטה 2, TIME, גיל

ANOVA^a

Sig.	F	Mean Square	df	Sum of Squares	Model
.000 ^b	177.602	133.795	9	1204.152	Regression
		.753	4356	3281.550	Residual
			4365	4485.702	Total

.a Dependent Variable: רווחה_כלכלית

.b Predictors: (Constant), גיל בריבוע, משתנה דמי עבור רמת הפרטה 3, מי דגם * עומק הפרטה 1, מי דגם * עומק הפרטה 2, משתנה דמי עבור רמת הפרטה 1, מי דגם * עומק הפרטה 3

דגם * עומק הפרטה 3, משתנה דמי עבור רמת הפרטה 2, TIME, גיל

Coefficients ^a					
Sig.	t	Standardized	Unstandardized Coefficients		Model
		Coefficients	Std. Error	B	
Beta					
.000	17.450		.129	2.250	(Constant) 1
.000	31.614	.784	.056	1.774	TIME
.000	17.361	.301	.048	.840	משתנה דמי עבור רמת הפרטה 1
.000	22.096	.404	.038	.837	משתנה דמי עבור רמת הפרטה 2
.000	30.376	.547	.050	1.512	משתנה דמי עבור רמת הפרטה 3
.000	-13.671	-.251	.093	-1.275	מי דגם * עומק הפרטה 1
.000	-24.898	-.542	.073	-1.810	מי דגם * עומק הפרטה 2
.000	-23.401	-.463	.089	-2.073	מי דגם * עומק הפרטה 3
.060	1.884	.152	.005	.010	גיל
.034	-2.115	-.172	.000	.000	גיל בריבוע

.a Dependent Variable – רווחה כלכלית

ב.2. רגורסיה לשכבת גיל הבגרות הצעירה

Notes		
Output Created		12-OCT-2018 07:53:21
Comments		
Input	Data	C:\Users\AReitan\OneDrive\Documents\ מחקר קיבוץ/פרק ב' ריק הקיבוצים עם 15 אחוז מענה נתונים + 2015 ליתן. שאלות משותפות. פרק ב .sav
	Active Dataset	DataSet1
	Filter	גיל > 20 AND SEKERKIBUTZ_AGE_GROUP = 1 (FILTER)
	Weight	<none>
	Split File	<none>
	N of Rows in Working Data File	1825
Missing Value Handling	Definition of Missing	User-defined missing values are treated as missing.
	Cases Used	Statistics are based on cases with no missing values for any variable used.

Syntax	<pre> REGRESSION /DESCRIPTIVES MEAN STDDEV CORR SIG N /MISSING LISTWISE /STATISTICS COEFF OUTS R ANOVA /CRITERIA=PIN(.05) POUT(.10) /NOORIGIN רווחה_כללית /DEPENDENT /METHOD=ENTER TIME dummy_hafrata_1 dummy_hafrata_2 dummy_hafrata_3 time_and_hafrata1 time_and_hafrata2 time_and_hafrata3 VAR00001.גיל </pre>										
Resources	<table border="1"> <tr> <td data-bbox="929 826 1283 850">Processor Time</td> <td data-bbox="1541 826 1644 850">00:00:00.08</td> </tr> <tr> <td data-bbox="929 871 1283 895">Elapsed Time</td> <td data-bbox="1541 871 1644 895">00:00:00.37</td> </tr> <tr> <td data-bbox="929 916 1283 940">Memory Required</td> <td data-bbox="1541 916 1644 940">13648 bytes</td> </tr> <tr> <td data-bbox="929 960 1283 984">Additional Memory Required for Residual</td> <td data-bbox="1576 960 1644 984">0 bytes</td> </tr> <tr> <td data-bbox="929 1005 1283 1029">Plots</td> <td></td> </tr> </table>	Processor Time	00:00:00.08	Elapsed Time	00:00:00.37	Memory Required	13648 bytes	Additional Memory Required for Residual	0 bytes	Plots	
Processor Time	00:00:00.08										
Elapsed Time	00:00:00.37										
Memory Required	13648 bytes										
Additional Memory Required for Residual	0 bytes										
Plots											

Descriptive Statistics

N	Std. Deviation	Mean	
1810	1.02861	3.2315	רווחה כלכלית
1810	.381	.18	TIME
1810	.369	.16	משתנה דמי עבור רמת הפרטה 1
1810	.488	.39	משתנה דמי עבור רמת הפרטה 2
1810	.354	.15	משתנה דמי עבור רמת הפרטה 3
1810	.138	.02	מי דגם * עומק הפרטה 1
1810	.252	.07	מי דגם * עומק הפרטה 2
1810	.185	.04	מי דגם * עומק הפרטה 3
1810	6.67302	35.1818	גיל
1810	456.945	1282.26	גיל בריבוע

Correlations

גיל בריבוע	גיל	מי דגם * עומק הפרטה 3	מי דגם * עומק הפרטה 2	מי דגם * עומק הפרטה 1	משתנה דמי עבור רמת הפרטה 3	משתנה דמי עבור רמת הפרטה 2	משתנה דמי עבור רמת הפרטה 1	TIME	רווחה כלכלית	
.088	.094	.022	-.003	.037	.220	.104	.030	.143	1.000	רווחה כלכלית
.111	.119	.415	.585	.304	.071	-.003	-.066	1.000	.143	TIME
-.020	-.016	-.084	-.119	.318	-.183	-.353	1.000	-.066	.030	משתנה דמי עבור רמת הפרטה 1
.038	.034	-.153	.338	-.112	-.332	1.000	-.353	-.003	.104	משתנה דמי עבור רמת הפרטה 2
.039	.045	.461	-.112	-.058	1.000	-.332	-.183	.071	.220	משתנה דמי עבור רמת הפרטה 3
.082	.084	-.027	-.038	1.000	-.058	-.112	.318	.304	.037	מי דגם * עומק הפרטה 1
.079	.082	-.052	1.000	-.038	-.112	.338	-.119	.585	-.003	מי דגם * עומק הפרטה 2
.035	.040	1.000	-.052	-.027	.461	-.153	-.084	.415	.022	מי דגם * עומק הפרטה 3

Pearson Correlation

.995	1.000	.040	.082	.084	.045	.034	-.016	.119	.094	גיל	Sig. (1-tailed)
1.000	.995	.035	.079	.082	.039	.038	-.020	.111	.088	גיל בריבוע	
.000	.000	.171	.447	.059	.000	.000	.100	.000	.	רווחה_כלכלית	
.000	.000	.000	.000	.000	.001	.448	.002	.	.000	TIME	
.198	.244	.000	.000	.000	.000	.000	.	.002	.100	משתנה דמי עבור רמת הפרטה 1	
.051	.074	.000	.000	.000	.000	.	.000	.448	.000	משתנה דמי עבור רמת הפרטה 2	
.048	.029	.000	.000	.007	.	.000	.000	.001	.000	משתנה דמי עבור רמת הפרטה 3	
.000	.000	.126	.053	.	.007	.000	.000	.000	.059	מי דגם * עומק הפרטה 1	
.000	.000	.014	.	.053	.000	.000	.000	.000	.447	מי דגם * עומק הפרטה 2	
.070	.044	.	.014	.126	.000	.000	.000	.000	.171	מי דגם * עומק הפרטה 3	
.000	.	.044	.000	.000	.029	.074	.244	.000	.000	גיל	
.	.000	.070	.000	.000	.048	.051	.198	.000	.000	גיל בריבוע	
1810	1810	1810	1810	1810	1810	1810	1810	1810	1810	רווחה_כלכלית	
1810	1810	1810	1810	1810	1810	1810	1810	1810	1810	TIME	
1810	1810	1810	1810	1810	1810	1810	1810	1810	1810	משתנה דמי עבור רמת הפרטה 1	
1810	1810	1810	1810	1810	1810	1810	1810	1810	1810	משתנה דמי עבור רמת הפרטה 2	
1810	1810	1810	1810	1810	1810	1810	1810	1810	1810	משתנה דמי עבור רמת הפרטה 3	
1810	1810	1810	1810	1810	1810	1810	1810	1810	1810	מי דגם * עומק הפרטה 1	
1810	1810	1810	1810	1810	1810	1810	1810	1810	1810	מי דגם * עומק הפרטה 2	
1810	1810	1810	1810	1810	1810	1810	1810	1810	1810	מי דגם * עומק הפרטה 3	
1810	1810	1810	1810	1810	1810	1810	1810	1810	1810	גיל	
1810	1810	1810	1810	1810	1810	1810	1810	1810	1810	גיל בריבוע	

Variables Entered/Removed^a

Method	Variables Removed	Variables Entered	Model
Enter	.	גיל בריבוע, משתנה דמי עבור רמת הפרטה 1, מי דגם * עומק הפרטה 3, מי דגם * עומק הפרטה 2, מי דגם * עומק הפרטה 1, משתנה דמי עבור רמת הפרטה 2, משתנה דמי עבור רמת הפרטה 3, TIME, גיל ^b	1

.a Dependent Variable – רווחה_כלכלית

.b All requested variables entered.

Model Summary

Std. Error of the Estimate	Adjusted R Square	R Square	R	Model
.89689	.240	.243	.493 ^a	1

.a Predictors: (Constant) – גיל בריבוע, משתנה דמי עבור רמת הפרטה 1, מי דגם * עומק הפרטה 3, מי דגם * עומק הפרטה 2, מי דגם * עומק הפרטה 1, משתנה דמי עבור רמת הפרטה 2, משתנה דמי עבור רמת הפרטה 3, TIME, גיל

הפרטה 2, מי דגם * עומק הפרטה 1, משתנה דמי עבור רמת הפרטה 2, משתנה דמי עבור רמת הפרטה 3, TIME, גיל

ANOVA^a

Sig.	F	Mean Square	df	Sum of Squares	Model
.000 ^b	64.375	51.784	9	466.059	Regression
		.804	1800	1447.946	Residual
			1809	1914.005	Total

.a Dependent Variable – רווחה_כלכלית

.b Predictors – (Constant), גיל בריבוע, משתנה דמי עבור רמת הפרטה 1, מי דגם * עומק הפרטה 3, מי דגם * עומק הפרטה 2, מי דגם * עומק הפרטה 1, משתנה דמי

עבור רמת הפרטה 2, משתנה דמי עבור רמת הפרטה 3, TIME, גיל

Coefficients^a

Sig.	t	Standardized	Unstandardized Coefficients		Model
		Coefficients	Std. Error	B	
.047	1.985		.551	1.095	(Constant) 1
.000	16.245	.608	.101	1.643	TIME
.000	11.557	.291	.070	.809	משתנה דמי עבור רמת הפרטה 1
.000	16.481	.441	.056	.930	משתנה דמי עבור רמת הפרטה 2
.000	18.800	.494	.076	1.433	משתנה דמי עבור רמת הפרטה 3
.000	-7.676	-.196	.191	-1.464	מי דגם * עומק הפרטה 1
.000	-13.714	-.452	.135	-1.845	מי דגם * עומק הפרטה 2
.000	-13.570	-.398	.164	-2.219	מי דגם * עומק הפרטה 3
.027	2.218	.477	.033	.074	גיל
.051	-1.954	-.420	.000	-.001	גיל בריבוע

.a Dependent Variable – רווחה_כלכלית

ב.1. רגריסיה לשכבת גיל מבוגרים

Notes		
Output Created		16-OCT-2018 12:37:26
Comments		
Input	Data	C:\Users\AReitan\OneDrive\Documents\ מחקר קיבוץ/פרק ב' ריק הקיבוצים עם 15 אחוז מענה נתונים+2015 ליתן. שאלות משותפות. פרק ב.sav
	Active Dataset	DataSet1
	Filter	SEKERKIBUTZ_AGE_GROUP = 0 (FILTER)
	Weight	<none>
	Split File	<none>
	N of Rows in Working Data File	944
Missing Value Handling	Definition of Missing	User-defined missing values are treated as missing.
	Cases Used	Statistics are based on cases with no missing values for any variable used.

Syntax	<pre> REGRESSION /DESCRIPTIVES MEAN STDDEV CORR SIG N /MISSING LISTWISE /STATISTICS COEFF OUTS R ANOVA /CRITERIA=PIN(.05) POUT(.10) /NOORIGIN רווחה_כללית /DEPENDENT /METHOD=ENTER TIME dummy_hafrata_1 dummy_hafrata_2 dummy_hafrata_3 time_and_hafrata1 time_and_hafrata2 time_and_hafrata3 VAR00001.גיל </pre>										
Resources	<table border="1"> <tr> <td data-bbox="929 821 1281 853">Processor Time</td> <td data-bbox="1534 821 1644 853">00:00:00.16</td> </tr> <tr> <td data-bbox="929 869 1281 901">Elapsed Time</td> <td data-bbox="1534 869 1644 901">00:00:00.15</td> </tr> <tr> <td data-bbox="929 917 1281 949">Memory Required</td> <td data-bbox="1534 917 1644 949">13648 bytes</td> </tr> <tr> <td data-bbox="929 965 1281 997">Additional Memory Required for Residual</td> <td data-bbox="1579 965 1644 997">0 bytes</td> </tr> <tr> <td data-bbox="929 1005 1281 1024">Plots</td> <td></td> </tr> </table>	Processor Time	00:00:00.16	Elapsed Time	00:00:00.15	Memory Required	13648 bytes	Additional Memory Required for Residual	0 bytes	Plots	
Processor Time	00:00:00.16										
Elapsed Time	00:00:00.15										
Memory Required	13648 bytes										
Additional Memory Required for Residual	0 bytes										
Plots											

Descriptive Statistics

N	Std. Deviation	Mean	
928	.97500	3.3922	רווחה_כלכלית
928	.500	.52	TIME
928	.321	.12	משתנה דמי עבור רמת הפרטה 1
928	.500	.49	משתנה דמי עבור רמת הפרטה 2
928	.368	.16	משתנה דמי עבור רמת הפרטה 3
928	.284	.09	מי דגם * עומק הפרטה 1
928	.395	.19	מי דגם * עומק הפרטה 2
928	.284	.09	מי דגם * עומק הפרטה 3
928	6.06215	73.7565	גיל
928	924.597	5476.73	גיל בריבוע

Correlations

גיל בריבוע	גיל	מי דגם * עומק הפרטה 3	מי דגם * עומק הפרטה 2	מי דגם * עומק הפרטה 1	משתנה דמי עבור רמת הפרטה 3	משתנה דמי עבור רמת הפרטה 2	משתנה דמי עבור רמת הפרטה 1	TIME	רווחה_כלכלית	
.172	.169	.198	.012	.149	.239	-.349	.071	.494	1.000	רווחה_כלכלית
.265	.263	.301	.473	.301	.027	-.248	.177	1.000	.494	TIME
.091	.094	-.113	-.177	.858	-.159	-.358	1.000	.177	.071	משתנה דמי עבור רמת הפרטה 1
-.044	-.041	-.307	.495	-.307	-.433	1.000	-.358	-.248	-.349	משתנה דמי עבור רמת הפרטה 2
-.045	-.047	.709	-.215	-.137	1.000	-.433	-.159	.027	.239	משתנה דמי עבור רמת הפרטה 3
.077	.080	-.097	-.152	1.000	-.137	-.307	.858	.301	.149	מי דגם * עומק הפרטה 1
.123	.122	-.152	1.000	-.152	-.215	.495	-.177	.473	.012	מי דגם * עומק הפרטה 2

Pearson Correlation

.030	.028	1.000	-.152	-.097	.709	-.307	-.113	.301	.198	מי דגם * עומק הפרטה 3	Sig. (1-tailed)
.999	1.000	.028	.122	.080	-.047	-.041	.094	.263	.169	גיל	
1.000	.999	.030	.123	.077	-.045	-.044	.091	.265	.172	גיל בריבוע	
.000	.000	.000	.357	.000	.000	.000	.015	.000	.	רווחה_כלכלית	
.000	.000	.000	.000	.000	.207	.000	.000	.	.000	TIME	
.003	.002	.000	.000	.000	.000	.000	.	.000	.015	משתנה דמי עבור רמת הפרטה 1	
.089	.106	.000	.000	.000	.000	.	.000	.000	.000	משתנה דמי עבור רמת הפרטה 2	
.087	.076	.000	.000	.000	.	.000	.000	.207	.000	משתנה דמי עבור רמת הפרטה 3	
.010	.008	.002	.000	.	.000	.000	.000	.000	.000	מי דגם * עומק הפרטה 1	
.000	.000	.000	.	.000	.000	.000	.000	.000	.357	מי דגם * עומק הפרטה 2	
.178	.196	.	.000	.002	.000	.000	.000	.000	.000	מי דגם * עומק הפרטה 3	
.000	.	.196	.000	.008	.076	.106	.002	.000	.000	גיל	
.	.000	.178	.000	.010	.087	.089	.003	.000	.000	גיל בריבוע	
928	928	928	928	928	928	928	928	928	928	רווחה_כלכלית	N
928	928	928	928	928	928	928	928	928	928	TIME	
928	928	928	928	928	928	928	928	928	928	משתנה דמי עבור רמת הפרטה 1	
928	928	928	928	928	928	928	928	928	928	משתנה דמי עבור רמת הפרטה 2	
928	928	928	928	928	928	928	928	928	928	משתנה דמי עבור רמת הפרטה 3	
928	928	928	928	928	928	928	928	928	928	מי דגם * עומק הפרטה 1	
928	928	928	928	928	928	928	928	928	928	מי דגם * עומק הפרטה 2	
928	928	928	928	928	928	928	928	928	928	מי דגם * עומק הפרטה 3	
928	928	928	928	928	928	928	928	928	928	גיל	
928	928	928	928	928	928	928	928	928	928	גיל בריבוע	

Method	Variables Removed	Variables Entered/Removed ^a	
		Variables Entered	Model
Enter	.	גיל בריבוע, מי דגם * עומק הפרטה 3, מי דגם * עומק הפרטה 1, מי דגם * עומק הפרטה 2, משתנה דמי עבור רמת הפרטה 2, משתנה דמי עבור רמת הפרטה 3, TIME, משתנה דמי עבור רמת הפרטה 1, גיל ^b	1

.a Dependent Variable – רווחה_כלכלית

.b All requested variables entered.

Model Summary

Std. Error of the Estimate	Adjusted R Square	R Square	R	Model
.75035	.408	.413	.643 ^a	1

.a Predictors – (Constant), גיל בריבוע, מי דגם * עומק הפרטה 3, מי דגם * עומק הפרטה 1, מי דגם * עומק הפרטה 2,

משתנה דמי עבור רמת הפרטה 2, משתנה דמי עבור רמת הפרטה 3, TIME, משתנה דמי עבור רמת הפרטה 1, גיל

ANOVA^a

Sig.	F	Mean Square	df	Sum of Squares	Model
.000 ^b	71.906	40.485	9	364.365	Regression 1
		.563	918	516.860	Residual
			927	881.224	Total

a. Dependent Variable: רווחה_כלכלית

b. Predictors: (Constant) – גיל בריבוע, מי דגם * עומק הפרטה 3, מי דגם * עומק הפרטה 1, מי דגם * עומק הפרטה 2, משתנה דמי עבור רמת הפרטה 2, משתנה דמי

עבור רמת הפרטה 3, TIME, משתנה דמי עבור רמת הפרטה 1, גיל

Coefficients^a

Sig.	t	Standardized	Unstandardized Coefficients		Model
		Coefficients	Std. Error	B	
.003	2.969		3.534	10.491	(Constant) 1
.000	17.145	.969	.110	1.890	TIME
.116	1.571	.089	.172	.271	משתנה דמי עבור רמת הפרטה 1
.000	3.973	.200	.098	.390	משתנה דמי עבור רמת הפרטה 2
.000	11.024	.523	.126	1.384	משתנה דמי עבור רמת הפרטה 3
.000	-3.653	-.215	.202	-.737	מי דגם * עומק הפרטה 1
.000	-10.097	-.533	.130	-1.317	מי דגם * עומק הפרטה 2
.000	-10.443	-.499	.164	-1.714	מי דגם * עומק הפרטה 3
.020	-2.335	-1.356	.093	-.218	גיל
.017	2.396	1.392	.001	.001	גיל בריבוע

a. Dependent Variable: רווחה_כלכלית

Notes

Output Created		16-OCT-2018 16:22:54
Comments		
Input	Data	C:\Users\AReitan\OneDrive\Documents\ מחקר קיבוץ/פרק ברק הקיבוצים עם 15 אחוז מענה נתונים+2015 ליתן. שאלות/משתפות . פרק ב.sav
	Active Dataset	DataSet1
	Filter	SEKERKIBUTZ_AGE_GROUP = 2 (FILTER)
	Weight	<none>
	Split File	<none>
	N of Rows in Working Data File	1643
Missing Value Handling	Definition of Missing	User-defined missing values are treated as missing.
	Cases Used	Statistics are based on cases with no missing values for any variable used.

Syntax		<pre> REGRESSION /DESCRIPTIVES MEAN STDDEV CORR SIG N /MISSING LISTWISE /STATISTICS COEFF OUTS R ANOVA /CRITERIA=PIN(.05) POUT(.10) /NOORIGIN רווחה_כללית /DEPENDENT /METHOD=ENTER TIME dummy_hafrata_1 dummy_hafrata_2 dummy_hafrata_3 time_and_hafrata1 time_and_hafrata2 time_and_hafrata3 גיל.VAR00001 </pre>
Resources	Processor Time	00:00:00.22
	Elapsed Time	00:00:00.18
	Memory Required	13648 bytes
	Additional Memory Required for Residual	0 bytes
	Plots	

Descriptive Statistics

N	Std. Deviation	Mean	
1628	1.01426	3.3157	רוחה_כלכלית
1628	.436	.25	TIME
1628	.378	.17	משתנה דמי עבור רמת הפרטה 1
1628	.479	.36	משתנה דמי עבור רמת הפרטה 2
1628	.379	.17	משתנה דמי עבור רמת הפרטה 3
1628	.194	.04	מי דגם * עומק הפרטה 1
1628	.286	.09	מי דגם * עומק הפרטה 2
1628	.229	.06	מי דגם * עומק הפרטה 3
1628	5.90186	55.1198	גיל
1628	654.066	3073.00	גיל בריבוע

Correlations

	גיל בריבוע	גיל	מי דגם * עומק הפרטה 3	מי דגם * עומק הפרטה 2	מי דגם * עומק הפרטה 1	משתנה דמי עבור רמת הפרטה 3	משתנה דמי עבור רמת הפרטה 2	משתנה דמי עבור רמת הפרטה 1	TIME	רוחה_כלכלית	
											רוחה_כלכלית
											TIME
											משתנה דמי עבור רמת הפרטה 1
											משתנה דמי עבור רמת הפרטה 2
											משתנה דמי עבור רמת הפרטה 3
											מי דגם * עומק הפרטה 1
											מי דגם * עומק הפרטה 2
											מי דגם * עומק הפרטה 3

Pearson Correlation

.999	1.000	.011	.160	.072	-.046	-.069	.020	.180	-.078	גיל	Sig. (1-tailed)
1.000	.999	.010	.163	.072	-.047	-.065	.018	.180	-.080	גיל בריבוע	
.001	.001	.016	.000	.000	.000	.264	.001	.000	.	רווחה_כלכלית	
.000	.000	.000	.000	.000	.004	.413	.126	.	.000	TIME	
.237	.211	.000	.000	.000	.000	.000	.	.126	.001	משתנה דמי עבור רמת הפרטה 1	
.004	.003	.000	.000	.000	.000	.	.000	.413	.264	משתנה דמי עבור רמת הפרטה 2	
.029	.031	.000	.000	.000	.	.000	.000	.004	.000	משתנה דמי עבור רמת הפרטה 3	
.002	.002	.024	.005	.	.000	.000	.000	.000	.000	מי דגם * עומק הפרטה 1	
.000	.000	.001	.	.005	.000	.000	.000	.000	.000	מי דגם * עומק הפרטה 2	
.337	.335	.	.001	.024	.000	.000	.000	.000	.016	מי דגם * עומק הפרטה 3	
.000	.	.335	.000	.002	.031	.003	.211	.000	.001	גיל	
.	.000	.337	.000	.002	.029	.004	.237	.000	.001	גיל בריבוע	
1628	1628	1628	1628	1628	1628	1628	1628	1628	1628	רווחה_כלכלית	
1628	1628	1628	1628	1628	1628	1628	1628	1628	1628	TIME	
1628	1628	1628	1628	1628	1628	1628	1628	1628	1628	משתנה דמי עבור רמת הפרטה 1	
1628	1628	1628	1628	1628	1628	1628	1628	1628	1628	משתנה דמי עבור רמת הפרטה 2	
1628	1628	1628	1628	1628	1628	1628	1628	1628	1628	משתנה דמי עבור רמת הפרטה 3	
1628	1628	1628	1628	1628	1628	1628	1628	1628	1628	מי דגם * עומק הפרטה 1	
1628	1628	1628	1628	1628	1628	1628	1628	1628	1628	מי דגם * עומק הפרטה 2	
1628	1628	1628	1628	1628	1628	1628	1628	1628	1628	מי דגם * עומק הפרטה 3	
1628	1628	1628	1628	1628	1628	1628	1628	1628	1628	גיל	
1628	1628	1628	1628	1628	1628	1628	1628	1628	1628	גיל בריבוע	

Variables Entered/Removed^a

Method	Variables Removed	Variables Entered	Model
Enter	.	גיל בריבוע, מי דגם * עומק הפרטה 3, מי דגם * עומק הפרטה 1, מי דגם * עומק הפרטה 2, משתנה דמי עבור רמת הפרטה 1, משתנה דמי עבור רמת הפרטה 2, משתנה דמי עבור רמת הפרטה 3, TIME, גיל ^b	1

.a Dependent Variable – רווחה_כלכלית

.b All requested variables entered.

Model Summary

Std. Error of the Estimate	Adjusted R Square	R Square	R	Model
.85071	.297	.300	.548 ^a	1

.a Predictors: (Constant), גיל בריבוע, מי דגם * עומק הפרטה 3, מי דגם * עומק הפרטה 1, מי דגם * עומק הפרטה 2,

משתנה דמי עבור רמת הפרטה 1, משתנה דמי עבור רמת הפרטה 2, משתנה דמי עבור רמת הפרטה 3, TIME, גיל

ANOVA^a

Sig.	F	Mean Square	df	Sum of Squares	Model
.000 ^b	77.192	55.863	9	502.771	Regression
		.724	1618	1170.946	Residual
			1627	1673.717	Total

a. Dependent Variable: רווחה_כלכלית

b. Predictors: (Constant) – גיל בריבוע, מי דגם * עומק הפרטה 3, מי דגם * עומק הפרטה 1, מי דגם * עומק הפרטה 2, משתנה דמי עבור רמת הפרטה 1, משתנה דמי עבור רמת הפרטה 2, משתנה דמי עבור רמת הפרטה 3, TIME, גיל

דמי עבור רמת הפרטה 2, משתנה דמי עבור רמת הפרטה 3, TIME, גיל

Coefficients^a

Sig.	t	Standardized	Unstandardized Coefficients		Model
		Coefficients Beta	Std. Error	B	
.438	.775		2.154	1.669	(Constant) 1
.000	18.207	.712	.091	1.658	TIME
.000	12.757	.347	.073	.931	משתנה דמי עבור רמת הפרטה 1
.000	16.007	.461	.061	.975	משתנה דמי עבור רמת הפרטה 2
.000	21.259	.603	.076	1.613	משתנה דמי עבור רמת הפרטה 3
.000	-8.090	-.235	.152	-1.227	מי דגם * עומק הפרטה 1
.000	-16.623	-.577	.123	-2.047	מי דגם * עומק הפרטה 2
.000	-15.430	-.493	.142	-2.187	מי דגם * עומק הפרטה 3
.649	.455	.207	.078	.036	גיל
.588	-.541	-.247	.001	.000	גיל בריבוע

a. Dependent Variable: רווחה_כלכלית

ג.1. אלפא קורנבך לאינדקס רווחה כלכלית נתפסית

Case Processing Summary

		N	%
Cases	Valid	1155	97.7
	Excluded ^a	27	2.3
	Total	1182	100.0

a. Listwise deletion based on all variables in the procedure.

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	N of Items
.737	2

ג.2. אלפא קורנבך לאינדקס לכיזות חברתית נתפסית

Case Processing Summary

		N	%
Cases	Valid	1182	100.0
	Excluded ^a	0	.0
	Total	1182	100.0

a. Listwise deletion based on all variables in the procedure.

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	N of Items
.806	8

ג.3. אלפא קורנבך לאינדקס שביעות רצון מאספקת מוצרים צבויים

Case Processing Summary

		N	%
Cases	Valid	1182	100.0
	Excluded ^a	0	.0
	Total	1182	100.0

a. Listwise deletion based on all variables in the procedure.

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	N of Items
.862	18

ג.4. תוצאות ניתוחי T TEST

Group Statistics

Std. Error Mean	Std. Deviation	Mean	N	הערכת רמת הכנסה ביחס לאחרים. = 0 רמת	הכנסה נמוכה.	שיתופי או לא שיתופי. = 0 שיתופי
.15020	.73581	3.4888	24	הערכת רמת הכנסה נמוכה ביחס לאחרים	הערכת רמת הכנסה נמוכה ביחס לאחרים	אינדקס שביעות רצון מליכודות חברתית
.04018	.56253	3.5936	196	הערכת רמת הכנסה גבוהה ביחס לאחרים	הערכת רמת הכנסה גבוהה ביחס לאחרים	אינדקס שביעות רצון מרווחה כלכלית
.15487	.75871	4.1458	24	הערכת רמת הכנסה נמוכה ביחס לאחרים	הערכת רמת הכנסה נמוכה ביחס לאחרים	אינדקס שביעות רצון מאספקת שרותים ציבוריים
.04832	.67653	4.1786	196	הערכת רמת הכנסה גבוהה ביחס לאחרים	הערכת רמת הכנסה גבוהה ביחס לאחרים	אינדקס שביעות רצון מהפרטה
.11190	.54818	3.9505	24	הערכת רמת הכנסה נמוכה ביחס לאחרים	הערכת רמת הכנסה נמוכה ביחס לאחרים	אינדקס שביעות רצון מליכודות חברתית
.03207	.44892	3.9164	196	הערכת רמת הכנסה גבוהה ביחס לאחרים	הערכת רמת הכנסה גבוהה ביחס לאחרים	אינדקס שביעות רצון מרווחה כלכלית
.13002	.62356	2.9758	23	הערכת רמת הכנסה נמוכה ביחס לאחרים	הערכת רמת הכנסה נמוכה ביחס לאחרים	אינדקס שביעות רצון מאספקת שרותים ציבוריים
.05084	.70261	3.0787	191	הערכת רמת הכנסה גבוהה ביחס לאחרים	הערכת רמת הכנסה גבוהה ביחס לאחרים	אינדקס שביעות רצון מהפרטה
.04762	.70791	3.2687	221	הערכת רמת הכנסה נמוכה ביחס לאחרים	הערכת רמת הכנסה נמוכה ביחס לאחרים	אינדקס שביעות רצון מליכודות חברתית
.02486	.58721	3.5069	558	הערכת רמת הכנסה גבוהה ביחס לאחרים	הערכת רמת הכנסה גבוהה ביחס לאחרים	אינדקס שביעות רצון מרווחה כלכלית
.05510	.81719	3.2477	220	הערכת רמת הכנסה נמוכה ביחס לאחרים	הערכת רמת הכנסה נמוכה ביחס לאחרים	אינדקס שביעות רצון מאספקת שרותים ציבוריים
.03298	.77841	3.5494	557	הערכת רמת הכנסה גבוהה ביחס לאחרים	הערכת רמת הכנסה גבוהה ביחס לאחרים	אינדקס שביעות רצון מהפרטה
.03656	.54223	3.4703	220	הערכת רמת הכנסה נמוכה ביחס לאחרים	הערכת רמת הכנסה נמוכה ביחס לאחרים	אינדקס שביעות רצון מליכודות חברתית
.02092	.49378	3.5648	557	הערכת רמת הכנסה גבוהה ביחס לאחרים	הערכת רמת הכנסה גבוהה ביחס לאחרים	אינדקס שביעות רצון מרווחה כלכלית
.03719	.54909	3.0597	218	הערכת רמת הכנסה נמוכה ביחס לאחרים	הערכת רמת הכנסה נמוכה ביחס לאחרים	אינדקס שביעות רצון מאספקת שרותים ציבוריים
.02357	.54881	3.2715	542	הערכת רמת הכנסה גבוהה ביחס לאחרים	הערכת רמת הכנסה גבוהה ביחס לאחרים	אינדקס שביעות רצון מהפרטה

Independent Samples Test

95% Confidence Interval of the Difference		t-test for Equality of Means				Levene's Test for Equality of Variances			Sig.	F	Sig. = 0. שיתופי או לא שיתופי
Upper	Lower	Std. Error Difference	Mean Difference	Sig. (2-tailed)	df	t	Sig.	F			
.14382	-.35337	.12613	-.10478	.407	218	-.831	.052	3.803	Equal variances assumed	אינדקס שביעות רצון מליכודת חברתית	שיתופי
.21458	-.42414	.15548	-.10478	.506	26.394	-.674			Equal variances not assumed		
.25951	-.32499	.14828	-.03274	.825	218	-.221	.397	.721	Equal variances assumed	אינדקס שביעות רצון מרוחה כלכלית	
.29976	-.36524	.16223	-.03274	.842	27.666	-.202			Equal variances not assumed		
.23034	-.16213	.09957	.03410	.732	218	.343	.133	2.274	Equal variances assumed	אינדקס שביעות רצון מאספקת שירותים ציבוריים	
.27298	-.20477	.11640	.03410	.772	26.911	.293			Equal variances not assumed		
.19949	-.40510	.15336	-.10280	.503	212	-.670	.553	.352	Equal variances assumed	אינדקס שביעות רצון מהפרטה	
.18266	-.38826	.13961	-.10280	.467	29.162	-.736			Equal variances not assumed		
-.14089	-.33553	.04958	-.23821	.000	777	-4.805	.001	11.785	Equal variances assumed	אינדקס שביעות רצון מליכודת חברתית	

-13256	-34386	.05372	-.23821	.000	346.096	-4.435			Equal variances not assumed	
-17822	-42506	.06287	-.30164	.000	775	-4.798	.035	4.463	Equal variances assumed	אינדקס שביעות רצון מרווחה כלכלית
-17539	-42790	.06421	-.30164	.000	384.636	-4.698			Equal variances not assumed	
-01511	-17390	.04045	-.09451	.020	775	-2.337	.052	3.793	Equal variances assumed	אינדקס שביעות רצון מאספקת שרותי-מציבוריים
-01168	-17733	.04212	-.09451	.025	370.311	-2.244			Equal variances not assumed	
-12539	-29823	.04402	-.21181	.000	758	-4.812	.830	.046	Equal variances assumed	אינדקס שביעות רצון מהפרטה
-12525	-29837	.04403	-.21181	.000	400.484	-4.810			Equal variances not assumed	

ג.5 תוצאות ניתוחי Crosstabs ח'י בריבוע

עד כמה את/ה מאמינ/ה בעתיד המשך קיומו של קיבוץ?

מאמינ/ה בהחלט 1 ----- 2 ----- 3 ----- 4 ----- 5 אינני מאמינ/ה כלל.

Crosstabs

Notes		
Output Created		29-JAN-2019 14:16:36
Comments		
Input	Data	C:\Users\AReitan\OneDrive\Documents\ מחקר קיבוץ\פרק גפרק ג רק חברי קיבוץ.sav
	Active Dataset	DataSet1
	Filter	<none>
	Weight	<none>
	Split File	שיתופי או לא שיתופי=0 שיתופי
	N of Rows in Working Data File	1182
Missing Value Handling	Definition of Missing	User-defined missing values are treated as missing.
	Cases Used	Statistics for each table are based on all the cases with valid data in the specified range(s) for all variables in each table.

Syntax		CROSSTABS /TABLES=income_2 BY Believes_the_future_survival_of_Kibotzc /FORMAT=AVALUE TABLES /STATISTICS=CHISQ /CELLS=COUNT ROW /COUNT ROUND CELL.
Resources		
	Processor Time	00:00:00.11
	Elapsed Time	00:00:00.09
	Dimensions Requested	2
	Cells Available	524245

Case Processing Summary

Total		Cases		Valid		
Percent	N	Percent	N	Percent	N	
100.0%	302	29.5%	89	70.5%	213	שיתופי או לא שיתופי. 0 = שיתופי
100.0%	880	14.3%	126	85.7%	754	שיתופי
						הערכת רמת הכנסה ביחס לאחרים. 0 = רמת הכנסה נמוכה * עד כמה אתה מאמין/ה בעתיד המשך קיומו של קיבוצך?
						לא שיתופי
						הערכת רמת הכנסה ביחס לאחרים. 0 = רמת הכנסה נמוכה * עד כמה אתה מאמין/ה בעתיד המשך קיומו של קיבוצך?

הערכת רמת הכנסה ביחס לאחרים. 0 = רמת הכנסה נמוכה * עד כמה את/ה מאמין/ה בעתיד המשך קיומו של קיבוץ? Crosstabulation

		עד כמה את/ה מאמין/ה בעתיד המשך קיומו של קיבוץ?						
Total		5.00	4.00	3.00	2.00	1.00	שיתופי או לא שיתופי=0 שיתופי	
23	1	1	3	8	10	Count		
100.0%	4.3%	4.3%	13.0%	34.8%	43.5%	within % הערכת רמת הכנסה ביחס לאחרים.	הערכת רמת הכנסה נמוכה ביחס לאחרים	
						רמת הכנסה נמוכה = 0		
190	3	24	38	57	68	Count	רמת הכנסה נמוכה = 0	
100.0%	1.6%	12.6%	20.0%	30.0%	35.8%	within % הערכת רמת הכנסה ביחס לאחרים.	הערכת רמת הכנסה גבוהה ביחס לאחרים	
						רמת הכנסה נמוכה = 0		
213	4	25	41	65	78	Count		
100.0%	1.9%	11.7%	19.2%	30.5%	36.6%	within % הערכת רמת הכנסה ביחס לאחרים.	Total	
						רמת הכנסה נמוכה = 0		
214	11	28	62	51	62	Count		
100.0%	5.1%	13.1%	29.0%	23.8%	29.0%	within % הערכת רמת הכנסה ביחס לאחרים.	הערכת רמת הכנסה נמוכה ביחס לאחרים	
						רמת הכנסה נמוכה = 0	הערכת רמת הכנסה ביחס לאחרים	
540	24	55	108	180	173	Count	רמת הכנסה נמוכה = 0	
100.0%	4.4%	10.2%	20.0%	33.3%	32.0%	within % הערכת רמת הכנסה ביחס לאחרים.	הערכת רמת הכנסה גבוהה ביחס לאחרים	
						רמת הכנסה נמוכה = 0		
754	35	83	170	231	235	Count		
100.0%	4.6%	11.0%	22.5%	30.6%	31.2%	within % הערכת רמת הכנסה ביחס לאחרים.	Total	
						רמת הכנסה נמוכה = 0		

Chi-Square Tests

Asymptotic Significance (2-sided)	df	Value		שיתופי או לא שיתופי. 0 = שיתופי
.552	4	3.038 ^a	Pearson Chi-Square	שיתופי
.523	4	3.215	Likelihood Ratio	
.341	1	.905	Linear-by-Linear Association	
		213	N of Valid Cases	
.019	4	11.780 ^b	Pearson Chi-Square	לא שיתופי
.020	4	11.713	Likelihood Ratio	
.032	1	4.600	Linear-by-Linear Association	
		754	N of Valid Cases	

a. 4 cells (40.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is .43.

b. 0 cells (.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 9.93.

שלום רב,

אנו שמחים לפנות אליך במסגרת מחקר חדש רחב היקף בנושא עתיד המגזר הקיבוצי בישראל. מטרת המחקר היא להבין טוב יותר כיצד השינויים הארגוניים והדמוגרפיים בקיבוצים משפיעים על יכולתם של הקיבוצים לשגשג מבחינה חברתית וכלכלית וכן להבטיח את המשכיותם הבין-דורית. המחקר נערך במקביל ב-30 קיבוצים ברחבי הארץ.

תשובת כל אחת ואחד חשובה מאוד מאחר שרק על ידי קבלת רוב התשובות ניתן לייצג את כלל שכבות הציבור הקיבוצי.

התשובות חסויות; אנו מתחייבים שלא יפורסם שום נתון המזהה אותך, אישית, ו/או את קיבוצך. סיכומי הסקר יפורסמו בצורה של ממוצעים ואחוזים.

שאלות או הערות בנוגע לשאלון או המחקר ניתן להפנות אלינו בכתובת הדואר האלקטרוני kibbutz2014@poli.haifa.ac.il

תודה על שיתוף הפעולה,

פרופ' איל קמחי, המחלקה לכלכלה חקלאית ומנהל, הפקולטה לחקלאות של האוניברסיטה העברית

פרופ' מיכל פלגי, המכון לחקר הקיבוץ והרעיון השיתופי, אוניברסיטת חיפה

ד"ר אופיר רובין, המחלקה למנהל ומדיניות ציבורית, אוניברסיטת בן-גוריון

ד"ר אביעד רובין, המחלקה לממשל ורעיון מדיני, אוניברסיטת חיפה

ד"ר שלמה גץ, המכון לחקר הקיבוץ והרעיון השיתופי, אוניברסיטת חיפה

1. שנת לידה: 19

2. מין: 1. זכר 2. נקבה

3. מהו מצבך המשפחתי? 1. נשוי/אה (או חיה עם בן/בת זוג); 2. אלמן/ה; 3. גרוש/ה; 4. רווק/ה

4. כמה ילדים יש לך בסה"כ? כמה ילדים יש לך עד גיל 18? כמה מאלו שעד גיל 18 גרים בקיבוץ? כמה מאלו שמעל גיל 18 גרים בקיבוץ?
5. כמה שנים אתה/גרה בקיבוץ?
6. מהו מעמדך הנוכחי בקיבוץ?
1. חברה מלאה
 2. חברה בעצמאות כלכלית
 3. מועמד/ת לחברות בקיבוץ
 4. תושב/ת הרחבה קהילתית
 5. תושב/ת ארעית (שכירות וכד')
7. כמה שנים הנך במעמד הנוכחי?
8. האם הוריך חברים או היו חברים בקיבוץ?
1. לא;
 2. כן, אחד מהם;
 3. כן, שניהם.
9. כמה שנים למדת במסגרות פורמליות?
10. מהי רמת ההשכלה שלך?
1. תיכונית ללא בגרות
 2. תיכונית עם בגרות
 3. לימודי תעודה (ללא תואר)
 4. תואר ראשון
 5. תואר שני
 6. תואר שלישי

11. עד כמה הינך מרוצה או אינך מרוצה כעת מהתחומים הבאים בקיבוץ ובחייך בקיבוץ?

מאוד לא מרוצה	לא מרוצה	ככה-ככה	מרוצה מאוד		
1	2	3	4	5	
1	2	3	4	5	א. מהמצב הכלכלי בקיבוץ
1	2	3	4	5	ב. ממידת הביטחון הכלכלי שיש לך בעתיד
1	2	3	4	5	ג. מרמת הדיור שלך
1	2	3	4	5	ד. מהיחסים הבין-אישיים בקיבוץ

1	2	3	4	5	ה. מהיחסים הבין-דוריים בקיבוץ
1	2	3	4	5	ו. ממידת <u>שיתוף</u> החברים ע"י המוסדות בקבלת החלטות הקשורות בקיבוץ
1	2	3	4	5	ז. ממידת <u>השתתפות</u> החברים בדיונים ובהחלטות הקשורות בקיבוץ
1	2	3	4	5	ח. מההתייחסות המוסדות בקיבוץ לצרכיך המיוחדים
1	2	3	4	5	ט. מהרגשת הבית ותחושת השייכות שלך לקיבוץ
1	2	3	4	5	י. מהחינוך בגיל הרך
1	2	3	4	5	יא. מהחינוך הבלתי פורמלי
1	2	3	4	5	יב. משירותי הבריאות בקיבוץ באופן כללי
1	2	3	4	5	יג. ממתקני פנאי, ספורט וכושר
1	2	3	4	5	יד. מהבריכה ומתקניה
1	2	3	4	5	טו. מגני שעשועים לילדים
1	2	3	4	5	טז. מפעילות הפנאי לבוגרים (טיולים, הרצאות, חוגים, פאב וכו')
1	2	3	4	5	יז. מהפעילות לגיל הזהב
1	2	3	4	5	יח. משירותי המזכירות (מידע, אתר אינטרנט, עלון קיבוץ וכו')
1	2	3	4	5	יט. מחדר האוכל
1	2	3	4	5	כ. מהמכבסה
1	2	3	4	5	כא. מהנוי
1	2	3	4	5	כב. מהשמירה
1	2	3	4	5	כג. מהנהלת חשבונות
1	2	3	4	5	כד. מהמזכירות טכנית
1	2	3	4	5	כה. מהמרכולית
1	2	3	4	5	כו. מתפקוד המזכירות/הנהלת הקהילה/ועד הנהלה
1	2	3	4	5	כז. מהספרייה הציבורית
1	2	3	4	5	כח. מחיי התרבות בקיבוץ
1	2	3	4	5	כט. באופן כללי מחייך בקיבוץ?

12. עד כמה את/ה מאמינ/ה בעתיד המשך קיומו של קיבוץ? (לסמן עיגול סביב סיפרה אחת):

מאמינ/ה בהחלט 1 ----- 2 ----- 3 ----- 4 ----- 5 אינני מאמינ/ה כלל

13. ועד כמה את/ה מאמינ/ה בעתיד המשך קיומו של קיבוץ כקיבוץ במתכונתו הנוכחית?

מאמינ/ה בהחלט 1 ----- 2 ----- 3 ----- 4 ----- 5 אינני מאמינ/ה כלל

14. האם את/ה בוחן/ת כעת אפשרות 1. בכלל לא

של עזיבת קיבוץ?

2. חושב על כך באופן תיאורטי בלבד

3. כן, אך רק באופן שטחי

4. כן, באופן רציני

5. כן, באופן מאוד רציני

כעת אנו שואלים כמה שאלות בדבר ההערכה שיש לך לגבי עצמך ולגבי קיבוץ.

15. כאשר את/ה משווה עצמך ביכולתך ובכישוריך לחברים אחרים בני או בנות גילך החיים בקיבוץ כיום או שהיו בקיבוץ בעבר וכעת חיים מחוצה לו, איך את/ה מעריך/ה את עצמך יחסית אליהם בתחומים השונים הרשומים מטה -- האם את/ה מעל הממוצע שבהם, מתחת הממוצע שבהם או ברמה כמו הממוצע.

הרבה מאוד מעל הממוצע	הרבה מעל הממוצע	קצת מעל הממוצע	בערך כמו הממוצע	מתחת הממוצע
5	4	3	2	1
א. ביכולת האינטלקטואלית				
5	4	3	2	1
ב. ביכולת מינהלית-אירגונית				
5	4	3	2	1
ג. ביכולת יצירתית				
5	4	3	2	1
ד. בהסתגלות לשינויים				

16. איזו מצורות החיים החברתיות הרשומות מטה נראית לך כצורה המתאימה ביותר עבורך לו יכולת להחליט מבלי להתחשב במגבלות מעשיות כלשהן?

1. קיבוץ שיתופי
2. קיבוץ מופרט/מתחדש
3. מושב שיתופי
4. מושב עובדים
5. ישוב קהילתי
6. שכונה עירונית בפרוורי עיר קטנה
7. שכונה עירונית בפרוורי עיר גדולה
8. שכונה עירונית במרכז עיר גדולה

17. האם את/ה נושא/ת כיום בתפקיד קהילתי בהתנדבות (חבר או יו"ר של הנהלה, חבר ועדה או צוות)?

1. כן
2. לא

18. האם נשאת ב-3 השנים האחרונות בתפקיד קהילתי בהתנדבות (חבר או יו"ר של הנהלה, חבר ועדה או צוות)?

1. כן
2. לא

19. האם את/ה נוהג/ת לארגן או לרכז אירועים קהילתיים בהתנדבות (חגים, טקסים וכד')?

1. לעתים קרובות
2. לעתים רחוקות
3. לא

20. האם את/ה נוהג/ת להתנדב לסיוע בהקמה/פירוק/הנחיה/הופעה באירועים קהילתיים (חגים, טקסים)?

1. לעתים קרובות
2. לעתים רחוקות
3. לא

21. באיזו תדירות את/ה משתתף/ת באירועים מאורגנים של הקיבוץ (חגים, הופעות, טקסים, טיולים וכו')?

1. לעתים קרובות
2. לעתים רחוקות
3. לא נוהג/ נוהגת להשתתף

22. כמה חברים טובים יש לך בקיבוץ? _____

23. מבין אלו, כמה חברים טובים יש לך בקיבוץ במעמד אחר משלך (חבר מלא, בעצמאות כלכלית, מועמד, תושב בהרחבה קהילתית, נקלט, שוכר) _____

24. מה התדירות בה את/ה מבלה זמן ספונטני עם חברים מהקיבוץ בשעות הערב, בארוחות וכו'?

1. לעתים קרובות

2. לעתים רחוקות

3. לא מבלה עם חברים מהקיבוץ באופן ספונטני

25. האם היית צד לסכסוך (בבית משפט, בוררות, גישור, או אחר) עם הקיבוץ ב-3 השנים האחרונות?

1. כן 2. לא

26. האם היית צד לסכסוך (בבית משפט, בוררות, גישור, או אחר) עם תושב/תושבים אחרים בקיבוץ ב-3 השנים האחרונות?

1. כן 2. לא

27. מה הוא לדעתך הקצב השנתי הרצוי של נקלטים כתברים באגודה השיתופית החקלאית (לקיבוץ)?

1. לא רצוי לקלוט

2. רק גידול טבעי – בני קיבוץ שלא עזבו אותו והגיעו לגיל בגרות

3. המספר הרצוי הוא בין 2-4 נקלטים מדי שנה

4. המספר הרצוי הוא בין 5-10 נקלטים מדי שנה

5. המספר הרצוי הוא בין 11-20 נקלטים מדי שנה

6. רצוי לקלוט כמה שאפשר יותר

28. מה הוא לדעתך היחס הרצוי ביישוב בין תושבים חברי קיבוץ ובין תושבי קבע בהרחבה קהילתית?

1. הרחבה קטנה משמעותית מהקיבוץ

2. הרחבה קטנה במעט מהקיבוץ

3. הרחבה וקיבוץ בגודל דומה

4. הרחבה גדולה במעט מהקיבוץ

5. הרחבה גדולה משמעותית מהקיבוץ

29. עד כמה לדעתך ראוי שחברי קיבוץ חדשים (מהשנים האחרונות) יהיו שותפים מלאים בדברים הבאים :

ראוי	מאוד	לא	מאוד
<u>ראוי</u>	<u>מאוד</u>	-	לא ראוי
		<u>ככה</u>	

1	2	3	4	5	קבלת החלטות בקהילה	א.
1	2	3	4	5	קבלת החלטות בנושאי זכויות סוציאליות, פנסיה, סיעוד	ב.
1	2	3	4	5	בעלות על נכסי הקיבוץ באופן דיפרנציאלי על פי הותק	ג.
1	2	3	4	5	בעלות על נכסי הקיבוץ - באופן שווה לשאר החברים	ד.
1	2	3	4	5	קבלת החלטות בנכסי הקיבוץ ותאגידיו על פי הותק	ה.
1	2	3	4	5	קבלת החלטות בנכסי הקיבוץ ותאגידיו - באופן שווה לשאר החברים	ו.

30. עד כמה, לדעתך, רצוי או לא רצוי לקלוט לחברות מלאה בקיבוץ אנשים מהקבוצות הבאות:

רצוי מאוד	די לא רצוי	קשה להחליט	די רצוי	רצוי מאוד	
1	2	3	4	5	א. אקדמאים
1	2	3	4	5	ב. אנשים ללא השכלה אקדמית
1	2	3	4	5	ג. עצמאים
1	2	3	4	5	ד. שכירים במגזר הציבורי
1	2	3	4	5	ה. שכירים במגזר הפרטי
1	2	3	4	5	ו. בעלי משאבים כלכליים מוכחים
1	2	3	4	5	ז. משפחות עם ילדים בגיל הרך
1	2	3	4	5	ח. משפחות עם ילדים בגיל בית ספר
1	2	3	4	5	ט. זוגות צעירים ללא ילדים
1	2	3	4	5	י. זוגות מבוגרים (מעל גיל 50)
1	2	3	4	5	יא. בני קיבוץ
1	2	3	4	5	יב. אנשים הדומים לי

יג. אנשים השונים ממני 5 4 3 2 1

31. עד כמה, לדעתך, רצוי או לא רצוי לקלוט פתושבי קבע שאינם חברים בקיבוץ אנשים מהקבוצות הבאות:

רצוי מאוד	די לא רצוי	קשה להחליט	די רצוי	רצוי מאוד	
1	2	3	4	5	
					א. אקדמאים
					ב. ללא השכלה אקדמית
					ג. עצמאים
					ד. שכירים במגזר הציבורי
					ה. שכירים במגזר הפרטי
					ו. בעלי משאבים כלכליים מוכחים
					ז. משפחות עם ילדים בגיל הרך
					ח. משפחות עם ילדים בגיל בית ספר
					ט. זוגות צעירים ללא ילדים
					י. זוגות מבוגרים (מעל גיל 50)
					יא. בני קיבוץ

32. ישנן דעות שונות בדבר התוצאות של הפרטת התקציבים הציבוריים (כגון: מזון, השכלה גבוהה, חינוך, בריאות).

אילו מבין העמדות להלן נראות לך כנכונות ואלו לא?

נכון מאוד	די נכון	קצת נכון	קצת לא נכון	די לא נכון	כלל לא נכון	הפרטת התקציבים הציבוריים בקיבוץ:

א.	מעלה את רמת החיים האישית של החברים	5	4	3	2	1
ב.	מגדילה את חופש הבחירה של החבר בקביעת דגשי הצריכה שלו	5	4	3	2	1
ג.	מקטינה את המכנה המשותף בין החברים	5	4	3	2	1
ד.	מגבירה את הקנאה בין החברים	5	4	3	2	1
ה.	מחזקת את האחריות האישית של החברים	5	4	3	2	1
ו.	מביאה לחסכון בהוצאות הצריכה בקיבוץ	5	4	3	2	1
ז.	מגדילה את אי השוויון בין החברים	5	4	3	2	1
ח.	גורמת לירידה ברמת החיים האישית	5	4	3	2	1
ט.	מביאה לחיפוש של החברים אחר מקורות הכנסה נוספים	5	4	3	2	1
י.	פוגמת בלכידות החברתית	5	4	3	2	1

33. עד כמה נכונים או לא נכונים הטעונונים הבאים לגבי קיבוץ?

	נכון מאוד	די נכון	קצת נכון		די לא נכון	כלל לא נכון
			וקצת לא נכון	לא נכון		
א.	5	4	3	2	1	חברים מגלים התחשבות הדדית בחיי היום יום
ב.	5	4	3	2	1	יש מתח או סכסוכים רבים בין חברים בקיבוץ
ג.	5	4	3	2	1	אנשים כמוני אינם יכולים להשפיע באמת על מהלך הדברים. רק למנהיגים יכולה להיות השפעה כזאת
ד.	5	4	3	2	1	יש מתח או סכסוכים רבים בין נושאי תפקיד בקיבוץ לבין החברים

1	2	3	4	5	ה. אם אקלע אי פעם לצרה אני יכולה לסמוך על חברי בקיבוץ שיתמכו בי כלכלית וחברתית
---	---	---	---	---	--

וכעת, עוד כמה שאלות על עצמך:

34. מהו מקום עבודתך או העיסוק העיקרי שלך כעת? לסמן בעיגול את האפשרות המתאימה ביותר.

1.	חקלאות	6.	חינוך
2.	תעשייה/תיירות	7.	עבודה מחוץ לקיבוץ
3.	מלאכה (ענפי עזר)	8.	פעילות בתנועה/פוליטית
4.	שרות צרכני	9.	אחר (חייל, סטודנט, אמנות.....)
5.	מינהל	10.	לא עובד

35. האם את/ה מועסקת/כיום על ידי הקיבוץ או תאגידיו?

- כן, במשרה מלאה
- כן, במשרה עיקרית
- כן, במשרה משנית
- לא

36. באיזה מהתפקידים הבאים נשאת בקיבוץ בחמש השנים האחרונות? (לסמן בעיגול את כל האפשרויות הרלוונטיות)

1	מזכיר, רכז משק, גזבר, מנהל מפעל	6.	חבר מזכירות
2	תפקיד מנהלי בכיר בתנועה או בשליחותה	7.	חבר וועדה אחרת
3	תפקיד מנהלי באיזור	8.	אחר
4	רכז וועדה	9.	לא מילאתי כל תפקיד

37. מהו שם תפקידך במקום העבודה שציינת בשאלה הקודמת?
- מה היא ההגדרה המתאימה ביותר לתפקיד זה:
1. תפקיד מנהלי עם אחריות מנהלית ישירה על אנשים וגם בתחום המקצועי
 2. תפקיד מנהלי עם אחריות ישירה על אנשים אחרים אך ללא אחריות בתחום המקצועי
 3. תפקיד מנהלי בתחום המקצועי בלבד (לא על אנשים)
 4. עבודה או עיסוק אך ללא אחריות מנהלית
 5. אחר
38. השכר הממוצע במשק כיום הוא כ-9,200 ש"ח לחודש ברוטו, כיצד היית מגדיר/ה את רמת הכנסתך החודשית יחסית לשכר הממוצע?
1. עד חצי מסכום זה (4,600)
 2. בין חצי הסכום לסכום הממוצע (4,600 – 9,200)
 3. דומה לממוצע
 4. עד כפול מהממוצע (9,200 - 18,400)
 5. יותר מכפול מהממוצע (מעל 18,400)
39. כיצד את/ה מעריך/ה את רמת הכנסתך ביחס לחברים האחרים בקיבוץ?
1. הרבה פחות מהממוצע בקיבוץ
 2. פחות מהממוצע בקיבוץ
 3. דומה לממוצע בקיבוץ
 4. מעל הממוצע בקיבוץ
 5. הרבה מעל הממוצע בקיבוץ
40. כמה כלי רכב עומדים לרשות התא המשפחתי שלך? _____
41. מהו שטח הדירה/ הבית שבו את/ה גר/ה כיום: _____
42. כמה נפשות מתגוררות בבית זה? _____
43. האם יש לך ביטוח בריאות משלים בקופת חולים? כן / לא

44. האם יש לך ביטוח בריאות פרטי? כן / לא

45. האם יש לך ביטוח סיעודי? כן / לא

46. האם יש לך קרן השתלמות? כן / לא

47. האם יש לך ביטוח מנהלים/ פנסיה? כן / לא

48. אנא, ציין/י כאן הערות שונות שיש לך לגבי השאלון, הנושאים שנשאלו בו או נושאים אחרים שלא נשאלו בו

.....

.....

.....

.....

אנו מודים לך על שיתוף הפעולה

Abstract

The current study focuses on the sustainability of cooperative communities. The cooperative community is an old-new “player” in the social sphere. The cooperative idea has been known throughout history, and it is still in play up to these days: Over 1,000 forms of cooperative communities and lifestyles are in existence today, with varied levels of cooperative lifestyle in terms of both income and expenses. Yet, history shows that in most cases, cooperative life cycles come to an end at some point or other, and cooperative communities eventually tend to disappear.

The gaps between the cooperative lifestyle and the outside world requires the community members to constantly reflect about their situation, which often leads to demographic and organizational transformations. The structure of cooperative communities and lifestyles changes often, and their dynamics leads to endless reevaluation of the idea of cooperativeness within the group. To preserve the group, avoid out-migration of its members and financial hardships, the expressions of cooperativeness within the community often tend to change.

The main goal of this dissertation is to explore the impact of organizational and demographic changes on the life cycle of the cooperative community, the sustainability of the community and its nature. Specifically, the current work focuses on the Israeli Kibbutz, which was impacted by different forms of demographic growth and organizational changes, and its ability to guarantee its sustainability in three aspects: perceived social cohesion, perceived financial welfare and satisfaction of public services.

This is a quantitative study, based on a cluster sampling method: 30 Kibbutzim were selected for the sample, 20 from the Northern Israeli periphery and 10 from the Southern one. These Kibbutzim represent the variety of organizational models (according to the general definition of the renewed Kibbutz) and the different models of demographic growth in the Israeli rural sphere. The sample includes half of the 60 Kibbutzim that were studied by Levitan (2001) during the 1990s. Levitan’s study, which had been conducted before the “renewed Kibbutz” was officially defined in the Cooperative Association Regulations, is the theoretical point of departure for this work. The current study compares the data that was gathered by Levitan about two decades ago and the data gathered in the current study using the same questionnaire.

Information about each of the Kibbutzim was gathered through relevant literature and official sources, like the Kibbutzim Movement and the Institute for Kibbutz Research and Cooperative Idea University of Haifa. Additionally, interviews with key figures and officials in the sampled

Kibbutzim was conducted. The content of Kibbutzim by-laws and other relevant documents were analyzed in order to define the type of each Kibbutz, its organizational and institutional structure and the model of demographic growth used in it, as well as information about the population and the public services offered in the Kibbutz. Residents in each of the Kibbutzim were given a structured questionnaire, which included demographic questions such as age, profession, income level, education, place of birth, year of joining the Kibbutz and so on, as well as questions about the status of the Kibbutz as they see it and the sustainability measures detailed here: perceived social cohesion, perceived economic welfare and the provision of public services.

The sustainability of the cooperative community, which is the focus of the current work, is defined here as the Kibbutz' ability to preserve the lifestyle of its members in three main aspects:

Perceived social cohesion: Organizational and demographic changes in the Kibbutzim might raise tensions around fundamental issues in the organizational structure, such as the level of mutual responsibility, property division between members, means of production and so on. Social cohesion is equivalent to the concept of social capital, which is a commonly used in studies about Kibbutzim (see, for example, Pavin, 2007). A high level of social capital in a Kibbutz community is a key factor in the community's resilience and functioning.

Perceived economic welfare: The way in which individuals in the Kibbutzim perceive their ability and the Kibbutz' ability to guarantee a satisfactory quality of life, job and pension security for them and their family.

Provision of public services: Some of the basic services that had been provided in the past by the Kibbutz, like food, washing and transportation, have been completely privatized in many Kibbutzim. Other services, like formal and unformal education systems, health and culture, sports, services for the elderly and gardening, have been significantly reduced in scope. The demographic growth of recent years sometimes creates renewed demand for some of these services, as well as a financial justification for some of them, while trends of organizational changes in Kibbutzim might reduce the Kibbutz' obligation to provide these services.

The organizational changes in the Kibbutz are defined based on the level of privatization, which may include differential wages, apartment allocation and property allocation. As we will explain later, privatization is normally a gradual process. The demographic changes are defined based on the status of newcomers at the end of their absorption processes: (a) full members –

members with equal social and financial rights, included in the mutual responsibility mechanism; (b) members with financial independence: equal social rights, limited power (or no power at all) in affecting financial decisions, limited rights in the mutual responsibility mechanism; (c) residents of extension neighborhoods: residents with no rights in the cooperative community.

The current study contributes to the existing literature in a number of aspects. While there are many studies about cooperative communities in general, and particularly about the Kibbutz, most studies focus mainly on the development of communes, suggesting that along the way, the cooperativeness of the community is expected to be reduced, leading to its desertion by members and the fading of the cooperative community as we know it. Yet, literature review suggests that so far, the life cycle of the cooperative community has been left out of almost all studies. The current work will offer a theoretical model that may be applied to some part of the cooperative community's life cycle. Just like organizations, the community's life cycle is composed of different stages, and the final one might be its disappearance. The study will examine organizational and demographic changes that can contribute to the sustainability of the cooperativeness of the community or eliminate it. This model might be relevant in light of recent developments, including the establishment of urban cooperative communities, whose members live a communal lifestyle and engage in social activities in their environment (Avrahami & Manor, 2006; Topel, 2013). Furthermore, most empirical studies document the effects of changes in hindsight, while the current study, with its unique methodology, allows us to examine the situation before the changes and during their implementation in the same communities. Such systematic examination has never been attempted up until now.

Chapter 1 examines the effects of organizational and demographic changes on the cooperative community, in an attempt to examine the relations between the scope of privatization and different forms of demographic growth, and the perceived sustainability of the cooperative community among its members. The chapter compares the same cooperative communities before and after the change. The methodology used in this chapter is case-control matching, which entails forming pairs of cases based on similar demographic characteristics of the respondents before and after the change.

A key finding in this chapter is a general rise in the sustainability measures across the sample following the changes. The rise in social cohesion is in accordance with other studies (Palgi

and Orhan, 2018; Annual report of the Kibbutzim Movement, 2015-16, no. 14) and suggests that the communities remain cooperative after the changes. The rise in sustainability measures suggests that organizational changes might not change cooperativeness as a way of life, but rather change the expressions of cooperativeness (Ben Rephael, 1996; Pavin and Palgi, 2011).

Another key finding in this chapter is the trend of change in sustainability measures: the more the responsibility for key elements in the members' lives is transferred to the individual – that is, the more the changes take the Kibbutz further away from the traditional cooperative model – the lower are the sustainability measures.⁴ While the changes were implemented out of the need to rescue the cooperative community from a crisis (Levitan, 2001; Lanir, 2004; Ben Raphael and Topel, 2009), it seems that the deeper the changes are, the weaker are the perceived sustainability measures of these communities in the eyes of their members.

Another finding in this chapter was the drastic statistical decline in sustainability measures when independent residents of extension neighborhood enter the Kibbutz. One possible explanation may be that beyond the additional statuses, residents of extension neighborhoods bring in the neo-liberal, individual paradigm with them (Charney and Palgi, 2018). The responses of Kibbutz members to the new conflicts in this reality may vary, and the differences are often reflected in sustainability measures.

Chapter 1, thus, clearly shows that Kibbutzim that did not initiate privatization processes and did not add statuses beyond the option of a full member experienced a significant improvement in their sustainability measures compared to the 1990s. This improvement was higher compared to other Kibbutzim in the sample.

Chapter 2 examines the impact of organizational and demographic changes on the **social security** of the cooperative community, divided by age. This chapter examines the relations between the scope of privatization and the perceived economic welfare by age groups. In the chapter, I compare the perceived economic welfare as assessed by the members of the cooperative community before and after the change, trying to examine how each of these groups experienced the changes. To assess the impact of the changes on each age group, I use difference in difference (DID) multivariate regression. I compare the same cooperative communities before and after the change, and focus on the possible differential impact of the changes on different age groups in the cooperative community: old people, middle aged, and

⁴ The process described in this study is defined as “privatization”, but this privatization is different than the process we know in general society.

young adults. Each of the age groups is crucial for the sustainability of the cooperative community. The elderly represent, among other things, the commitment to the Kibbutz' traditional way of life and its unique values (Levitan, 1997). Middle age adults fill managerial positions (Adar, 2009) and young adults are the “next generation” (Lanir, 1993).

The findings suggest that the privatization process had a similar effect on all age groups: After the change, a decline was observed in the transition from a traditional Kibbutz to privatization level 2 (differential wages and apartment allocation) and a rise was observed in privatization level 3 (differential wages, apartment allocation and property allocation). In all three age groups, the measures of the communal Kibbutz were the highest. Furthermore, the rise revealed in privatization level 3 (differential wages, apartment allocation and property allocation) is still lower than the rates measured in the communal Kibbutz.

An interesting key finding is that privatizations increase the sense of financial security among older people (probably due to their status as veterans) while other age groups gain less (due to their lower number of years as Kibbutz members). Of course, in cases of Kibbutzim in financial difficulties, no one enjoys the benefits of privatization. Another interesting finding is the different impact **within** each group. Among the older group, older participants (aged 66 or more) were less satisfied with their economic welfare. Among middle age participants, no significant difference was found between ages, and among the young adults, older participants (up to 45 years old) tended to perceive their economic welfare as higher.

Chapter 3 examines the effects of organizational and demographic changes on perceived sustainability as well as the effects of economic gaps between members. This chapter examines the effect of organizational change in cooperative Kibbutzim as well as in Kibbutzim that had gone through organizational changes by comparing Kibbutz members who perceive their financial situation as inferior to that of others and Kibbutz members who perceive their financial situation as better than that of others. The aim is to explore the relationship between the perception of the Kibbutz members concerning their individual financial situation compared to other members, and their perception concerning the Kibbutz sustainability measures. The sustainability measures in this chapter include the perception of Kibbutz members concerning their economic welfare, social cohesion, provision of public services and the future of the Kibbutz. In this chapter, I used the data from the sample of cooperative communities after the changes.

The findings suggest that in renewed Kibbutzim, the assessments of sustainability measures by members whose income is lower than that of others were lower compared to members with higher income. Yet, it should be mentioned that the sustainability measures suggest that in the renewed Kibbutz, even those who believe their income is lower than that of others still have some faith in the Kibbutz' sustainability. The findings in this chapter suggest that sustainability measures decline when inequality grows. The safety network that limits inequality is the only mandatory mechanism in today's renewed Kibbutzim. We could argue that this mechanism, beyond being crucial for protecting those who are in need, is also crucial for the sustainability of the community as a cooperative one. Interestingly, unlike in renewed Kibbutzim, no significant difference was found concerning the sustainability measures between people with lower or higher income in cooperative Kibbutzim.

The current study has a number of limitations. First, I had no access to objective financial data concerning the financial situation of the Kibbutz and its members. Hence, the study does not include an assessment of the possible economic implications over the members' perception of the organizational changes in their Kibbutz (privatization and demographic growth). In light of the lack of objective data, I relied on self-testimonies concerning the financial status of the participants. Yet, according to literature, the reality perception of individuals significantly affects the sustainability of the cooperative community. Hence, relying on subjective assessments may be highly relevant, maybe even more so than objective data.

Another limitation is the lack of information about the ideological background of the individuals, the leadership in each Kibbutz and its nature. Such information could have shed light on decisions made in the context of organizational or demographic changes. The basic assumption in the current study is that the relatively large sample of Kibbutzim and participants allows for statistical inference that is not biased due to lacking information. Since there are no available data, these aspects are missing from the current study.

Another limitation is the fact that the sample included Kibbutzim only from peripheral regions. Real estate costs, which distinguish peripheral Kibbutzim from those in the center of Israel, is a key element for this study. Yet, we may assume that if I would include central Kibbutzim in the sample, the results would have been biased, since significant gaps in real estate value would make it more difficult to measure the direct relationship between organizational changes and sustainability measures. Hence, external validity is limited to peripheral Kibbutzim.

Finally, the different chapters employed varied methodologies to measure the impact of changes in Kibbutzim. Yet, it should be mentioned that the data is based on Kibbutz members who lived in the Kibbutz before, throughout and after the changes. The study, thus, misses the voice of Kibbutz members who left following the financial crisis in the 1980s and 1990s.

The findings clearly suggest that the Kibbutzim in the sample that did not go through privatization processes and did not add statuses beyond that of a full member experienced a more significant improvement in sustainability measures compared to their baseline measures in the 1990s and to other Kibbutzim today.

Keywords: cooperative community, sustainability, Kibbutz, renewed kibbutz, equality, mutual guarantee, organizational and demographic changes, privatization, statuses, social security, economic inequality.

Journal publication based on this study:

Reitan A., Rubin O. D., Rubin A., and A. Kimhi. (2019). "Privatization, Demographic Growth and Perceived Sustainability: Lessons from the Israeli Renewing Kibbutzim", *Sustainable Development* <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1002/sd.1960>

Research-Student's Affidavit when Submitting the Doctoral Thesis for Judgment

I Ayelet Reitan, whose signature appears below, hereby declare that

(Please mark the appropriate statements):

- ✓ I have written this Thesis by myself, except for the help and guidance offered by my Thesis Advisors.

- ✓ The scientific materials included in this Thesis are products of my own research, culled from the period during which I was a research student.

X This Thesis incorporates research materials produced in cooperation with others, excluding the technical help commonly received during experimental work. Therefore, I am attaching another affidavit stating the contributions made by myself and the other participants in this research, which has been approved by them and submitted with their approval.

Date: 19/11/19

Student's name: Ayelet Reitan

Signature:

This work was carried out under the supervision of Dr. Ofir Rubin

In the Department of Public Policy & Administration

Guilford Glazer Faculty of Business and Management

Collaborative Communities – Sustainability against All Odds: A Case Study of a Variety of Kibbutz Communities

**Thesis submitted in partial fulfillment
of the requirements for the degree of
“DOCTOR OF PHILOSOPHY”**

**by
Ayelet Reitan**

**Submitted to the Senate of Ben-Gurion University
of the Negev**

Approved by the advisor Dr. Ofir Rubin

Approved by the Dean of the Kreitman School of Advanced Graduate Studies

November 2019

Beer-Sheva

Collaborative Communities – Sustainability against All Odds: A Case Study of a Variety of Kibbutz Communities

**Thesis submitted in partial fulfillment
of the requirements for the degree of
“DOCTOR OF PHILOSOPHY”**

**by
Ayelet Reitan**

**Submitted to the Senate of Ben-Gurion University
of the Negev**

**November 2019
Beer-Sheva**